

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZLERİN GÖZÜYLE
ÇANAKKALE SAVAŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Naci KOÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İSTANBUL 2005

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZLERİN GÖZÜYLE
ÇANAKKALE SAVAŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Naci KOÇ

NO: 455

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İSTANBUL 2005

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ ve **İNKILAP TARİHİ** Bilim Dalında 455 numaralı Naci KOÇ'un hazırladığı “İngilizlerin Gözüyle Çanakkale Savaşları” konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca 14.11.2005 günü saat 14:30'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin kabulü'ne **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Tez Danışmanı		
Prof.Dr. Sabahattin ÖZEL		
Yrd.Doç.Dr. Aynur SOYDAN		
Yrd.Doç.Dr. Cevahir KAYAM		
Yrd.Doç.Dr. Işıl ÇAKAN		
Yrd.Doç.Dr. Şamil ÜNSAL		

ÖZET

Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşının başında, hiç beklenmeyen bir zaman ve yerde meydana gelen, önceden tahmini imkansız kayıplara neden olan, bir yandan başarısı kanıtlanmış amiral ve generalleri hüsrana uğrattırken öte yandan da hiç beklenmeyen bir taraftan ulusal bir kahramanın birden bire tarih sahnesine çıkmasına fırsat veren deniz ve kara muharebeleridir.

Daha önce girdiği savaşlarda sürekli toprak kaybına uğrayan ve büyük ölçüde insan zayıfatı veren Osmanlı İmparatorluğu, ilk defa Çanakkale savaşlarında sergilediği direnme gücü ile hem güçlü batı devletlerini durdurmuş, hem de daha sonra gireceği milli mücadelede gerekli olacak olan liderlerin yetişmesine fırsat vererek Kurtuluş Savaşının önsözünü söylemiştir.

Savaşın İngilizler açısından başarılı olunması halinde, elde edilebilecek üstünlüğün olağanüstü cazibesi, politikacı ve komutanları öyle büyülemiş ve zafer sarhoşluğu havasına öylesine girilmiştir ki, başarısız olunması halinde neden olabileceği kayıplar önceden görülememiş, bunu sezen kişilerin uyarıları da dikkate alınmamıştır.

Çanakkale'ye bir sefer düzenlenmesi fikri ilk defa İngiliz Deniz Bakanı Sir Winston Churchill tarafından dile getirilmiştir. Çanakkale bölgesi, her iki tarafın da kesin bir sonuç alamadığı Batı Cephesinden farklı olarak, İtilaf Devletleri için hassas bir nokta olma özelliği taşımaktadır. Osmanlı Devletinin Sarıkamış Harekatiyle Ruslar üzerinde Kafkaslarda baskı kurması sonucu Rusya, Osmanlı Devleti'nin dikkatlerini bölgeden uzağa çekmek amacıyla İngilizlerden bir gösteri yapmasını istemiş, İtilaf Devletleri'nin harekete geçmesine neden olmuştur. Başarılı bir Çanakkale Seferi ile boğazlar açılacak, Rusya'ya silah götürülerek oradan dönüştür Avrupa'ya buğday getirilecek, bu arada İstanbul'un işgal edilmesi ile siyasal bir başarı sağlanacak ve bunun sonucu olarak ta Yunanistan ve Bulgaristan İtilaf Devletleri tarafına çekilecektir.

Çanakkale Seferi, düzenlenmesi fikri aşamasından itibaren sebep ve sonuçları üzerinde itilaf devletleri açısından, verilen emeğe değmeyen kayıplara neden olmuş ve bu devletlerin ileride izleyecekleri savaş stratejilerini etkileyerek Orta Doğu ve Balkanların yeniden yapılanmasına zemin hazırlamıştır.

SUMMARY

The Dardanelles Campaign, which caused many unexpected results, is considered by historians as one of the most important conflicts of the World War I. Prior to the conflict, Britain showed interest to the region in the early stages of war whilst the allegiance of Ottoman Empire hung in the balance. During those days, the Ottoman Empire felt alone and needed support from a powerful country. Yet, upon Britain's refraining from seeing the Ottomans as an ally, it was Germany that the Turks turned to in order to cultivate a friendly relationship.

The Dardanelles initiative was conceived first by, then First Lord of Admiralty, Winston Churchill. Unlike the Western Front, Gallipoli was a soft target; therefore, an allied action was expected to help Russia, which would both open up the Straits as a pressure from the Russian armies on Caucasus. The expectations also included Turkey's leaving the war by occupying Istanbul and bringing in Greece and Bulgaria to the Allied Front. The campaign was mainly carried out by the Royal Navy with sustained support from French and minor contributions from Russia and Australia. Initially, the campaign began purely as a naval operation.

Yet, upon the failure of warships to force their way through the Straits in an all-out assault on March 18 1915, the high command concluded that seizing the Gallipoli peninsula was the only way to breach the Dardanelles, as they had already lost three capital ships to mines during the early attempts to take over the straits. After the failed attempt by the navy, using the infantry to seize the Gallipoli and capture the forts seemed inevitable. It would be easy to clear the way then. The British planners decided to go to Egypt for the preparations and in a way they gave ample time to Turks for reinforcing the defenders.

The landing at Cape Helles was spread over five beaches at the tip of the peninsula. Unlike Anzak landing, which was a surprise without a preliminary bombardment, the landing at Helles was made after the beaches and the warships bombarded Turkish forts. The cruisers and battleships used in this area were HMS *Euryalus*, HMS *Implacable*, HMS *Dublin* and HMS *Goliath*.

Thus, the Gallipoli Campaign resulted in a failure for Britain, France and ANZAC forces and they had to turn to other fronts.

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İngilizlerin Gözüyle Çanakkale Savaşları” adlı çalışmamı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın ve kaynakçada gösterilen eserlerden yararlanarak ve bunlara atıf yaparak hazırladığımı belirtir, bunu şerefim ve onuruyla doğrularım.

Naci KOÇ

...../...../ 2005

ÖZET

Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşının başında, hiç beklenmeyen bir zaman ve yerde meydana gelen, önceden tahmini imkansız kayıplara neden olan, bir yandan başarısı kanıtlanmış amiral ve generalleri hüsrana uğratarken öte yandan da hiç beklenmeyen bir taraftan ulusal bir kahramanın birden bire tarih sahnesine çıkmasına fırsat veren deniz ve kara muharebeleridir.

Daha önce girdiği savaşlarda sürekli toprak kaybına uğrayan ve büyük ölçüde insan zayıyatı veren Osmanlı İmparatorluğu, ilk defa Çanakkale savaşlarında sergilediği direnme gücü ile hem güçlü batı devletlerini durdurmuş, hem de daha sonra gireceği milli mücadelede gerekli olacak olan liderlerin yetişmesine fırsat vererek Kurtuluş Savaşının önsözünü söylemiştir.

Savaşın İngilizler açısından başarılı olunması halinde, elde edilebilecek üstünlüğün olağanüstü cazibesi, politikacı ve komutanları öyle büyülemiş ve zafer sarhoşluğu havasına öylesine girilmiştir ki, başarısız olunması halinde neden olabileceği kayıplar önceden görülememiş, bunu sezen kişilerin uyarıları da dikkate alınmamıştır.

Aslında, İngiltere'nin bölgeye karşı ilgisi Çanakkale Savaşı öncesinde Osmanlıların tarafsızlığını sürdürdüğü dönemlerde başlamıştır. 1914 yılı yaz sonlarında, Osmanlı Devleti yalnızdır ve güçlü devletlerin birisinden destek bulma arayışı içindedir. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne destek vermek istememesi ve yeni gelişmeler üzerine bu boşluğu Almanya doldurmuştur.

Çanakkale'ye bir sefer düzenlenmesi fikri ilk defa İngiliz Deniz Bakanı Sir Winston Churchill tarafından dile getirilmiştir. Çanakkale bölgesi, her iki tarafın da kesin bir sonuç alamadığı Batı Cephesinden farklı olarak, İtilaf Devletleri için hassas bir nokta olma özelliği taşımaktadır. Osmanlı Devletinin Sarıkamış Harekatiyle Ruslar üzerinde Kafkaslarda baskı kurması sonucu Rusya, Osmanlı Devleti'nin dikkatlerini bölgeden uzağa çekmek amacıyla İngilizlerden bir gösteri yapmasını istemiş, İtilaf Devletleri'nin harekete geçmesine neden olmuştur. Başarılı bir Çanakkale Seferi ile boğazlar açılacak, Rusya'ya silah götürülerek oradan dönüştürülerek Avrupa'ya buğday getirilecek, bu arada İstanbul'un işgal edilmesi ile siyasal bir başarı sağlanacak ve bunun sonucu olarak ta Yunanistan ve Bulgaristan İtilaf Devletleri tarafına çekilecektir.

Ağırlığını İngiliz donanmasının oluşturduğu, Fransa, Avustralya ve Yeni Zelanda donanmasının destek verdiği Çanakkale Deniz Seferi'nin 18 Mart 1915 günü başarısız olması üzerine, İtilaf Devletleri bölgeye daha donanımlı ve kapsamlı bir kara ordusu göndermeye karar vermişlerdir. Bu arada İngiltere'de yanlış yüklenen malzemeler önce Mısır'a taşınmış, orada gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra yeniden bölgeye gönderilecek kuvvetlerle birlikte büyük bir kara hareketine girişilmiştir. İtilaf devletleri 25 Nisan 1915 günü başlayan kara savaşlarında altı farklı bölgeye çıkarma yapmışlardır. Kaderin adamı "Mustafa Kemal" in tarih sahnesine çıktığı çetin savaşların ilk dönemi, Mayıs ayı ortalarına kadar sürmüştür.

İngiltere’de Churchill’in Deniz Bakanlığı görevinden ayrılarak daha pasif bir bakanlığa getirilmesi ve yeni hükümetin kurulması sonunda Ağustos ayının ikinci yarısında gerçekleştirilen saldırı dalgası da başarılı olamamıştır.

1915 yılı sonlarına doğru İngiliz politikacı ve komutanlar Osmanlı Devleti’nin, diğer cephelerden bölgeye yeni asker sevkiyatında bulunması ve itilaf devletlerinin gözünde Selanik’in önem kazanması sonucu, kamuoyundan gelen baskının da etkisiyle bölgeden çekilme kararını tartışmaya başlamışlardır

Çanakkale Kara Ordusu Komutanı General Hamilton’un yerine atanan ve öteden beri Çanakkale yerine Batı cephesine ağırlık verilmesini savunan General Monro’nun önerisi sonucu bölgeyi incelemeye gelen İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Çanakkale’den çekilmenin kaçınılmaz olduğuna inanmış ve İngiliz hükümetinin onayıyla çekilme hareketini başlatmıştır.

1915 yılı sonunda General Monro’nun komutasında her ayrıntının düşünüldüğü ve planlanan her faaliyetin başarıyla uygulandığı geri çekilme hareketi zayıfsız bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

Çanakkale Seferi, düzenlenmesi fikri aşamasından itibaren sebep ve sonuçları üzerinde itilaf devletleri açısından, verilen emeğe değmeyen kayıplara neden olmuş ve bu devletlerin ileride izleyecekleri savaş stratejilerini etkileyerek Orta Doğu ve Balkanların yeniden yapılanmasına zemin hazırlamıştır.

SUMMARY

The Dardanelles Campaign, which caused many unexpected results, is considered by historians as one of the most important conflicts of the World War I. Prior to the conflict, Britain showed interest to the region in the early stages of war whilst the allegiance of Ottoman Empire hung in the balance. During those days, the Ottoman Empire felt alone and needed support from a powerful country. Yet, upon Britain's refraining from seeing the Ottomans as an ally, it was Germany that the Turks turned to in order to cultivate a friendly relationship.

The Dardanelles initiative was conceived first by, then First Lord of Admiralty, Winston Churchill. Unlike the Western Front, Gallipoli was a soft target; therefore, an allied action was expected to help Russia, which would both open up the Straits as a pressure from the Russian armies on Caucasus. The expectations also included Turkey's leaving the war by occupying Istanbul and bringing in Greece and Bulgaria to the Allied Front. The campaign was mainly carried out by the Royal Navy with sustained support from French and minor contributions from Russia and Australia. Initially, the campaign began purely as a naval operation.

In the mean time, when the two ships constructed for Turkey were not delivered and Britain refused to refund the payments made. Interestingly, Germany took advantage of this problem and donated the battle cruiser SMS *Goeben* and light cruiser SMS *Breslau* to the Ottoman Empire. Churchill, on the other hand, was well aware of the importance of the ships for the Turkish Naval power.

Although the ships were renamed as *Yavuz Sultan Selim* and *Midilli*, the German crew remained on duty operating the ships. Because *Goeben* was considered as one of the most powerful vessels at the Black Sea, it was also considered as the backbone for the Turkish Navy.

Meanwhile, the Dardanelles was closed to Allied shipping on October 28. In relation to such activity, the Turkish fleet, led by *Goeben*, started to raid Russian assets. Such developments resulted in Russia declaring war on the Ottoman Empire on November 2. Yet, the war had started for the British in the Dardanelles.

While the preparations by the British and French navy were going on to pass through the Straits, The Mediterranean Expeditionary Force was established on March 12 under the command of British General Sir Ian Hamilton and an army consisted of 75 000 was given under his command.

Yet, upon the failure of warships to force their way through the Straits in an all-out assault on March 18 1915, the high command concluded that seizing the Gallipoli peninsula was the only way to breach the Dardanelles, as they had already lost three capitol ships to mines during the early attempts to take over the straits. After the failed attempt by the navy, using the infantry to seize the Gallipoli and capture the forts seemed inevitable. It would be easy to clear the way then. The British planners decided to go to Egypt for the preparations and in a way they gave ample time to Turks for reinforcing the defenders.

Due to the British underestimation of the Turkish military ability, and the expectation that the invasion would be over swiftly, the landing resulted in a failure. What surprised the invaders was the failure of advancing more than five miles in eight months of fighting; whereas they had planned to advance six miles on the first day and seize Kilitbahir Plateau on the second day.

The largest amphibious operation of the war took place during the Gallipoli landings. The 29th Division made the initial landing at Cape Helles while the Australian and New Zealand Army Corps aimed at Kaba Tepe. In the latter case, ANZAK troops were carried to a wrong place too far north at a place, which is known as Anzac Cove today.

The first landing took place at the Anzac Cove and involved three *Formidable*-class battleships; HMS *London*, HMS *Prince of Wales* and HMS *Queen*. The second wave went ashore from seven destroyers: *Triumph*, *Majestic*, cruiser HMS *Bacchante* and seaplane carrier HMS *Ark Royal* and the kite- balloon ship HMS *Monica* were also used.

The landing at Cape Helles was spread over five beaches at the tip of the peninsula. Unlike Anzak landing, which was a surprise without a preliminary bombardment, the landing at Helles was made after the beaches and the warships bombarded Turkish forts. The cruisers and battleships used in this area were HMS *Euryalus*, HMS *Implacable*, HMS *Dublin* and HMS *Goliath*.

It was the generals' idea to use naval support for the landing as field artillery was needed at that phase. The performance of naval guns on land targets was far from being adequate and they did not work against entrenched positions. The lack of elevations and unstable gun platforms that belonged to the Turks affected the competence of the cannons negatively, which in turn reduced the accuracy of Turkish fire power.

The Turkish exposed lines of troops suffered from the battleships' cannons. On 27 April, the first Turkish counter-attack at Anzak was successfully carried on with the help of the Turkish 57th Regiment. However, when *Queen Elizabeth* saw the resistance, she fired a salvo of six 15-in shells and stopped the attack completely.

On April 28, as soon as the *Queen Elizabeth* sighted another party of about 100 Turks, she wiped out the entire party. It was getting more and more difficult for the Turks to push the invaders back towards their ships. A kite- balloon ship spotted a Turkish transport ship near the Narrows on April 27 and *Queen Elizabeth* stationed off Kaba Tepe sank the transport ship. Having faced a determined land defense by the Turks, the British commanders realized that seizing the Gallipoli peninsula would not be swift and easy as it they had expected.

After Churchill left the Admiralty, the Gallipoli Campaign remained unsuccessful, and Turks brought reinforcements from Palestine and Caucasus. Due to the propaganda in France supporting the transfer of troops to Salonica instead of sending them to Gallipoli, the British decided not to deploy more troops in Gallipoli.

Meanwhile, General Monro who had succeeded Hamilton recommended evacuation. General Kitchener supported this idea on November 15 after a visit he paid to Gallipoli where he faced the tragic reality of the British troops' condition. As a result of the negotiations among commanders, the government ordered the withdrawal from all three beachheads.

Thus, the Gallipoli Campaign resulted in a failure for Britain, France and ANZAC forces and they had to turn to other fronts.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iv
İÇİNDEKİLER	vi
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
İNGİLİZLERİN GÖZÜYLE ÇANAKKALE SAVAŞLARI	

I. BÖLÜM

ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞLARI ÖNCESİ GELİŞMELER

A. ÇANAKKALE'DE CEPHE AÇILMASI FİKRİ	23
B. ÇANAKKALE SEFERİ ÖNCESİNDEKİ SAVAŞ PLANLARI	24

- 1- Almanya-Avusturya Planları
 - a) Uygulanamayan Alman Planı
 - b) Uygulanan Alman Planı
- 2- İngiliz-Fransız Planları
 - a) Güçlü Batı Cephesinden Saldırı
 - b) Zayıf Noktadan (Çanakkale) Saldırı
- 3- Kara ve Deniz Gücünü Kullanma Stratejileri
 - a) Baltık Denizi'ne Egemen Olma
 - b) Balkanlara Yüklenme
 - c) Mevcut Stratejiye Devam Etme
 - d) Churchill ve Hankey'in Boğaz'ı Zorlama Planı

C. ÇANAKKALE SEFERİNİN AMAÇLARI	31
---------------------------------	----

- 1- Askeri Amaçlar
- 2- Siyasi Amaçlar
- 3- Ekonomik Amaçlar

D. ÇANAKKALE DENİZ SEFERİNE KARAR VERİLMESİ 32

- 1- İlk Düşünceler ve İngiliz Hükümeti İçindeki Arayışlar
- 2- Rus Çarı II.Nikola'nın Yardım Talebi
- 3- Amiral Fisher'in Deniz ve Kara Müşterek Planı

E. DENİZ BAKANİ CHURCHILL DENİZ HAREKATINI BAŞLATMASI 39

- 1- İngiliz Filosu Komutanı Amiral Sackwille Carden'in Görüşleri
- 2- Çanakkale'ye Sefer Kararının Alınması
- 3- Çanakkale'de Komuta'nın Paylaşılması
- 4- İngiliz Bakan ve Amiraller Arasındaki Tartışmalar

II. BÖLÜM

ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞLARI 51

A. SALDIRININ AŞAMALARI 51

- 1- Dış Tabyaların Susturularak Tahrip Edilmesi
- 2- İç Tabyalara Saldırıları
- 3- Boğazın Zorlanması ve 18 Mart Çatışması

B. 18 MART VE SONRASI 59

- 4- 18 Mart Bilançosu, Kayıplar
- 5- 18 Mart Yenilgisi Üzerine Düşünceler
- 6- İngiliz Komutanların Yeni Arayışları
- 7- Denizden Zorlamanın Terk Edilmesi

III. BÖLÜM

ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARI VE DÜŞMANIN BÖLGEDEN ÇEKİLMESİ 75

A. GELİBOLU'YA KARADAN İLK SALDIRILAR 75

- 1- Birinci Safha: Nisan-Ağustos 1915
- 2- İngiliz Planı
- 3- Karaya İlk Çıkış ve Mayıs Ayı Çarpışmaları
- 4- Yeniden Denizden Saldırı Girişimleri

5-	Londra’da “Goliath” Sıkıntısı	
6-	Savaş Konseyinde Sorunlu Bir Toplantı	
7-	Lord Fisher’ in İstifası ve Yeni Hükümetin Kurulması	
8-	Yeni Hükümette Yapılanma	
9-	Lord Fisher’ in Hükümetten Ayrılması	
10-	Londra’da Ordu Karşıtı Tavırlar	
11-	Çanakkale Seferinde Müslüman Sömürge Askerlerinin Kullanılması	
B.	KARA SEFERİNİN İKİNCİ SAFHASI HAZIRLIKLARI	101
1-	Yeni Hükümetin İlk Seferi	
2-	İngiliz-Fransız İtilafı	
3-	Yeni İngiliz Savaş Planı	
4-	Yeni Saldırıların Özelliği	
C.	ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARINDA İKİNCİ SALDIRI DALGASI (AĞUSTOS 1915)	106
1-	Hamilton’un Londra’dan Yeni Kuvvet Talebi	
2-	İngiliz Amirallerin Son Çabaları	
D.	ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARININ SON SAFHASI	109
1-	Selanik’ten Saldırı Düşüncesi	
2-	Gelibolu’da Son Arayışlar	
E.	GERİ ÇEKİLME VE KAYIPLAR	114
1-	Bölgenin Keşfi	
2-	Gelibolu’dan Çekiliş	
3-	Kayıplar	
SONUÇ		118
KAYNAKÇA		123
EK-1		127
EK-2		128
EK-3		129

ÖNSÖZ

Tez konusunu belirlemek amacıyla, Deniz Harp Okulu kütüphanesindeki kaynakları incelerken Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü anlatan bir kitap dikkatimi çekti. Kitabın kapağını çevirdiğimde, bunun 1999–2000 eğitim-öğretim yılında Deniz Harp Okulu Komutanlığı yapan Tümamiral Tayfun URAZ tarafından okul kütüphanesine armağan edilen bir eser olduğunu gördüm. Kitabın bir bölümü ünlü İngiliz devlet adamı Churchill odak noktası alınarak yazılmıştı. Daha sonra bu politikacının yaşam öyküsü, kişiliği ve Çanakkale seferinin düzenlenmesi hususunda oynadığı rol ile ilgili olarak anlatılanlar ilgimi daha da arttırdı. Çanakkale Savaşlarını Türklerin bakış açısıyla anlatıp yorumlayan bazı kitaplar okumuş, ancak, karşı tarafın bu savaşları nasıl gördüğünü hiç düşünmemiştim. Tez danışmanıma bu konuyu açarak söz konusu savaşlara İngilizlerin gözüyle bakmak, onların neler umarak geldikleri Çanakkale'de ne gibi durumlarla karşılaştıklarını ve yaşadıkları olaylar konusunda neler hissettiklerini, Osmanlı Devleti'ni bölüp parçalamak amacıyla ne gibi planlar geliştirdiklerini öğrenmek istediğimi söylediğimde, kendisi de konuyu uygun buldu ve böylece, tez konum belirlenmiş oldu. Tezi yazmaya başlamadan önce kaynakları tararken, bu savaşlara katılan ve muharebeleri bizzat yöneten komutan ve ülkelerinin dış politikasını yönlendiren politikacıların hatıra ve günlüklerine öncelik verilmiş, daha sonra, Çanakkale seferini değişik açılardan değerlendiren farklı kaynaklara başvurulmuştur. Tez konusunun İngilizlerin bakış açısına göre Çanakkale Savaşları olması nedeniyle incelenen kaynaklarda öncelik ve ağırlık, İngilizler tarafından yazılan eserlere verilmiş, ancak, anlatılan konuya bütünlük kazandırması ve İngilizlerin görüşlerini destekleyerek yansıtmaları açısından Türkçe kaynaklara da müracaat edilmiştir.

Ayrıca, İstanbul'da basılan ve Çanakkale savaşlarına ait gelişmeleri Türk kamuoyu ile paylaşan Tamim ve İkdam gazetelerinde Çanakkale savaşları üzerine çıkan haberleri araştıran bir çalışma tezi, İngiliz gazete ve haber kaynaklarının adını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Tezin yazılması sırasında ön hazırlık aşamasından itibaren, tez planının belirlenmesi ve ilgili kaynaklara ulaşılması gibi her konuda beni yönlendiren, tezin ortaya çıkmasında çok büyük destek ve emeği olan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL'e, Genel Kurmay Başkanlığı Kütüphanesi, Deniz Harp Okulu Kütüphanesi ve Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi personeline teşekkürü bir borç bilirim.

EKLER

- EK – 1 İngilizlerin Gözüyle Mustafa Kemal
- EK – 2 Türk Basınında Çanakkale
- EK – 3 Haritalar

KISALTMALAR

a.g.e.

C

S

Adı Geçen Eser

Cilt

Sayfa

GİRİŞ

İNGİLİZLERİN GÖZÜYLE ÇANAKKALE SAVAŞLARI

ÇANAKKALE SAVAŞLARI ÖNCESİNE TOPLU BAKIŞ

Çanakkale Savaşları öncesinde Osmanlı Devleti askeri açıdan sancılı bir dönemden geçerken iç politikada oldukça gerilimli iktidar mücadeleleri yaşanmış, yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Partisi'nin yeni liderleri bir yandan Trablusgarp ve Balkan savaşlarında karşılaşılan eksiklikleri gidermek amacıyla bazı üst düzey komutanları değiştirmek, asker sayısını arttırmak, donanmayı güçlendirmek gibi yoğun bir askeri hazırlık dönemi başlatmışlar, öte yandan, devleti dış dünyada yalnızlıktan kurtarmak için büyük devletlerle ittifak arayışına girişmişlerdi.¹

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın farklı gerekçelerle herhangi bir anlaşmaya yanaşmaması ve İngiliz hükümetinin, Osmanlı Devleti adına İngiliz tersanelerinde inşa edilen parası ödenmiş iki Türk gemisine el koyması, Almanya'ya doğru olan eğilimi güçlendirmişti. Almanya'da ise Osmanlı Devleti'ni müttefik olarak kabul edip etmeme konusunda iki karşıt görüş vardı. Bunlardan ilkinde göre, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı bir saldırıda, Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan yardım istemesi ihtimaline karşı ittifak yapılmamalıydı. İkinci görüş ise boğazlar ve Hint Deniz yoluna sahip olan Osmanlı Devleti'ne yaklaşılmasını öngörüyordu. Sonunda ikinci görüş kabul gördü.²

Bu gelişme ve görüşmelerin meydana geldiği günlerde İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçileri, ısrarla Osmanlı Devleti'ne tarafsız kalmasını telkin etmekte, ancak, onun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü garanti eden bir

¹ Stanford J. Shaw & Emine Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol11; Reform, Revolution and Republic**, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s.100-199; James Robert Rhodes, **Gallipoli**, Pimilico, 1999 London, s.7

² Feroz Ahmad, **The Young Turks: Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914**, Oxford: Oxford University Carlendon Press, 1969, s.25-38.

antlaşmaya yanaşmamaktaydı.³ Osmanlı Devleti, özellikle, kapitülasyonların kaldırılması, Ege adalarının geri verilmesi ve Mısır sorununun çözümü ile ilgili konularda destek bulamıyordu. 1914 yılı Temmuz ayında Paris'e giden Cemal Paşa Ege Adaları konusundaki destek arayışından eli boş dönmüştü.⁴

Daha sonra Cemal Paşa'nın İngiliz, Cavit Bey'in Fransız büyükelçileri ve Enver Paşa'nın ise Rus Askeri Ataşesi ile yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalmıştı.⁵

Birinci Dünya Savaşı'na yol açan ve 1815 yılında düzenlenen Viyana Kongresi sonunda Avrupa ve dünyaya yerleştirilmeye çalışılan yeni statü ve güçler dengesinin bozulmasına kadar geriye gitmektedir. Almanya ve İtalya, 1870 yılında yapılan Sedan Savaşı sırasında birliklerini kurmuş ve Avrupa'da uluslar arası ilişkilerde birer devlet olarak var olma mücadelesine girmişlerdi. Viyana Kongresi sonrasında, bir yandan dengeler korunmaya çalışılırken, öte yandan bloklar arasında "Silahlı Barış Dönemi" adı verilen bir sürece girilmişti. Ekonomik, siyasi ve askeri yönden yaşanan gelişmeler ve özellikle bazı büyük devletlerin çıkarlarını sürdürme, bazılarının ise yeni pazarlar elde etme konusundaki hesapları, mevcut dengeleri alt üst ediyordu. Her devlet farklı hesaplar peşindeydi.

İngiltere, ele geçirdiği dünya pazarlarını Almanya'ya kaptırmak ve Ümit Burnu'na kıyasla Londra-Bombay deniz yolunu %40 azaltan Süveyş kanalından vazgeçmek istemiyordu.⁶ O günlerde silahlanmaya olağanüstü yatırım yapan Almanya, kendisi için tehlikeydi. Güçlü bir Alman donanması, hem İngiltere'nin hem de Hindistan yolunun güvenliğini sarsabilirdi.

Fransa, hemen yanı başında güvenliğini tehdit edecek ve her an kendisine saldırabilecek bir Almanya'ya karşıydı. İlk fırsatta 1870 yılında Almanya'ya kaptırdığı Alsace-Lorraine bölgesini geri almak, Almanya'yı parçalamak arzusundaydı.⁷

Rusya da batısında güçlü bir Almanya'dan rahatsızdı. Avrupa'nın doğusunda Panislavist emellerini gerçekleştirmek istiyor, Pangermenizm'e geçit vermemek için çaba harcıyordu. Önce Almanya'yı yıkması durumunda arkasından Avusturya-

³ Jason Goodwin . **Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire.** London: Chatto&Windus, 1998, s.55.

⁴ Fikret Güneşen, **Çanakkale Savaşları**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1997, s.39

⁵ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılabı Tarihi**, 8.Baskı İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.51.

⁶ Anthony Birch, **The British System of Government.** London: Allen&Unwin, 1986, s.55

⁷ George Tsebelis, **Nested Games and Rational Choice in Comperative Politics.** Berkeley: University of California Press, 1990, s.5-15.

Macaristan İmparatorluğu'nun hemen parçalanacağını hesaplıyordu.⁸ Ayrıca, yüzyıllardır alamadığı İstanbul ve Boğazları, ancak, İngiltere ve Fransa ile dost olur ve onların onayını alırsa elde edebileceğini fark etti. Bu nedenle onlarla iyi geçinmek çabasındaydı.

Almanya ise İngiltere ve Rusya gibi ekonomik, askeri ve siyasi açıdan bölgede ve dünyada etkin ve güçlü olmak istiyor, doğuya doğru yayılarak bu bölgenin Almanlaşmasını hedefliyordu.

Öte yandan giderek zayıflayan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da varlığı için en büyük tehlikenin Panis Slavizm olduğuna inanıyordu. Güçlenen Sırbistan'dan ve Rusya'nın bu devlete verdiği destekten rahatsız olduğu için onu tamamen ortadan kaldırmak, Doğu'ya doğru ilerlemek suretiyle Balkanlarda Rusya'nın önünü kesmeyi planlıyordu.

Birliğini geç kuran İtalya, bir yandan üçlü ittifaka girmiş, öte yandan ise gizlice Fransa ile anlaşmıştı. O da, Avusturya'nın el koyduğu topraklarını geri kurtarmak, Akdeniz ve çevresinde yeni sömürgeler elde etmek peşindeydi.

Sonuç olarak, tüm devletlerin emellerini gerçekleştirmek ümidiyle bir savaşa girme konusunda istekli oldukları görülüyordu. Bloklar arası hazırlıklar, sonunda kurulu dengeyi bozdu ve Saray Bosna'da meydana gelen bir suikast, savaşın başlaması için yeterli oldu.

Avusturya, Büyük Sırbistan'ı kurmak hevesinde olan Sırlara karşı gücünü göstermek amacıyla 1914 Haziran ayı sonlarında Bosna'da askeri bir tatbikat yapmayı planladı.⁹ Bu manevralara katılmak amacıyla Bosna'ya gelen Avusturya Velihtı Arşidük Ferdinand, 28 Haziran 1914 günü Kara El (Black Hand) adlı gizli milliyetçi bir Sırp örgütü mensubu olan Princip adında bir Sırp tarafından öldürüldü.

Bu saldırının, Sırların, Avusturya'ya karşı, Bosna-Hersek'in ilhak edilmesine tepki olarak yapıldığı düşünüldü. Zaten Sırlara karşı öteden beri düşmanlık duyan Avusturya, bu milliyetçi hareketi ezme fırsatını kaçırmak istemedi. Rusya'nın Sırbistan'a destek olacağını göz önünde bulundurarak önce Almanya'nın desteğini aldı ve 23 Temmuz 1914 günü Sırbistan'a bir ultimatö verildi. Ultimatö, 48 saatlik bir süresi olan ve suikastı yapanların yargılanmalarını isteyerek, Sırbistan'ın bağımsızlığını hiçe sayan oldukça ağır şartlar taşıyordu. İngiltere

⁸ B. H. Sumner, **Russia and the Balkans**, Hamden: Archon Books, 1962, s.97-135.

⁹ Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi**, 11.Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları, 1969, s.100-104.

Dışışleri Bakanı Grey'e göre bu durum "Avrupa tarihinin en ciddi olayıydı" ve bu istekler Sırbistan için kabul edilemez boyuttaydı.¹⁰ Sırbistan, Rusya'nın desteğini aldıktan sonra, bazı talepleri yerine getirebileceğini, bazılarını ise reddettiğini bildirdi. Avusturya, gelişmelerin daha önceden planladığı gibi meydana gelmesi üzerine 28 Temmuz 1914 günü Sırbistan'a sınırlı bir savaş ilan ederek, derhal Belgrad'ı bombalamaya başladı.¹¹

Rusya'nın hemen bazı birliklerini seferberlik durumuna geçirmesi üzerine Almanya da, yaptığı açıklama ile Rusya'nın bu seferberlik uygulamasının Avusturya-Macaristan'a karşı yapılmış görünmesine rağmen, aslında bu tavrın kendisine karşı olduğunu farkında olduğunu bildirdi ve o da seferberlik ilan etti. Güçsüz ve topraklarını kaybetmiş bir Avusturya, Almanya için kabul edilemez ve tehlikeli bir durumdu.¹² Almanya'nın bu cesur girişimi, Rusya'yı genel bir seferberlik hazırlığından vazgeçirdi. Bir Avusturya-Sırp çekişmesi olarak başlayan bu çatışmalar, zamanla Almanya ve Avusturya'nın Rusya'ya karşı vermiş olduğu bir savaş haline dönüştü.¹³

Bu tavrı değerlendiren İngiltere Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey'in, "bir devletin, bağımsız başka bir devletten bu ölçüde bir talepte bulunduğu tanık olmadığını" söyleyerek ortaya çıkan sorunu diplomatik yollarla çözmeye çalışması ve arabuluculuk girişimleri bir sonuç vermedi. Bunun üzerine Rusya, 31 Temmuz 1914 günü genel seferberlik ilan ederek, ordularını altı hafta içinde hazırlıklarını bitirecek şekilde Almanya ve Avusturya'ya karşı savaş düzenine geçirdi.¹⁴ Almanya'nın Rusya'ya verdiği 12 saat süreli ve seferberliğin durdurulmasını isteyen ultimatomu reddedilince, o da 1 Ağustos 1914 günü Rusya'ya savaş ilan etti ve Birinci Dünya Savaşı bu şekilde başlamış oldu.¹⁵

Almanya, doğuda savaşa hazırlanırken batıyı da unutmadı. Fransa'nın, çıkacak bir Alman-Rus savaşında tarafsız kalması, Almanya için büyük önem arz ediyordu. Almanya'nın bunu öğrenmek için Fransa'ya verdiği ultimatoma,

¹⁰ Geoffrey Miller, "Millstone", (Çevrimiçi) <http://www.manorhouse.clara.net/book3/links.htm>, 2005

¹¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 5.Baskı, 2000, s.462

¹² Ulrich Trumpener, **Germany and the Ottoman Empire 1914-1918**, Princeton: Princeton University Press, 1968, s.8-21.

¹³ Uçarol, **a.g.e.**, s.462.

¹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.121

¹⁵ Trumpener, **a.g.e.**, s.20-21.

Fransa'nın cevap vermeyerek seferberlik kararı alması üzerine Almanya, Fransa'ya karşı 3 Ağustos günü savaş ilan etti.¹⁶

İki tarafında iki devlete karşı savaş ilan eden Almanya, önceden hazırladığı Schlieffen planı uyarınca Belçika'dan geçerek önce Fransa'yı almak, arkasından da doğuda Rusya'ya saldırmak istedi. Almanya, topraklarından geçmesine izin vermeyen Belçika'ya karşı 4 Ağustos 1914 günü savaş ilan ederek bu ülkeyi işgal etti.¹⁷

İngiltere ise Fransa'ya verdiği önceki destek vaadini "ahlaki mecburiyet" (moral) olarak düşündü ve üçlü ittifaka katılarak 4 Ağustos günü Almanya'ya savaş ilan ettiğini duyurdu.

İngilizlerin, neden Fransızların yanında savaşa girdikleri sorusunu, duruma sadece "moral" (ahlaki) açıdan bakarak cevaplandırmak zordu. Uzun zamandan beri Fransa ve Almanya arasında gizli olarak devam eden ve askeri konuların tartışıldığı bazı görüşmeler yapılmaktaydı. İngilizler, yeni bir koalisyon istememekte ve kendi çıkarlarını koruma gayreti içindeydiler.

14 Ocak 1910 günü Fransız Harp Okulu'nda, Fransız General Foch tarafından Fransa'yı ziyaret eden İngiliz General Sir Henry Wilson'a, okuldaki faaliyetler konusunda bir konferans verildi. Konferanstan sonra Wilson ve Foch uzun bir süre Belçika'da olası bir ortak harekattan bahsettiler. Wilson, Foch'a böyle bir savaşta İngiltere'den ne miktarda bir askeri yardım istenebileceğini sorduğunda, Fransız General, hiç duraksamadan "tek bir asker" diye cevap verdi ve "Onun hayatını korumak için büyük çaba harcayacaklarını" da sözlerine ekledi.¹⁸

Kraliyet donanmasının desteğini alan Fransa, bu tarihten itibaren daha fazla kendine güven duymaya başladı. 1904 yılında imzalanan Entente Cordial'dan sonra, Fransa ve İngiltere ilişkileri 1911'e kadar yavaş yavaş, bu tarihten 1914 yılına kadar ise hızlı bir şekilde ilerledi.¹⁹

1914'lerde Fransız ve İngiliz çıkarları tamamen örtüşüyordu ve İngiltere 1911'den sonra, Almanya'nın denizde güçlendiğini fark edememişti.²⁰

¹⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s.462.

¹⁷ Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)**, Çev: A. Cemgil c.I. İstanbul 1969, s.214-220.

¹⁸ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, , **Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi I. Cilt**, Ankara 1970, s.81-108.

¹⁹ **A.g.e.**, s.81-90.

²⁰ Geoffrey Miller, "Millstone", (Çevrimiçi) <http://www.manorhouse.clara.net/book3/links.htm>, 2005

2 Ağustos 1914 günü saat 14:30'da İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Fransız Büyükelçisi Paul Cambon'a Alman gemilerinin Kanal'a girmesi ya da Fransız donanmasına saldırma ve ticaret gemilerini taciz etmesi amacıyla, İngiltere adalarının etrafını dolaşarak Kuzey Denizi'ne girmesi halinde Fransızların korunacağını ve o andan itibaren İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşa katılacağını bildirdi.²¹

İngiltere, ayrıca, tarafsız Belçika'yı da korumak istiyordu, çünkü aralarında 75 yıllık bir anlaşma vardı. Almanya'nın istilası üzerine Belçika kralı, İngiltere'den yardım talebinde bulunduğu İngiltere, aynı gün korumayı hemen üstlendi. Kendisine ait koloni ve dominyonları da bu karara katıldılar.²²

Bu günlerde, 1914 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında meydana gelen siyasi gelişmeler sonucu bazı ülkeler savaşa katıldıklarını ve bloklarını ilan etmişler, bazıları ise henüz bu gruplaşmanın içine girmemişlerdi. Savaşın blokların birisinde İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ, diğerinde ise Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bulunuyordu. İki taraf arasında, henüz savaşa girmeyen ülkeleri kendi taraflarına çekmek için kıyasıya bir yarış ortaya çıktı. Henüz diplomatik boyutta olan bu mücadelelerin en önemlilerinden birisi de, bulunduğu jeopolitik konumu ve sahip olduğu potansiyel askeri gücü yönünden Osmanlı Devleti üzerindediydi.

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından yorgun çıkmış, pek çok toprak kaybetmiş, ordusu zayıf düşmüş ve dış politika da yalnızlığa itilmiş bir ülke görünümündeydi.²³

19 uncu yüzyılın sonları ve 20 nci yüzyılın başlarında gelişen Almanya-Osmanlı Devleti ilişkilerine karşın Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında bir yararının görülmemesi Almanya'ya karşı duyulan güveni sarsmıştı.

Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin, Fransa ve İngiltere ile yaptığı ittifak girişimlerinden bir sonuç alınamadı.²⁴ Bu iki devletin asıl amaçları, hem yıkılıp parçalanması beklenen Osmanlı İmparatorluğu'nun yükünü taşımamak; hem İstanbul'da gözü olan Rusya'yı gücendirmemektir. Destek arayışına giren Osmanlı Devleti, Almanya'ya yöneldi ve iki ülke arasında siyasi görüşmeler yapıldı. Bu arada

²¹ Geoffrey Miller, "Millstone", (Çevrimiçi) <http://www.manorhouse.clara.net/book3/links.htm>, 2005

²² Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, a.g.e., s.108.

²³ Charles Swallow, **The Sick Man of Europe**. London: Ernest Benn, 1973, s.55.

²⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, a.g.e., 108; Gencer-Özel, a.g.e., s.55.

İngiliz ve Rus karşıtı kampanyalar için Almanya'nın İstanbul'da bulunan büyükelçisi Wangenheim'dan parasal destek geldi; o da bu amaçla İkdam gazetesini satın aldı.²⁵

O günlerde, Osmanlı Devletinin İngiltere tarafından Tyne tersanesinde inşa ettirdiği ve ücreti olan 7,5 milyon sterlini (£) ödediği halde teslim alamadığı iki savaş gemisi ile ilgili olumsuz gelişmeler, izlenen dış politikanın belirlenmesinde önemli etken oldu.²⁶

El konulan savaş gemilerinden *Sultan I. Osman*, diğeri *Reşadiye*'ye göre daha büyük ve 13,5 inçlik toplara sahip olması nedeniyle daha güçlüydü.²⁷ Brezilya tarafından siparişleri verilen bu iki modern savaş gemisi, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu adına yapılmıştı. *Reşadiye*, 1914 baharında tamamlanmış, *Sultan Osman I* ise Temmuz ayında bitirilmek üzereydi ve yeterli modern liman tesisi olmaması nedeniyle henüz Osmanlı Devleti'ne teslim edilmemişti. İngiliz şirketleri tarafından inşa edilen liman tesislerinin bitirilmesinden sonra, 1914 Ağustos ayında bitecek olan *Sultan Osman I* ve daha önce biten *Reşadiye*'nin İngiltere'den ayrılması planlanmıştı.

Bu gemilerin Osmanlı Devleti için ne kadar önemli olduğunun farkında olan İngiliz Deniz Bakanı Sir Winston Churchill, o zamana kadar kabinede Türklere en yakın bakan olarak biliniyor, İstanbul'da görevli İngiliz Deniz misyonunun Şefi Amiral Limpus'u destekleyerek onun Türkiye'deki faaliyetlerini dikkatle izliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni gemilerle Ege'de Yunanistan'ın *Idaho* ve *Mississippi* ve Karadeniz'de ise Rusya'nın *Ascold* gemisi ile rekabete gireceğini sezmişti.²⁸ Amiral Limpus, yeni yapılan gemileri karşılamak üzere 27 Temmuz 1914 günü mevcut eski Osmanlı gemileri ile birlikte İstanbul'dan Çanakkale'ye hareket etti. Gemiler, Osmanlı-İngiliz dostluğu için ilan edilen "Donanma Haftası"nda teslim edilecekti.²⁹

İstanbul'da bulunan İngilizlerin Osmanlı donanması için gönderdikleri danışman grubu, Almanların gönderdiği Prusya'lı General Otto Liman von Sanders'in komutasındaki kara ordusu heyeti kadar kalabalıktı. İngiliz ve Alman danışmanlar birbirlerini kolluyorlar, özellikle İngilizler, Bahriye Nezareti üzerinde

²⁵ Trumpener, **a.g.e.**, s. 23.

²⁶ James, **a.g.e.**, 1999, s.9

²⁷ Richard Hough, **The Great War at Sea: 1914-1918**, Oxford and New York: Oxford University Press, 1983, s.71

²⁸ Günesen, **a.g.e.**, s.40.

²⁹ David Fromkin, **A Peace to End All Peace**, New York: Avon Books, 1990, s.55.

biraz daha fazla etkide bulunuyorlardı.³⁰ Churchill, Osmanlı Devleti'nin üç büyük lideri olan Enver Paşa, Talat Bey ve Cemal Paşa ile tanışmış, diğer İngiliz politikacılara göre daha fazla gözlem yapmış ve izlenim edinmişti.

Söz konusu iki gemi, yeni dretnot sınıfı gemilerdendi ve teknik özellikleri bakımından çağdaşı pek çok gemiye kıyasla daha üstündü. İngiltere, Almanya'ya karşı yalnızca yedi dretnotluk üstünlüğü olan bu gemileri kaybetmek istemedi. Özellikle kısa süreceği düşünülen bir savaşta üstün nitelikleri olan bu gemilere ihtiyaç olacaktı.³¹ Churchill, gemilerin Yunanistan'dan çok Rusya için bir tehdit unsuru olduğunu hissetmişti.

İngiltere'de söz konusu gemilere el konulması konusunda yapılan hukuki tartışmalar sırasında Churchill'in iddiasına göre "1912 yılında benimsenen bir prensibe göre Acil Durum Planı gereğince, İngiltere bir savaşa girerse kendi tersanelerinde inşa edilen tüm gemilere el koyabiliyordu." 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında İngiliz tersanelerinde Türkiye'nin yanısıra, Şili, Yunanistan, Brezilya ve Hollanda adına da gemiler inşa edilmekteydi. Aslında gemilere el konulması fikri Churchill'in zihninde ilk kez, 28 Temmuz 1914 Salı günü oluştu. Churchill, Birinci Deniz Lordu Battenberg Prensi Louis ve Üçüncü Deniz Lordu Sir Archibald Moore'dan şu talepte bulunmuştu: "İngiliz tersanelerinde tamamlanmak üzere olan iki Türk Savaş gemisini almak gerektiği takdirde lütfen bunlara el konulmasında ve mali konular üzerinde ne tür idari işlemler yapılabileceğine ilişkin ayrıntılı planlar hazırlayın."³²

Konuyu inceleyen Moore, gemilere el konulmasını haklı gösterecek hukuki bir dayanak bulamamıştı. Dışişleri'nde çalışan bir avukat da prensipte haklı olsalar bile İngiltere'nin o günlerde savaşta olmaması nedeniyle, Türk gemilerine el koyma işlemini gerçekleştiremeyeceğini bildirmiş, "eğer İngiltere'nin bu gemilere ihtiyacı varsa, bu konuyu Osmanlı Devleti ile görüşebileceğini" söylemişti.³³

Gemilere el konulacağını hisseden Osmanlı Devleti, yakıt ikmalini yapan *Sultan I.Osman*'in eksikleri olsa dahi hareket etmesini emretmiş, bu husus, İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından ivedilikle İngiltere Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na da

³⁰ Trumpener, **a.g.e.**, s. 63-105.

³¹ G.D. Clayton, **Britain and the Eastern Question: Mislomchi to Gallipoli**, London: University of London Press, 1971, s. 219; Herman Lorey, **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, İstanbul, Deniz Matbaası, 1936, s.3

³² Martin Gilbert, **Winston S. Churchill, vol.3: 1914-1916, The Challenge of War**, Boston: Houghton Mifflin, 1971, s.1-2

³³ Fromkin, **a.g.e.**, 55-56.

bildirilmişti.³⁴ Churchill, Osmanlı Hükümeti'nin, kendi zihnindekileri okuduğunu sezerek Tyne'de bulunan gemilerin durdurulmasını emretti; bir yandan 500 Türk denizcisinin gemilere binmelerini engellerken, öte yandan da gemilere Osmanlı bayrağı çekilmesini önledi. Mevcut yasalara göre, gemiler ait oldukları ülkenin toprağı olarak kabul edildiği için, böyle bir uygulama Osmanlı toprağına saldırı sayılıyordu.³⁵

Ertesi gün, Adalet Bakanı Churchill'e bu girişiminin yanlış olduğunun hatırlatılması üzerine, o da, “bu uygulamanın Deniz Kuvvetleri Bakanı'nın bir inisiyatifi” olduğunu söylemiş, ileride kendilerini haklı çıkaracak bir neden bulabileceklerini” belirtmişti.³⁶

Asquith Kabinesi, 31 Temmuz 1914 günü yaptığı toplantıda Churchill'in, Türklere ait iki gemiye Almanya'ya karşı bir savaşta kullanmak amacıyla el konulması önerisini kabul etti. Osmanlı Londra Büyükelçisi İngilizlerin *Sultan I. Osman'a* çıkmaları üzerine, , İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na giderek bu uygulama konusunda bir açıklama istedi, ancak, kendisine el koyma işleminin “kısa bir süre sonra sona ereceği” bildirildi.³⁷

Churchill, 1 Ağustos gecesi de Amiral Moore'a donanmanın olası bir seferberliğe karşı hazır olmasını ve ayrıca gemileri inşa eden Vickers ve Armstrong şirketlerine de İngiliz Hükümeti'nin bu gemilere el koyduğunu, onları satın almak istediğinin Osmanlı Devleti'ne bildirilmesini istedi.

İngiliz Deniz Kuvvetleri, 3 Ağustos günü *Sultan I. Osman'ı* kendi donanmasına katmak için Armstrong şirketi ile görüşmelere başladı. Aynı gün, İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliğine de, “Osmanlı Hükümeti'ne söz konusu gemilerin satın alınmak istendiğini bildirmesi” emri verildi.³⁸ İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, ertesi gün İstanbul'a bir telgraf çekerek, “Osmanlı Hükümeti'nin İngiltere'nin içinde bulunduğu durumu anlayışla karşılayacağını umduğunu” ve “Türkiye'nin mali ve diğer kayıplarının önemle ele alınacağını” bildirdi.³⁹ Osmanlı Hükümeti, gemilere el konulduğunu ilk kez 3 Ağustos 1914

³⁴ Gilbert, **a.g.e.**, s.3

³⁵ Kevin Fewster, Vecihi & Hatice Hürmüz Başarın, **A Turkish View of Gallipoli Çanakkale** Richmond, Austrailia: Hodja, 1953, s.33.

³⁶ Gilbert, **a.g.e.**, s.5-10

³⁷ **A.g.e.**, s.11

³⁸ Fromkin, **a.g.e.**, s.56.

³⁹ **A.g.e.**, s.48.

tarıhli telgraftan öğrenmemiş, el koyma işleminin 29 Temmuz ya da daha önce yapılacağını sezmişti.⁴⁰

23 Temmuz 1914 günden itibaren Avrupa'da savaş rüzgarlarının esmeye başlaması, Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı tutum ve görüşlerinin de değişmesine yol açmış, ertesi gün Alman İmparatoru Kayzer II.Wilhelm, Almanya'nın İstanbul'daki büyükelçisine verdiği emirle, Enver'in Almanya ile ittifak kurma önerisinin ciddiye alınmasını istedi ve karşılıklı görüşmeler başladı.⁴¹

Osmanlı Heyeti, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Sait Halim, Dahiliye Nazırı Talat Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan oluşuyor, o günlerde bu gelişmeler Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan bile gizleniyordu.⁴² Bu görüşmeler sırasında, Almanya'yı Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim temsil ediyordu.

28 Temmuz günü Almanya'ya ulaşan Almanya-Osmanlı Devleti İttifak Taslağı, her ne kadar Alman İmparatoru Kayzer'in beğenisini kazansa da, Alman Başbakan'ı Theobald von Bethmann Holwegg'i fazla etkilemiş, hatta İstanbul'daki büyükelçiye çektiği telgrafta "Türkiye'nin Rusya'ya karşı önemli bir harekete gireceğinden emin olmadıkça" söz konusu ittifak antlaşmasını imzalamamasını bildirmişti.⁴³

Görüşmelerin en önemlisi 1 Ağustos günü yapıldı. Büyükelçi Wangenheim, Türklerin katkısının ne olacağını anlamaya çalışıyor, Türkler ise -özellikle Sadrazam Said Halim Paşa- savaşın dışında kalacaklarını umuyorlardı. Sonunda ayrıntıları tam olarak bilinmeyen görüşmeler, 2 Ağustos günü öğleden sonra imzalanan bir ittifak antlaşması ile sonuşlandı.⁴⁴

Gizli yürütölen, süresi 31 Aralık 1914'te sona ermesi kararlaştırılan ve 8 maddeden oluşan antlaşmanın son maddesine göre bu ittifak gizli kalacaktı. Antlaşmanın 4 üncü maddesi Osmanlı Devleti için hayati bir önem taşıyordu. Buna göre, Almanya "Osmanlı toprakları bir tehdit altına girerse, silahlı olarak korumayı" taahhüt ediyordu.⁴⁵

Osmanlı Devleti ise buna karşılık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasında çıkması muhtemel bir savaşta tarafsız kalacak ve ileride bir savaş

⁴⁰ Trumpener, **a.g.e.**, s.15.

⁴¹ Fromkin, **a.g.e.**, s.48

⁴² **A.g.e.**, s.56

⁴³ Trumpener, **a.g.e.**, s.15

⁴⁴ İsmail Hami Danişmend, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c.IV. İstanbul, 1972, s. 419-420.

⁴⁵ Harry N. Howard, **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923**, New York: Howard Fertig, 1966, s.49

çıkması halinde Osmanlı ordularını sevk ve idare etme yetkisini Alman komutanlara verecekti.

Yapılan gizli antlaşmanın ertesi günü Enver, Osmanlı ordularını harekete geçirdi ve bu seferberliğin Avrupa'daki çatışmalarla herhangi bir ilgisinin olmadığını bildirdi.

Daha önce Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü önemsemeyen Alman Genelkurmay Başkanlığı, Türklerden Rus ve İngilizlere karşı kullanılmak üzere hemen bir destek istemeye başladı.⁴⁶

1 Ağustos 1914 günü Alman Büyükelçiliği'nde Almanlar ile Jön Türkler arasında, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Almanya Büyükelçisi Hans Von Wangenheim ve Alman Askeri Heyeti Şefi Otto Liman von Sandersin katıldıkları gizli ve özel bir görüşme sırasında *Goeben* ve *Breslau* adlı Alman gemilerinin, Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanmasına destek amacıyla İstanbul'a gelmesi kararlaştırılmış,⁴⁷ Türkiye'nin Almanya yanında Rusya'ya karşı savaşa katılması bu şarta bağlanmıştı.

Sultan Osman gemisinden umudunu kesen Enver, konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarda bu hususu açıkça belirtmiyor, anılan gemilerin Kuzey Denizi'nde bir limana sığınarak kurtulabileceğini ümit ediyordu.⁴⁸

Liman von Sanders ve Alman Büyükelçisi von Wangenheim kendi hükümetlerinden Akdeniz'de bulunan *Goeben* ve *Breslau* adlı gemileri ivedilikle Türkiye'ye göndermelerini istediler.⁴⁹ Bunun üzerine 3 Ağustos günü, Alman Amiralliği tarafından Akdeniz Filo Komutanı Tümamiral Wilhelm Souchon'a telsiz mesajı ile derhal Türkiye'ye gitmesi emredildi.⁵⁰ Bu mesajı 4 Ağustos sabahı, Cezayir açıklarındayken alan Souchon'un asıl görevi, Fransa ve Kuzey Afrika arasındaki deniz ulaşımını engellemektir.⁵¹

Amiral Souchon, askeri birliklerini Kuzey Afrika'ya taşıyan Fransa'nın işgali altında olan Cezayir'in iki kentine son bir saldırıda daha bulundu ve sorunlu kazanlarına rağmen 6 Ağustos sabahı tarafsız İtalya'nın Messina limanında kendisini bekleyen Alman kömür gemilerine ulaşmayı başardı.⁵² Limandan çıkarken, kendisinin batıya doğru yöneleceğini ve tekrar kuzey Afrika'ya gideceğini zanneden

⁴⁶ Trumpener, **a.g.e.**, s.14-22.

⁴⁷ A.g.e., s.18.

⁴⁸ Cengiz, Halil E., ed. **Enver Paşanın Anıları**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, s.35

⁴⁹ Hans Kannengiesser Pasha, Çev: Major C. J. P. Ball, **The Campaign in Gallipoli**, London: Hutchinson&Co, 1928, s.20-30.

⁵⁰ Günesen, **a.g.e.**, s.37

⁵¹ Hans Kannengiesser Pasha, **a.g.e.**, s.20-30.

⁵² Lorey, **a.g.e.**, s.20.

İngiliz Amiral Sir Archibald Berkeley Milne’i yanıltarak, aldığı emir doğrultusunda doğuya, Çanakkale’ye yöneldi.⁵³

Daha önce, Alman gemilerini İstanbul’a davet eden Enver, bu çağrısını arkadaşlarına danışmadan yapmıştı. Osmanlı Devleti gemilerin gelmekte olduklarını öğrenince hemen Almanya’yı uyararak, geliş kararının iptalini istedi. Berlin’in, Amiral Souchon’u İstanbul’a gitme konusunda uyarmasına rağmen Alman Amiral, bu mesajı “emir” olarak değil de bir “uyarı” olarak yorumladı ve yoluna devam etti.⁵⁴

Amiral Souchon Türkiye’ye doğru yol alırken, Churchill’in emriyle kendisini takip eden Akdeniz’deki İngiliz Filosu Komutanı Milne Alman filosuna saldırmaya cesaret edemedi ve Alman Amiral 11 Ağustos günü Çanakkale Boğazı önüne geldi. Churchill, Amiral Milne’ye gönderdiği mesajda, Souchon’u takip ederken Avusturya-Macaristan donanmasının Akriyatik’te bulunan ağır yüklü gemilerini kastederek “kendisinden üstün kuvvetlerle karşılaşmaktan kaçınmasını” istemişti.⁵⁵ Amiral Milne ve yardımcısı Amiral Sir Ernest Troubridge bu mesajı “herhangi bir çatışmadan kaçınılması gerektiği” biçiminde yorumladılar.

Öte yandan bu günlerde Sadrazam Said Halim Paşa, 6 Ağustos sabahı 01:00 sularında Alman Büyükelçisi ile Goeben ve *Breslau*’nun durumunu görüşürken, İngilizlerin Akdeniz Filosu, Alman gemilerini yakından izliyordu. Gemilerin Boğazdan geçmelerine izin verildiğini açıklayan Sadrazam, bu kolaylığı Alman Hükümeti’nden büyük tavizler koparmak karşılığında göstermişti.⁵⁶

Türkiye’nin Alman gemilerini bu şekilde koruma altına alması İngilizler açısından önceden kararlaştırılan bir “oyun” olarak yorumlandı. Bu duruma en çok içerleyen Churchill oldu ve bölgedeki İngiliz deniz birliklerine bir telgraf çekerek Çanakkale’yi abluka altına almalarını emretti. Churchill’in kendi başına böyle bir

⁵³ Hans Kannengiesser Pasha, **a.g.e.**, s.20-30.

⁵⁴ Lorey, **a.g.e.**, s.37.

⁵⁵ Günesen, **a.g.e.**, s.41

⁵⁶ 10 Ağustos günü öğleden sonra saat 17:00 sularında, Enver odasında bir Alman askeri misyon üyesi olan Albay Kannengiesher ile görüşürken, içeriye Alman Yarbay von Kress girdi ve iki Alman gemisinin Çanakkale açıklarında olduğunu belirterek giriş izni istedi. Enver’in tereddüt ederek bu konuyu sadrazama danışması gerektiğini söylemesi üzerine Yarbay Kress “acele cevap” istedi. Uzun bir suskunluktan sonra Enver izin verdi. Alman Yarbay Kress, bu kez söz konusu iki gemiyi takip eden İngiliz gemilerine tabyalardan ateş açılması konusunda ısrar etti. Enver tekrar işi geciktirmeye çalıştı ancak sonunda, Alman gemilerini hemen arkasından takip eden İngiliz gemilerini geciktirme konusunda da izin verdi. Kannengiesher, daha sonraları bu görüşmeyi aktarırken, “kendisinin tesadüfen tanıklık ettiği tarihi bir olay olduğunu, hiç kimsenin kılının bile kıpırdamadığını, Kress odadan ayrıldıktan sonra, hiçbir şey olmamış gibi gelen raporları görüşmeye devam ettiklerini” söylemiştir.

emri vermeye yetkisi yoktu. Bu emrin yerine getirilmesi halinde, İngiltere, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş sayılırdı. İki Alman gemisinin kovalanarak batırılmasını isteyen Churchill'in bu isteği, meslektaşları tarafından reddedildi. Churchill, Çanakkale konusunda bakanların çoğundan farklı düşünüyor ve Türkiye'nin uzun süre tarafsız kalmayacağını söylüyordu.⁵⁷ Alman Büyükelçi Baron Wangenheim ve Berlin arasında gidip gelen mesajlar bunu gösteriyordu.

İngiltere Deniz Bakanlığı, Osmanlı Devleti'nin istediği açıklamaya verdiği cevapta, emrin “yazım hatası sonucu” yanlış verildiğini ve boğazda bir ablukanın söz konusu olmadığını bildirdi.⁵⁸

İngiliz hükümeti, diplomatik yoldan Osmanlı Devleti'ne bir uyarıda bulunarak, Türkiye'nin tarafsız ülke konumunda olması nedeniyle ve mevcut uluslar arası yasalara göre ya gemileri boğazlardan dışarı çıkarmasını ya da bu gemilerin bir protestoyla *enterne* (silahsızlandırma) edilmesini istedi, devletler arası hukuk kurallarına göre bu gemilerin silahtan arındırılmaları ve savaş sonuna kadar kontrol altında tutulmaları dahil Osmanlı Devleti'nin uyması gereken uluslar arası en az üç anlaşma vardı, ancak, bu taleplerin hiçbirisi yerine getirilmedi.⁵⁹

9 Ağustos günü Sadrazam Said Halim Paşa, Alman Büyükelçisinin, kendisine “Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ve Romanya ile birlikte, Avrupa'da meydana gelebilecek bir çatışma halinde tarafsızlıklarını ilan edebileceklerini” bildirmesi üzerine çaresiz kalmıştı. *Goeben* ve *Breslau* adlı Alman gemilerini kurtarma konusunda ne yapılması gerektiği belirlenemedi.⁶⁰

Osmanlı Hükümeti, bunun üzerine *Goeben* ve *Breslau* adlı iki gemiyi satın almış gibi göstermeyi önerdi; bu şekilde gemiler, hem Türk karasularında kalacak, hem de Türkiye tarafsızlığını sürdürebilecekti.⁶¹

10 Ağustos günü von Wangenheim'e telgraf çeken Alman Başbakanı, Osmanlı Hükümetinin bu önerisini reddetti ve Türkiye'nin hemen Almanya'nın yanında savaşa katılması konusunda ısrar etti.

Jön Türk liderleri, Osmanlı Devletinin Avrupa'daki bir çatışmaya karışmasını istemiyorlardı. Osmanlı Sadrazamı, gemilerin Türkiye'ye yanlış zamanda geldiğini

⁵⁷ Gilbert, **a.g.e.**, s.73

⁵⁸ Fromkin, **a.g.e.**, s.67.

⁵⁹ Field Marshall Lord Carver, **The Turkish Front 1914-1918: The Campaigns at Gallipoli, in Mesopotamia and in Palestine**, London: Sidgwick&Jackson, 2003, s.8-10; Trumpener, **a.g.e.**, s.68-75.

⁶⁰ Fromkin, **a.g.e.**, s.65.

⁶¹ **A.g.e.**, s.65.

bildirerek, “gemilerin Türklere teslim edilmesi” talebini tekrarladı, ancak, Alman büyükelçisi bunu kabul etmedi.

Osmanlı hükümeti, bu sorunu çözebilmek için yaptığı tek taraflı açıklamada iki Alman kruvazörünü seksen milyon marka satın aldığını duyurdu. Tüm Osmanlı topraklarında heyecan yaratan bu haber üzerine Almanlar, Türklerin tepkisini daha fazla çekmek istemediler ve 16 Ağustos 1914 tarihinde düzenlenen mütevazı bir törenle Bahriye Nazırı Cemal Paşa, zamansız gelen Alman gemilerini Osmanlı donanması adına “satın” ve teslim aldı.⁶²

Osmanlı bahriyesinde bu gemileri işletecek nitelikte donanımlı teknik personel olmaması nedeniyle, gemilerin bir süre mevcut Alman personel tarafından çalıştırılmasına karar verildi. 9 Eylül günü İngiliz Bahriye Misyonu lağvedildi ve Amiral Souchon Osmanlı Devleti'nin Karadeniz Filosu Komutanlığı görevine atandı.⁶³ Mürettebata Osmanlı bahriyesi üniforması ve fes giydirilerek “Padişahın Donanması” olarak kayıtlara geçirildi.⁶⁴ Bütün bu uygulamalar, Churchill'in Osmanlı gemilerine haksız yere el koyması sonucu, Almanların başvurduğu bir taktik olarak görülmüştü.⁶⁵

İngiliz Hükümeti, iki Türk gemisine el konması ve iki Alman gemisinin Türkler tarafından “satın” alınması arasında bir bağ olduğunu anlamakta gecikmedi.⁶⁶ Başbakan Asquith, “Türklerin doğal olarak Winston'un savaş gemilerine el koymasına çok kızdıklarını” düşünüyorlardı.⁶⁷

Bu gelişmeler karşısında Churchill çok öfkelenmişti, 17 Ağustos günü bir açıklama yapan Başbakan Asquith, “Winston, Çanakkale'ye bir torpido filosu gönderilerek *Goeben* ile diğer zırhlının tehdit edilmesini ve gerekirse batırılmasını savunuyor” şeklinde bir açıklama yaptı.⁶⁸ Başbakan'ın 21 Ağustos günü tuttuğu notlarda da “Winston'un şiddetli bir Türk düşmanı” olduğu yazılıydı. İngiliz kabinesi, Churchill'in saldırı ile ilgili önerisini kabul etmedi ve saldırgan görünmenin yararı olmayacağı biçiminde bir karar aldı.

⁶² Geoffrey Miller, **Straits : British policy towards the Ottoman Empire and the origins of the Dardanelles campaign**, Hull : University of Hull Press, 1997, s.15; Fromkin, **a.g.e.**, s.65

⁶³ Günesen, **a.g.e.**,s.43

⁶⁴ Shaw & Shaw, **a.g.e.**, s.312

⁶⁵ Trumpener, **a.g.e.**, s.62-108.

⁶⁶ Shaw & Shaw, **a.g.e.**, s.311.

⁶⁷ Herbert Asquith, **Letters to Venetia Stanley**, Oxford ve New York, Oxford University Press, 1982, s.168

⁶⁸ **A.g.e.**, s.171

Bu gelişmeler sırasında Churchill, Osmanlı Devleti'ni bir düşman olarak görmeye devam etti ve tutumunu daha da sertleştirildi. İngiliz Deniz Bakanlığının Ağustos'un sonuna doğru aldığı raporlara göre Almanya, tarafsız Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye pek çok askeri personel ve cephane göndermişti.⁶⁹

Churchill'in 26 Ağustos günü Amiral Limpus'tan "İstanbul'un, tamamen Almanların denetiminde olduğunu" bildiren bir rapor alması,⁷⁰ İngilizlerin savaş hazırlığını hızlandırdı ve Churchill, tekrar bir Çanakkale seferi düşüncesiyle Türkiye üzerindeki baskının şiddetini arttırmaya karar verdi, 1 Eylül günü Savaş Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri Bakanlığında, ileride Türkiye'ye yapılacak bir saldırının planlarını hazırlamak üzere bir çalışma başlatmasını istedi, bundan sonra hemen 2 Eylül günü de *Goeben* ve *Breslau* eşliğinde Çanakkale Boğazından çıkacak Türk gemilerinin batırılması için kabineden yetki aldı. Öte yandan, hemen arkasından Filo Komutanına verdiği emrinde kararı yumuşatarak tek başlarına Çanakkale boğazından çıkacak gemilerin geri çevrilip çevrilmeyeceklerine ilişkin inisiyatifin kendisinde olduğunu ilettili. Zira bu uygulama, Türklerin karşı saldırıya geçmesine neden olabiliirdi.⁷¹

Türklerin tavrı karşısında ne yapacağını bilemeyenler sadece İngilizler değildi; Almanlar da Türkleri ikna edememenin verdiği bir çaresizlik içindeydiler.

Türkleri savaşa sokma konusunda ülkelerinden sürekli baskı gören Alman ve Avusturya büyükelçileri, Osmanlıların henüz savaşa girmemelerinin, seferberlik hazırlıklarını henüz tamamlayamamaktan kaynaklandığını biliyorlardı. Parasal kaynağın nasıl sağlanacağı belli değildi. Öte yandan, Osmanlı Devleti ve Balkan ülkeleri arasındaki siyasi görüşmeler henüz sonuçlanmamıştı.

Osmanlı Hükümeti savaşa baştan beri Bulgaristan ile birlikte katılmak istiyordu. 1 Ağustos günü, Enver Paşa ve Liman von Sanders, yaptıkları görüşmede Bulgaristan'ın da savaşa katılmasını hesaba katmışlar, bu gerçekleştirilebildiği takdirde güçlerini daha artıracaklarını düşünmüşlerdi. Bulgaristan, genişlemek isteyen ve Türkiye'nin Avrupa yolu üzerinde bulunan bir devletti. Osmanlı Devleti, Ruslara karşı açılacak bir cephe İstanbul'u savunmasız bırakmak istemediği için. Sadrazam Said Halim Paşa, Alman Büyükelçisine, Osmanlı Devletinin askeri gücünü

⁶⁹ Fromkin, **a.g.e.**, s.70-71.

⁷⁰ Gilbert, **a.g.e.**, s.58.

⁷¹ Clayton, **a.g.e.**, s.230-236.

tamamen İstanbul'dan uzakta tutarak tedbirsiz davranamayacağını söylemiş, "Herhalde Almanya Türklerin intihar etmesini istemez," demişti.⁷²

Bulgaristan da kendisini bağlayacak bir girişimde bulunmak istemiyor ve bir Alman-Rus savaşına sıcak bakmıyordu. Sonunda Talat Paşa, 19 Ağustos 1914'te Bulgar-Osmanlı Savunma Antlaşmasını imzalamış ve üçüncü bir devletin saldırması durumunda karşılıklı olarak yardım sözü verilmişti. Bu taahhüt, Türklerin Ruslara karşı Almanları desteklemesi halinde iptal edilecekti.

Gerek Almanya ve gerekse İngiltere, Osmanlı Devletine nasıl bir gözle bakacaklarını henüz netleştirememişlerdi. Türklerin tarafsızlığına inanmayan, *Goeben* ve *Breslau*'yu batırabilmek amacıyla, Çanakkale Boğazına bir filo göndermek isteyen Churchill, gittikçe sabırsızlanıyordu. Öte yandan, Liman von Sanders de 4 Eylül günü Berlin'e bir mesaj göndererek, İstanbul'dan umutlu olmadığını belirterek kendisi ve askeri heyetinin geri çağırılmasını istiyor, Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, savaşın sonu ya da Almanya'nın savaşı kesin olarak kazanacağını ortaya çıkmasına kadar geçecek süre içinde tarafsız kalmaya eğilimli olduğunu rapor ediyordu. Öte yandan, Osmanlı hükümeti de seferberliğin getirdiği mali yükten söz ediyordu.⁷³ Aynı günlerde, İngiliz Misyon Şefi Amiral Limpus, Londra'ya İstanbul'un tamamen Almanların hakimiyetinde olduğu bilgisini ulaştırıyordu. Bir yanda Alman Büyükelçisi Wangenheim sürekli Türk-Alman dostluğundan söz ediyor ve Haliç'te bulunan iki Alman gemisini gösteriyor; öte yandan İngiliz, Fransız ve Rus subayları eş ve çocuklarını kendi ülkelerine gönderiyorlardı. Kentte bulunan Alman subaylarının sayısı giderek artıyordu. Bu arada İstanbul'da küçük çapta İngiliz ve Fransız gemilerinde bulunan telsizler çıkarıldı. Boğazlara mayın döşemeye devam edildi. Pek çok top ve özellikle *Goeben* için 3000'den fazla top mermisi, değişik yollarla İstanbul'a getirildi. Liman von Sanders'in İstanbul'dan geri çağırılma önerisi Kayzer tarafından reddedildi ve Osmanlı Devletinin savaşa girmesi konusundaki baskılar sürdü; çünkü, Batı Cephesinde Fransızlara karşı yapılan I. Marne Savaşını kaybeden Almanya, az zamanda büyük bir zafer kazanamayacağını anlamış, başka bir desteğe, doğuya yönelmenin önem ve gereğine inanmaya başlamıştı.⁷⁴

⁷² Trumpener, **a.g.e.**, s.31, Fromkin, **a.g.e.**, s.72.

⁷³ Trumpener, **a.g.e.**, s.32.

⁷⁴ **A.g.e.**, s.58.

Almanya'nın büyük umutlar beslediği Enver Paşa ve yakın arkadaşları, kendilerini Almanya'nın yanında savaşa girmeye hazır hissetmiyorlardı. Osmanlı Hükümeti, Alman baskısına rağmen, Çanakkale Boğazı'nı açık tutmaya devam etti. Balkan Devletleri'nin çoğu, savaşa katılmaya karşıydılar. İngilizler, Türklerin Almanlardan iki gemiyi teslim almasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sürdürmesini istiyordu.

Osmanlı Hükümeti, son kararını 9 Eylül günü açıkladı ve tek tarafı olarak, Almanya dahil tüm yabancı güçlerin adli ve ekonomik Kapitülasyon ayrıcalıklarını kaldırdığını duyurdu. Bu ilan, birbirleriyle savaş halinde olan Alman, Avusturya, İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçilerini ortak bir cephede birleştirdi ve hepsi birlikte bir Avrupa Protestosu verdiler.⁷⁵ Özel görüşmeler sonucu Alman ve Avusturya büyükelçileri bu sorunu şimdilik ertelediklerini bildirdiler. Bu açıklama, Türklerin pazarlık gücünün Temmuz sonlarından bu yana daha da arttığının bir işaretiydi.

Savaşa katılma konusunda kararsız görünen Enver Paşa, Sadrazama karşı gizli planlar geliştirmeye başlıyordu.⁷⁶ Bu arada, Enver'in en büyük kaygısı, Osmanlı topraklarının Ruslar tarafından alınması, tüm beklentisi ise Alman-Rus savaşının daha da şiddetlenmesiydi.⁷⁷

Almanların Ruslara karşı elde ettiği Tannenberg zaferi ve devam eden Masur (Masurian) Gölleri Savaşı, Enver Paşa tarafından mücadeleyi Almanların kazanacağını bir sinyali olarak algılandı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Enver Paşa, yakın arkadaşlarına danışmadan 26 Eylül günü, Çanakkale boğazının yabancı gemilere kapandığını ilan etmiş, ertesi hafta da Von Wangenheim'a artık yönetimdeki kontrolün Sadrazamda değil kendisinde olduğunu iletmişti.⁷⁸ İngiliz Hükümeti, İstanbul'daki iktidar mücadelesinden habersizdi. Sonradan bu gelişmeleri öğrenen İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, "Türkiye ve Almanya'nın birleşmesini Enver'in katlinden başka hiçbir şey önleyemezdi" demiştir.⁷⁹

Bir Türk Muhribi, 27 Eylül günü Çanakkale açıklarında Churchill'den alınan emirle İngilizler tarafından durduruldu. Geri çevrilen gemide görülen ve başlarında fes bulunan Alman personel, Osmanlıların tarafsız olmadığını gösteriyordu. Enver Paşa, geri çevrilmeye karşı tepki olarak Türk Savunma Komutanı olan Alman subaya

⁷⁵ Sir C. E. Callwell, **Campaigns and Their Lessons: The Dardanelles**, Boston: Houghton Mifflin, 1919, s.2-13.

⁷⁶ Fromkin, **a.g.e.**, s.71.

⁷⁷ **A.g.e.** s.72.

⁷⁸ **A.g.e.** s.70.

⁷⁹ **A.g.e.** s.70.

boğazı kapatmasını, fenerleri söndürmesini ve mayın döşemesini emretti. Boğazdan her türlü geçişin durdurulması özellikle ticaret gemilerini etkiledi. Antant güçleri, bu uygulamayı protesto ettiler, ABD de onlara destek verdi. Tepki olarak İstanbul'a gelen Rus gemileri, Haliç'te birkaç hafta kaldıktan sonra gitmek zorunda kaldılar.⁸⁰ Boğazlar, Rusya için ihracatının yarısını gerçekleştirdiği, özellikle buğday satıp silah ve cephane aldığı bir su yoluydu.⁸¹

Boğazın kapatılması uluslar arası hukuk ve yapılan anlaşmalara aykırı bir uygulamaydı ve serbest geçiş hakkına sahip ticari gemiler büyük bir engelle karşılaşmışlardı. Osmanlılar, bu karar ve uygulamaya Churchill'in kışkırtmaları sonucu başvurmak zorunda kaldıkları izlenimini verme çabası içindeydiler. Türklerin İngiltere'ye karşı açıkça savaş ilan etmemesi Churchill'de hem şaşkınlık, hem de öfke uyandırıyordu.⁸²

Almanya yanında savaşa girmeyi savunan Enver Paşanın, sonucun başarılı olması durumunda elde edeceği ün ve kazanç çok büyük olacaktı. O güne kadar hep şanslı olan fakat yeteneğini fazla gösteremeyen ve gösterişe çok önem veren Enver Paşa, başarısızlık olasılığını hiç hesaba katmıyordu.⁸³

9 Ekim günü Alman büyükelçisi Wangenheim ile görüşen Enver Paşa, Talat Bey ve Mebusan Meclisi Başkanı Halil Bey'in (Menteşe) kendisini desteklediğini, sırada Bahriye Nazırı Cemal Paşanın olduğunu, bunu başaramazsa hükümette bir sorun yaratacağını bildirdi.⁸⁴ Verdiği güvence konusunda daha da ileri giderek, Osmanlı Devleti'ni Ekim ortalarında Almanya yanında savaşa sokabileceğine inandığını ekledi. Artık tek sorun para ile ilgiliydi ve Liman von Sanders de mali sorunu Kayzer'e bildirmişti.

10 Ekim 1914'de Cemal Paşa da bu komploya katıldı ve 11 Ekim günü Enver Paşa, Talat Paşa, Halil Bey ve Cemal Paşa, Almanların kendilerine 2 milyon altın Türk lirası gönderdikleri takdirde, Amiral Souchon'a Ruslara saldırması için emir verebileceklerini bildirdiler. Almanlar, 12 Ekim'de, tarafsız Romanya üzerinden ilk parti bir milyon altını derhal, ikinci bir milyonluk partiyi de 21 Ekim'de İstanbul'a gönderdiler.⁸⁵

⁸⁰ Clayton, **a.g.e.**, s.230-236.

⁸¹ Howard, **a.g.e.**, s.49.

⁸² Gilbert, **a.g.e.**, s. 210.

⁸³ Murat Çulcu, **Kanlı Sırt Günlüğü: Mehmed Fasih Bey'in Anıları**, İstanbul: Kaptan Yayıncılık, 2002, s.15-18.

⁸⁴ Trumpener, **a.g.e.**, s.48.

⁸⁵ Hans Kannengiesser Pasha, **a.g.e.**, s.25-30.

Bunun üzerine Enver, 22 Ekim günü Almanlara kendi savaş planını açıklayarak Balkanlarda belirsizliğin devam ettiğini, bu nedenle, önemli miktarda bir Türk kuvvetinin Trakya’da konuşlanacağını söyledi ve dört tercih sundu: Bunlar, (1) İtilaf devletlerine karşı cihad ilan edilmesi, (2) biraz zaman gerektirse bile Mısır seferi düzenlenmesi, (3) Kafkaslarda Ruslara karşı bir çevirme hareketi ve (4) Rusların Karadeniz’de bulunan donanmasına saldırılmasıydı. Almanlar, hemen sonuç alınabileceği düşüncesiyle son planı mantıklı buldular ve onu onayladılar.⁸⁶

Bu arada, Talat ve Halil Bey fikirlerini değiştirerek altınlara el koymayı ve 6 ay daha tarafsızlıklarını sürdürmeyi önerdilerse de, artık çok geç kalınmıştı. Enver Paşa, bu beklenmedik gelişmeyi Almanya’ya aktarırken bu iki sivil kökenli liderin öneminin bulunmadığını, Cemal Paşaya güvenebildiği sürece, kaygı verecek bir durum olmadığını bildirdi. Parti ve arkadaşlarını savaşa girme konusunda ikna çabasından vazgeçerek, İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti’ne savaş açmasını beklemeye başladı.⁸⁷

Çok geçmeden Enver mühürlü bir zarf içinde Alman Amirale sunduğu ve açılmamasını istediği gizli bir emirle Amiral Souchon komutasındaki *Goeben* ve *Breslau*’yu, Karadeniz kıyısındaki Rus limanlarına doğru gönderdi. Enver, 25 Ekim 1914 tarihli yazılı emrinde “tüm donanmanın Karadeniz’de manevralar yapması, bir fırsatını bulursa Rus donanmasına saldırması, Sırbistan’a yapılan malzeme nakliyatını durdurması...Rus donanmasının aranıp bulunması, herhangi bir savaş ilanında bulunmadan saldırılması” emrini verdi.⁸⁸ Souchon’dan bu gemilerin Ruslar tarafından saldırıya uğradığına ilişkin bir açıklama yapmasını ve böylece Osmanlıların bir olup bitti ile savaşa girdiğini duyurmayı planlamıştı. Saldırı konusundaki bu gelişmeler, Alman Büyükelçisini tatmin etmedi ve 23 Ekim günü Alman Deniz Üs Komutanı Humann’ı Enver’e göndererek yazılı olarak savaş ilanı vermesini istedi.⁸⁹ Enver ile görüşmeyen Humann, yardımcısı Albay Kazım Bey’e büyükelçinin notunu dikte ettirdi.

Alman Büyükelçi, Enver Paşa’dan alınacak yazılı bir savaş ilanının ileride olası bir askeri ya da politik yenilgi halinde, Alman politikasının doğru anlaşılması açısından önemli olduğunun farkındaydı.

⁸⁶ Fromkin, **a.g.e.**, s.71

⁸⁷ **A.g.e.** s.72

⁸⁸ Lorey, **a.g.e.**, s.99.

⁸⁹ Howard, **a.g.e.**, s.27.

Bu arada Wangenheim de Souchon'a ayrılmadan önce kendi son emirlerini verdi: Buna göre Amiral Souchon, (1) hemen donanmayı harekete geçirecek(2) amaçsız seyir yapmayıp, mutlaka savaşacak ve (3) mümkünse operasyon hakkında Berlin'i de bilgilendirecekti.⁹⁰

27 Ekim 1914 günü Karadeniz'e açılan Alman Amiral kendisine söylendiği gibi 28/29 Ekim gecesi saldırıyı bizzat başlatarak Sivastopol ve Odesa limanlarını topa tuttu. Sonraları yaptığı açıklamalarda, o zamanki amacının "Türkleri, istekleri dışında savaşa sokmak" olduğunu açıklamıştı.⁹¹

Saldırı emrini Enver'in verdiği açığa çıkınca hükümet içinde bir hesaplaşma ve yüzleşme sürecine girildi. Sadrazam ve Hükümet, Enver'e baskı yapıp, Amiral Souchon'un derhal ateşini kesmesini emreden bir telgraf göndermesini istediler. Tehditlerin savrulduğu, şiddetli tartışmaların yaşandığı ve Sait Halim Paşa ve Cavit Bey gibi bazı liderler tarafından istifaların verilip geri alındığı iki günlük bu gerilim, Almanya ve Avusturya istihbarat kaynaklarından bile saklı tutulabilmişti. İttihat ve Terakki cemiyetinin Merkez Komitesi, uzun tartışmalar sonunda parti birliğinin korunmasına, Enver, Talat ve Cemal'in savaşa girilmesi yönündeki görüşünün desteklenmesine, ancak, bölünmeyi önlemek amacıyla Sadrazam ve Maliye Bakanının görüşlerinin de benimsenmesine karar verdi.⁹²

Enver, 31 Ekim günü, Almanya'ya hükümetin Ruslara bir özür telgrafi çekmek istediğini söyledi; ancak, Almanlara göre bu girişim tehlikeli olabilirdi. Bu arada Enver Almanlara, yakın arkadaşlarını bir bakıma "kandırdığını" ve kendisinin yalnızlığa itildiğini bildirdi.⁹³ Öte yandan Rus Büyükelçi M. Giers de 1 Kasım günü İstanbul'dan ayrıldı.

Osmanlı Kabinesi, Ruslara gönderilecek olan özür notasını hazırlarken, İngilizler, Osmanlı Devleti'ne Alman Amirali Souchon'un Rus limanlarına yaptığı saldırıya tepki olarak Alman Askeri Heyeti'nin hemen Osmanlı toprakları dışına çıkarılmasını, *Goeben* ve *Breslau* gemilerinde görev yapan Alman subay ve erlerin görevlerinden alınmalarını içeren bir ultiatom gönderdi.⁹⁴ Bu arada Yunan hayranı Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, İngiliz Büyükelçi Mallet'e gizli bir biçimde mümkün olan en kısa zamanda İstanbul'u terk etmesini önermiş, o da aynı

⁹⁰ Fromkin, **a.g.e.**, s.63.

⁹¹ Howard, **a.g.e.**, s.27.

⁹² Hans Kannengiesser Pasha, **a.g.e.**, s.30-39.

⁹³ Trumpener, **a.g.e.**, s.58

⁹⁴ Sir C.E. Callwell, **a.g.e.**, s.1-5.

gün akşam üzeri ayrılmayı planlarken, Sadrazam'ın ricası üzerine ayrılış tarihini 1 Kasım'a ertelemiştir. Churchill, Türklerin aldıkları ultimatoma karşılık olarak İngilizlere resmen herhangi bir cevap vermemesi üzerine konuyu henüz İngiliz Kabinesine getirmeden, kendi inisiyatifini kullanarak 31 Ekim günü 17:05'te Akdeniz'deki deniz birliklerine bir telgraf çekerek "Türkiye'ye karşı derhal harekate başlayın" emrini verdi.⁹⁵

İngiliz Amiral'in bu saldırı emrini hemen yerine getirmemesi, Türkler tarafından İngilizlerin kendilerine karşı bir deniz savaşını başlatıp başlatmadıklarını anlayamamalarına neden oldu. Bu arada Enver de Ruslara gönderdiği ve yanlışlıkla yapıldığını iddia ettiği bombalamaya ilişkin özür dileme notasının reddedileceğini umuyor ve buna katkısı olur düşüncesiyle, saldırının Rusya tarafından başlatılarak kışkırtıldıklarını iddia ediyordu.⁹⁶

Suçlama ve notayı reddeden Rusya, 2 Kasım 1914 günü İstanbul'a gönderdiği nota ile Osmanlı Devletine karşı savaş ilan etti. 1 Kasım günü, İngiltere'nin resmen Osmanlılara karşı tavır alması sonucu 1 Kasım'ı 2 Kasıma bağlayan gece bir araya gelen Osmanlı Hükümeti üyeleri, oldukça gürültülü bir toplantı sonucu artık barış umudu kalmadığını ve geri dönülmesi olanaksız bir yolda ilerlediklerini anladılar.

Nihayet 3 Kasım günü Churchill'in emriyle, Seddül Bahir tabyaları, İngiliz gemileri tarafından bombalandı.⁹⁷ Bombalama girişimi İngilizlerin hem bu kalelerin savunmasız olduğu konusunda Türklere karşı bir uyarısı, hem de İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı resmen savaş ilan ettiğinin habercisiydi.

4 Kasım günü yaptığı açıklamada "Artık Türkiye ile savaş halindeyiz" diyen İngiliz Başbakanı Asquith, savaştığı ülkelere Osmanlı İmparatorluğu'nu da eklemiş oldu.⁹⁸

5 Kasım günü İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettiklerini resmen bildirdiler. Osmanlı Devleti de, 12 Kasım günü resmen bu devletlere karşı savaş ilan etti.⁹⁹

Londra, henüz savaşın başındayken ve Osmanlılara ait 2 gemiye el koyduğu günlerde Enver'in Almanlarla görüşmelerde bulunduğunu bilmiyor, Osmanlıların, Churchill'in *Sultan Osman I* ve *Reşadiye* adlı iki gemisine el koyması nedeniyle,

⁹⁵ Gilbert, **a.g.e.**, s.216

⁹⁶ Shaw & Shaw, **a.g.e.**, s.316

⁹⁷ Edward J. Erickson, **Ordered To Die: A History of the Ottoman Empire in the First World War**, West Port: Greenwood Publishing, 2001, s. 79.

⁹⁸ Asquith, **a.g.e.**, s.309.

⁹⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s.469.

Almanların yanına itildiğine ve Kayzer'in *Goeben* ve *Breslau* adlı iki Alman gemisini, Osmanlı Devleti'ne kayıpları telafi etmek amacıyla verdiğine inanıyordu.

İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki savaşın başlamasında, atak girişimleriyle Türkleri yönlendiren Enver Paşa ve kararlı davranışıyla Rus limanlarını vuran Amiral Souchon'in önemli rollerinin olduğunu yadsınmaz bir gerçektir.

I. BÖLÜM

A. ÇANAKKALE'DE CEPHE AÇILMASI FİKRİ

Çanakkale'de cephe açılması düşüncesi ilk kez 1914 yılı Ağustos ayında Churchill tarafından ortaya atılmıştı, ancak kesin bir savaşa girilmesi fikri ise Kasım sonuna kadar 22 üyeli kabinenin sınırları içinde kalmıştı.¹⁰⁰

İngiltere Başbakanı Asquith, 14 Ağustos günü, kabinede yaptığı konuşmada “Yunan Başbakanı Venizeleos’un öteden beri Almanya ve Avusturya’ya karşı bir Balkan Federasyonu planı geliştirdiğinden” söz etti ve 21 Ağustos günü yaptığı açıklamada bazı hükümet üyelerinin, İtalya, Romanya ve Bulgaristan’ın ileride İngiltere’nin dostları olabileceklerini söylediğini duyurdu. Örneğin Lloyd George “bir Balkan Konfederasyonuna taraftardı.”¹⁰¹

Ağustos sonlarına doğru eski bir düşünce olan Çanakkale Boğazı’nı zorlama fikri Sir Louis Mallet tarafından tekrar gündeme geldi ve Churchill ile Lloyd George, Balkan yaklaşımını desteklemeye başladılar. Churchill, 31 Ağustos günü, Balkanlardaki liderlere birer mektup göndererek Bulgaristan, Sırbistan, Romanya, Karadağ ve Yunanistan’ın ortak bir konfederasyon kurmalarını önerdi. Yunan hükümeti ve İngiltere, ileride Osmanlı İmparatorluğu’na karşı yapılacak bir saldırıda aralarında kurulabilecek askeri işbirliğini içeren özel görüşmelere 2 Eylül’de başladılar.¹⁰²

Churchill, Eylül sonlarında Sir Edward Grey’e yazdığı bir mektupta “Türkiye’ye karşı saldırgan bir tutum izlenmese bile, hiç olmazsa onları yatıştırma ve üniter bütünlüğünü korumak yerine, Balkan devletleri ve özellikle Bulgaristan ile işbirliği yapmayı” “Hıristiyan Balkan devletleri arasında bir güç oluşturmayı” “Türkiye’nin çıkar ve toprak bütünlüğünü göz ardı etmeyi önerdi.”¹⁰³

¹⁰⁰ James, **a.g.e.**, s.18.

¹⁰¹ Asquith, **a.g.e.**, s.165-6; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.85

¹⁰² James, **a.g.e.**, s.10

¹⁰³ Gilbert, **a.g.e.**, s.210

Dışişleri Bakanı Grey ve Başbakan Asquith, Balkan devletleri konfederasyonu kurulması konusunda hemfikir ve dikkatli, ancak Churchill kadar hevesli değildiler. İngiliz Hükümeti temsilcilerinin, İstanbul'a gönderdikleri mesajlarda, "savaşta tarafsız kalmaları halinde, Osmanlıların toprak bütünlüğüne saygı gösterileceği" bildiriliyordu. Ancak, Grey 15 Ağustos'ta bunun tersini açıklamış ve "Türkiye'nin Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa girmesi ve savaşın yenilgiyle sonuçlanması durumunda Küçük Asya'nın bölüşülmesi konusunda olacaktan sorumlu olmayacaklarını" belirtmişti.¹⁰⁴

9 Kasım 1914 günü, Londra'da bir konuşma yapan İngiliz Başbakanı Asquith, "Savaş, Osmanlı egemenliği bakımından sadece Avrupa'da değil Asya'da da ölüm çanıdır," iddiasında bulunmuştur.¹⁰⁵

Bir yandan Osmanlı Devleti'ni parçalama ve yıkma girişimleri sürerken, öte yandan da bazı İngiliz yetkililer, bunun kendileri için olumsuz gelişmelere neden olacağını düşünüyorlardı. Seçkin Osmanlı ve Ortadoğu uzmanlarından Sir Mark Sykes 1914 başlarında Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, "Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kalkması bizim de ortadan kalkmamızın ilk adımıdır," tezini savunmuştu.¹⁰⁶

B. ÇANAKKALE SEFERİ ÖNCESİNDEKİ SAVAŞ PLANLARI

1- Almanya – Avusturya Planları

a) Uygulanamayan Bir Alman Planı

Alman Genel Kurmay Başkanı General Bronsart Schellendorf'un, Osmanlı orduları tarafından kullanılmak üzere hazırladığı bu plan önce Enver Paşa'nın kendisine daha sonra da Osmanlı karargâhına kabul ettirilmiş, ancak, yürürlüğe girmemişti.¹⁰⁷

Plan, iki temel düşünceye dayandırılmıştı: Bunlardan birincisine göre amaç, Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek suretiyle Avrupa ile Hindistan ve Uzak Doğu arasında

¹⁰⁴ Grey, **a.g.e.**, s.167

¹⁰⁵ Aspinall-Oglander, **Military Operations: Gallipoli**, Cilt I, London: Willieam Heineman, 1929, s.85; Asquith, **a.g.e.**, s.402

¹⁰⁶ Christopher Sykes, **Two Studies in Virtue**, London, Collins, 1953, s.205

¹⁰⁷ Y.H.Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.1

çalışan ticaret gemilerine Ümit Burnu'nu dolaşarak yolu %40 oranında uzatmak suretiyle İngiltere ve Fransa'yı ekonomik ve askeri açıdan zayıflatmaktı. Diğeri ise Boğazlar Bölgesi'nde güven içinde ve Balkanlar'a egemen olmak suretiyle Almanya ve Avusturya ile birlikte Güney Rusya'ya saldıracak gücü toplamaktı. Bu planda katkısı olan ve Osmanlı ordusunda hizmet etmiş Alman General Karl Frederick Graf von der Goltz, Alman-Avusturya ordularının ana savaş alanı olarak Balkanlar ve Güney Rusya'yı, bir başka ifadeyle Ukrayna'yı seçmeyi uygun görmüş ve saldırının da 1915 yılı başlarında gerçekleşeceğini düşünmüştü.¹⁰⁸

b) Uygulanan Alman Planı

Avusturya'nın Ruslar tarafından saldırıya uğraması ihtimalinin ortaya çıkması üzerine, 1915 Ocak ayında Rusya'ya karşı Karpatlar bölgesinde General Linsingen komutasında oluşturulan Alman-Avusturya ordusu Rusya'ya karşı saldırıya geçtiler.

Almanlar, Ruslara karşı en büyük saldırılarını 1 Mayıs 1915 günü Polonya'nın güneydoğusunda Gorlice Yarma Harekatı ile başlattılar ve saldırının yönünü Varşova'ya doğru yönelttiler. Alman Genelkurmay Başkanı General von Falkenheine, orduyu daha sonra Rusya'nın iç kısımlarına doğru sevk etmiş ve kayda değer bir amaç gütmemişti.¹⁰⁹

2. İngiliz – Fransız Planları

a) Güçlü Batı Cephesinden Saldırı

Bunlardan ilki, bütün gücü düşmanın en güçlü olduğu noktada toplamak ve savaşı kısa sürede bitirmek üzerineydi. Bu görüşü savunanlara göre amaç, İngiltere'de önce gönüllü ve daha sonra zorunlu olarak askere alınacak askerlerden oluşacak bir ordu ve kullanılacak cephaneyi çok uzaklara sevk etme gereği duymadan bunları savaşa sürerek zaferi ekonomik bir yaklaşımla Batı Cephesi'nde kazanmaktı. "Klasik düşünce" adı verilen bu plan ilk başta Almanya'yı yenmeyi hedefliyor, düzenlenmesi düşünülen Çanakkale, Selanik, Suriye veya Bağdat seferlerini israf olarak görüyordu. Bu görüşü kuvvetle savunanların başında Fransız

¹⁰⁸ Bayur, a.g.e., s.4

¹⁰⁹ A.g.e., s.5

orduları Başkomutanı General Jofr ve İngiltere Genel Kurmay Başkanı General Robertson * gelmekteydi. ¹¹⁰

b) Zayıf Noktadan (Çanakkale'den) Saldırı

İkinci görüşe göre sonuç, Batı Cephesi dışında, düşmana zayıf olduğu bir noktadan vurularak alınmalıydı. Batı Cephesi'ni yaracak bir güç yoktu ve Almanya'nın müttefiklerine, zayıf oldukları noktadan saldırılmalıydı. Bu ise, Balkanlar'da Avusturya ya da Türkiye'ye saldırarak veya boğazlardan geçerek Rusya ile irtibatı kurarak mümkün olabilirdi. Balkanlara ulaşılması halinde orada kendilerine destek olacak yeni bir ordunun kazanılması da ihtimal dahilindeydi. ¹¹¹

Bu görüşü savunanların başında Lloyd George, Churchill, Briand gibi İngiliz ve Fransız devlet adamları ve Gallieni ve Kitchener gibi generaller ile Fisher adlı bir İngiliz amiral vardı.

Amiral Fisher ve özellikle General Gallieni, “doğuya doğru hareket ederek önce İstanbul, sonra da Selanik'i almayı, oradan da kolonilerine katılacak destek unsurlarla Tuna üzerine yürümeyi ve batıda giderek önem kazanan buğday sorunlarını çözmeyi” önerdiler. ¹¹²

3- Kara ve Deniz Kuvvetleri Kullanımı Stratejileri

İngiliz Donanması'nın sevk ve idaresi ile ilgili tartışmalar da geniş bir strateji yelpazesi çiziyordu. Bu görüşe göre İngiliz Donanması, Alman limanlarını uzaktan abluka altında tutarak Almanya'yı açlık dahil değişik zorluklarla karşı karşıya bırakmalı, bu suretle İngiltere ve etrafındaki denizleri güvenilir tutmalıydı. ¹¹³ Bu konuda dört farklı strateji vardı:

* Daha sonra Mareşal olmuştur

¹¹⁰ Henry W. Nevinston, **The Dardanelles Campaign**, London: Nisbet, 1918, s.41-59.

¹¹¹ Bayur, **a.g.e.**, s.10

¹¹² **A.g.e.**, s.11

¹¹³ Nevinston, **a.g.e.**, s.64-86.

a) Baltık Denizi'ne Egemen Olma

İngiliz topları, Almanya'nın Baltık kıyılarının düz bir kumsaldan oluşması nedeniyle oldukça içerilere ulaşabilecek durumdaydı. Bu kumsallara uzun menzilli toplar sayesinde pek çok Rus askeri yığılabılır ve Almanlar geriden çevrilebilirdi. İngiliz donanmasının bölgede hakim olabilmesi için öncelikle açık denizlerde egemen olması, Alman donanmasını yıpratması ve İngiliz donanmasını Baltık Denizi'ne sevk edebilmesi gerekiyordu.¹¹⁴

Henüz savaşın başlarında Churchill, 6 Ağustos 1914 günü Rus orduları Başkomutanı Büyük Dük Nikola Nikolaeviç'e bir mektup yazmış ve İngiltere'nin Baltık Denizi'nde egemenliğini kurabilmesi halinde, Ruslarla savaşan Alman ordularını çevirebileceğini, kuzeyden Berlin'e saldırabileceğini, Kiel ve oradaki kanala saldırarak Alman gemilerini açığa çekebileceğini bildirmişti.¹¹⁵ Bu mektuba teşekkürle cevap veren Büyük Dük zamanı gelince bunu dikkate alacağını iletmışti.

Lord Fisher'in Kasım ayında 1inci Deniz Lordu olmasıyla birlikte bu strateji önem kazandı. Aslında, bu bölge ile ilgili ve buna benzer bir plan ilk kez Fisher tarafından 1907 yılında önerilmişti. Fisher'in planı, İngiliz donanmasının, Almanlara ait Borkum Adası'nı ele geçirmesini, bu bölgede denize dökülen Alman ırmaklarını kontrol altına almasını, Kiel kanalına saldırılmasını ve Almanya'nın kuzey kıyılarına mayın döşeyerek bu bölgenin tehdit altında bulundurmasını öngörüyordu. Bu kuşatılmayı hazmetmemesi umulan Alman donanması, İskandinavya'dan gelecek olan İngiliz donanması tarafından yok edilecek ve İngilizler Baltık Denizi'ne hakim olabilecekti.¹¹⁶

Yeni projenin uygulanabilmesi için büyük top taşıyan monitör donanımlı 612 gemi ısmarlanmış, ancak, İngiliz iç denizlerindeki donanmanın komutanı Amiral Jellicoe, 1915 yılından itibaren inşa edilecek olan yeni tip gemilerle İngiltere'nin açık denizlerdeki üstünlüğünü tehlikeye düşüreceği gerekçesiyle bu plana karşı çıkmıştı.¹¹⁷ Bu arada General Joffe da karaya yönelik her türlü kaynağın Batı Cephesi'ne aktarılmasını istedi. Bu karşı görüşlere rağmen, bir süre daha sürdürülen proje, Fisher'in Çanakkale seferi hazırlıklarına başlaması nedeniyle terk edildi.¹¹⁸

¹¹⁴ Bayur, **a.g.e.**, s.14

¹¹⁵ Churchill, **a.g.e.**, s.29

¹¹⁶ John Fisher, **Memories**, London, New York: Hodder and Stoughton, 1919, s.55-59

¹¹⁷ Churchill, **a.g.e.**, s.100

¹¹⁸ Geoffrey Miller, "Millstone", (Çevrimiçi) <http://www.manorhouse.clara.net/book3/links.htm>, 2005

b) Balkanlara Yükleme

General Gallieni ve kısmen de İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'den esinlenerek hazırlanan ve 1 Ocak 1915 günü Maliye Bakanı Lloyd George tarafından Başbakan Asquith'e sunulan bu stratejiye göre, ilkbaharda yeni katılımlarla 700 bin kişiye ulaşacak yeni ordu, Batı Cephesi yerine Balkanlar'a gönderilecekti. Bu bölgede bulunan devletler ve İtalya'nın katkısı sağlanarak öncelikle Avusturya ve daha sonra da Osmanlılara ağır darbe vurulması hedeflenmekteydi. 600.000 kişiden oluşan bir İngiliz ordusu Avusturya cephesine gönderilmeli, Bulgarları tarafsız kalmak zorunda bırakmalı, Yunanistan, Romanya ve Rus ordularının bir araya gelmesiyle oluşacak bir buçuk milyonluk bir kuvvetle ilk adımda Avusturya'yı yenerek onu savaş dışı bırakmalıydı.¹¹⁹

Lloyd George, İngiliz birliklerinin kullanılma yerleri ile ilgili olarak Dalmaçya kıyılarında bulunan Avusturya adalarını da göstermişti. Böylece "herhangi bir yerde" elde edilecek bir zafer, Batı cephesinde çöken moralleri yükseltecekti.¹²⁰

Lloyd George, Suriye cephesi konusunda da önce Türklerin 80.000 kişilik olduğu tahmin edilen ordusuyla Süveyş kanalına bir sefer düzenlemesine göz yumuyor sonra da 100.000 kişilik bir İngiliz ordusu ile Türkleri arkadan çevirerek yok etmeyi öneriyordu.¹²¹ Bu düşünce de Fisher'in önceki planı gibi, en büyük fedakarlıklar karşılığında bile yarılamayan Batı Cephesi'nin çevrilmesi prensibine dayanıyordu. Amiral Fisher'in kuzeyde Baltık yolu ile çevirmeyi önermesine karşılık, Lloyd George aynı işi güneyde Balkanlarda veya Adriyatik kıyılarından yapmayı önermişti.

c) Mevcut Stratejiye Devam Etme

Fransız General Jofr'un savunduğu yaklaşıma göre ise, İngiliz ve Fransız Generaller Batı Cephesi'nde sürdürülen mücadeleye devam edilmesini ve yeni

¹¹⁹ Nevinson, **a.g.e.**, s.51-60.

¹²⁰ Nevinson, **a.g.e.**, s.72-85; James, **a.g.e.**, s.25.

¹²¹ Churchill, **a.g.e.**, s.100.

oluşturulan İngiliz Birlikleri'nin burada kullanılmasını istiyorlar ve Almanlara karşı Champagne'de verilecek mücadeleyi düşünüyorlardı.¹²²

d) Churchill ve Hankey'in Boğazı Zorlama Planı

Churchill, önceleri Baltık Denizi'ne girmek suretiyle Almanları yenme planını mantıklı bulmuş; fakat, daha sonra, bütün güç ve dikkatini Çanakkale Boğazı'nın zorlanması üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bu görüşünde, İngiltere'nin o zamanlar, Osmanlı Devleti'ni en zayıf düşmanı olarak görmesinin de etkisi vardı. 1 Eylül günü Churchill, İngiliz Genelkurmay Başkanı'ndan, Amirallik dairesinden alacağı iki subay ile birlikte "Gelibolu Yarımadasını ele geçirme planı" konusunda bir inceleme yapmasını, düzenlenecek bir seferde yeterli bir miktarda Yunan desteğinin de hesaba katılmasını istedi.¹²³

2 gün sonra General Callwell tarafından Churchill'e sunulan raporda yarımadanın 27.000 asker tarafından tutulabileceği ve sürekli takviye edilmesi yoluyla ulaşılabilecek 60.000 kişilik bir ordunun yeterli görüneceği, ancak, bu durumda bile denizden yapılacak bir operasyonun zor olacağı vurgulanıyordu. Kitchener'in dikkati, özellikle 1907 yılında İngiliz İmparatorluk Savunma Komitesi tarafından karar verilen, kara ve deniz güçlerinin ortak bir operasyonunun şart olduğu fikrine çekildi.¹²⁴ Callwell, sonraları yaptığı açıklamalarda raporun "caydırıcı olduğunu ve bu rapordaki bilgilerden Churchill'in hayal kırıklığına uğradığını" söylemiştir.¹²⁵

Yunanlıların, Gelibolu'yu ele geçirme planları ayrıntılı ve özenle hazırlanmıştı. Harekat planına göre 60.000 kişilik bir Yunan kuvveti Kabatepe'nin güneyindeki dağlık yamaçlara çıkacak, bu birlik batıdan doğuya doğru Eceabat Ovası boyunca ilerleyerek Kilit-ül Bahir tabyalarına arkadan vuracak ve güneye doğru Sedd-ül Bahir'e saldıracaktı. Bu arada küçük bir kuvvet ise, Asya kıyılarına çıkarak Kumkale'yi ele geçirecekti. Bu operasyonlar başarılı olduktan sonra takviye bir ordu Bolayır'a çıkacak ve tutacaktı.¹²⁶

24 Ekim 1914 günü Churchill ile birlikte bir yemeğe katılan Deniz Harekatı Müdür Yardımcısı Richmond, aynı gün günlüğüne Amirallik Birinci Deniz

¹²² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.48-69.

¹²³ Sir Ian Hamilton, **Gallipoli Diary** C.I, London: Edward Arnold, 1920, s.92-120.

¹²⁴ Carver, **a.g.e.**, s.3-13.

¹²⁵ **A.g.e.**, s.13.

¹²⁶ James, **a.g.e.**, s.10.

Lordu'nun Çanakkale konusunda "hiçbir şey yapamamanın dayanılmaz rahatsızlığını duyduğunu" ve "beklemekten sıkıldığını... ve personelinin de kendisine ne yapılması gerektiği hususunda öneri getirememesinin kendisinin canını çok sıktığını" yazmaktadır. Richmond, Churchill'in "Elbe'ye eski savaş gemilerini göndermek istediğini fakat bunların da batırmaktan başka bir amacı olmayacağını kendi kendine sorguladığını" eklemiştir.¹²⁷

Aslında bir kara kuvveti desteğini Churchill de istemekte, ancak bu sağlanmadan da yalnız eski gemileri kullanarak bu seferi gerçekleştirmek ve itilaf donanmasının Marmara Denizi'ne girmesiyle elde edeceği siyasal faydaları elde etmeyi hedeflemekteydi. Görüştüğü otoriteler, Çanakkale Boğazı'nın geçilmesinin zor olduğunu belirtiyorlardı. Kafasındaki senaryoya göre, ilk Osmanlı tabyaları düşer düşmez Yunanistan, İtilaf Devletleri yanında savaşa katılacak, kendi donanmalarının İstanbul'a ulaşmasıyla birlikte *Goeben* ve *Breslau* ya batırılacak ya da Karadeniz'e kovalanacak, bunun üzerine Türk hükümeti ya barış görüşmelerine başlayacak ya da Anadolu'ya çekilecekti. Usta bir diplomatik atakta bulunularak Bulgarların Edirne'ye saldırımları sağlanacak, sefer böyle bir aşamaya eriştiğinde ise Rusların ilgileri artacağı için kendilerine kuvvet göndereceklerdi.¹²⁸

16 Şubat 1915 günü toplanan ve İngiliz bakanlarının çoğunun katıldığı Savaş Konseyinde şu kararlar alındı:

1. 29 uncu tümen ivedilikle ve mümkünse 9-10 gün içinde Limni'ye doğru yola çıkmalıdır.
2. Gerekirse Mısır'dan da aynı bölgeye birlikler göndermek için hazırlıklar yapılmalıdır.
3. Bu kuvvetler ve daha önce gönderilen deniz piyade taburları yeri geldiğinde Çanakkale'ye karşı yapılmakta olan deniz saldırısını destekleyeceklerdir.

Churchill, Çanakkale'yi geçebildiği takdirde Rusya'nın bütün silah ve mühimmat sıkıntılarını gidereceğini düşünüyordu. İstanbul ele geçirilerek Rus ordusu silah ve cephane ile donanacak, Rusya'ya askeri malzeme götüren gemiler, dönüşlerinde buğday getirecek ve böyle bir gelişme, her iki taraf için de avantajlı olacaktı.¹²⁹

¹²⁷ A.g.e., s. 10.

¹²⁸ Nevinson, a.g.e., s.65-88.

¹²⁹ Virginia Cowles, **Winston Churchill, The Era and The Man**, USA, 1956, s.188

Mevcut planlar içinde, Churchill ve Hankey'in planı olan ve başlangıçta yalnız denizden ve çok az bir kara kuvvetiyle de kıyidan desteklenmeyi içeren saldırı görüşü mantıklı göründü.

C. ÇANAKKALE SEFERİNİN AMAÇLARI

Saldırı ile hedeflenen amaçlar askeri, siyasi ve ekonomik olmak üzere üçe ayrılabilir:

1- Askeri Amaçlar

İngiliz-Fransız donanması Boğazı zorlayıp Marmara'ya girdikten sonra Bolayır bölgesi her iki taraftan dövülecek, bu sağlandığı takdirde dar bir toprak şeridinde ve iki ateş arasında kalan Türkler dayanma güçlerini yitirecekler ve İngilizlerin ele geçireceği Gelibolu Yarımadası iki taraftan kuşatılacaktı. Almanlardan Türklere geçen *Goeben* ve *Breslau* (Yavuz) dahil tüm Türk donanması imha edilecek veya tehdit unsuru taşımayan ve hiçbir Türk üssünün bulunmadığı Karadeniz'e kaçacak, orada bulunan Rus ya da İstanbul'dan kaçan Türk donanmasını izleyen İngiliz-Fransız donanması tarafından batırılacaktı. Bu sayede rahat bir nefes alacak olan Ruslar da İstanbul Boğazı'na karşı müdahalesiz bir tavır sergileyebileceklerdi.¹³⁰

2- Siyasal Amaçlar

İngiliz-Fransız donanmasını, İstanbul önlerinde gören Osmanlı Devleti, siyasal açıdan taviz vermeye hazır olacak, barış istemeye ya da Anadolu'ya doğru çekilmeye mecbur kalacaklardı. Bu aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması gündeme gelecek, bu paylaşımında hisse kapma hevesinde olan İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan hemen İngiliz ve Fransızların yanında savaşa gireceklerdi. İstanbul'u kaptırmak istemeyen Türklerin tüm çabaları boşa gidecek ve kent kolayca ele geçirilecekti. İtilaf Devletleri bir ara, boğazlarda bir zorlama girişimi olmadan

¹³⁰ Callwell, a.g.e., s.39-45.

bile, bu hareketin siyasal yararlarının hemen ortaya çıkacağı beklentisi içine girmişlerdi.

İtalya ise İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmesi dışında herhangi bir siyasal amaç ve bunun paralelinde askeri bir amaç beklemiyordu.¹³¹

3- Ekonomik Amaçlar

Rusya, İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği buğday karşılığı onlardan silah alabilecek, böylece bir yandan itilaf devletleri arasındaki ekonomik durum dengelenirken öte yandan Osmanlı Devleti'nin ekonomisi daha da kötüleşecekti. Sonuç olarak bu olumsuz gelişme Türkleri teslim olma konusunda çaresiz bırakacaktı.¹³²

D. ÇANAKKALE DENİZ SEFERİNE KARAR VERİLMESİ

1- İlk Düşünceler ve İngiliz Hükümeti İçindeki Arayışlar

Çanakkale'ye bir sefer düzenlenmesi ilk kez henüz Osmanlı Devleti tarafsız iken Eylül 1914 başlarında Türkler Almanların yanında yer alır almaz Deniz Kuvvetleri Bakanı Sir Winston Churchill'den gelmiş ve kendisi o günlerde Yunan ordusunu yetiştirmekte olan İngiliz Amiral Kerr'den Yunan askeri yetkilileriyle bu hususu tartışmalarını istemiş, o da bazı görüşmelerde bulunmuştu.

Çanakkale'de bir cephe açma fikri, 1914 yılı Kasım ayı sonlarına kadar kabinenin sınırları içinde kaldı. İmparatorluk Savunma Komitesi tarafından da desteklenen bu kabinenin çalışma sisteminin savaş dönemi çalışma sistemine uymaması nedeniyle Savaş Konseyi kuruldu. Bu konseyin en güçlü isimleri, Başbakan H.H.Asquith, Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Maliye Bakanı David Lloyd George, Amirallik Birinci Lordu Sir Winston Churchill, Savaş Bakanı Sekreteri Lord Kitchener, İmparatorluk Genelkurmay Şefi Sir Archibald Wolfe Murray ve Birinci Deniz Lordu Amiral Fisher'di. Fisher emekli olmasına rağmen Churchill'in ricası üzerine göreve gelmiş 73 yaşında eski bir denizciydi. Sorumluluğu olmayan fakat liberal hükümet döneminde uzun yıllar görev yapması

¹³¹ A.g.e., s.45-51.

¹³² A.g.e., s.52-55.

nedeniyle konseye alınan Arthur Balfour da Savaş Komitesi Üyesiydi. 1911 yılına kadar başbakanlık yapan ve muhalefetteki Muhafazakâr Parti'nin lideri olan Balfour, Asquith ve Churchill'in yakın arkadaşıydı.¹³³

Churchill daha önce 25 Kasım 1914 günü de Osmanlı Ordusu'nun Mısır'a saldırmayı planladığı sırada, buna karşı bir misilleme olarak içinde Çanakkale'nin de olduğu herhangi bir Osmanlı kıyısına müşterek bir kara ve deniz harekatı önermişti. Bu konu ile ilgili olarak yapılan yazışmalar sonunda Lord Kitchener bu görüşü “gerçekçi” bulmuş, ancak, yeni bir cephe için asker olmadığını, Mısır'da oluşturulan ordunun da küçük olduğunu ve ulaşım zorluklarını dile getirmişti. Bunun üzerine Churchill'in Amiralliğe ait gemilerini bir araya toplama önerisi de Savaş Konseyi tarafından reddedilmiş, ve Churchill, Yeni Zelanda ve Avustralya'dan asker getiren gemilerin Mısır'da kalmaya devam etmelerini emretmişti. Sonuç olarak, Batı Cephesi'ne dair kesin bir karar da henüz verilemediği ve ulaşım sorunu çözülemediği için, o günlerde bu plandan vazgeçilmişti.

Bu görüşme ile ilgili olarak daha sonraları anılarını aktaran Konsey Sekreteri Albay Hankey, bir sonuç elde edilemese bile “en azından konsey üyelerinin akıllarına yeni bir fikir yerleştiğini” yazmıştır.¹³⁴

28 Aralık 1914 günü toplanan Savaş Şurası'na bir rapor sunan Sir Maurice Hankey, henüz Rusya'dan bir yardım talebi gelmeden önce Batı Cephesi'nde bir kilitlenme olduğunu ve karşılıklı olarak bir sessizlik dönemine girildiğini belirtmiş, o günlerde savaşmayan askeri birliklerin bir başka yerde değerlendirilmesini önermişti.¹³⁵ Hankey, Çanakkale Boğazı'nı zorlamaktan söz ediyordu. Almanya'yı, müttefiki Türkiye aracılığı ile vurmayı, o günlerde en zayıf “düşman” görünen Türkiye'nin savaş dışı bırakılarak Avrupa'dan atılmasını ileri sürdü. Hankey'in planına göre İngiltere, üç kolordu ve ayrıca Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'da alacağı destek askeri gücü Çanakkale Boğazına göndermeliydi. Plana göre ileride elde edilecek savaş ganimetleri bu üç ülke arasında pay edilebilirse mevcut pek çok sorun çözülebilirdi. Çanakkale Boğazı'nın zorlanması konusu eski bir soruydu. Bunu bilen Hankey raporunda, donanmanın boğazı geçtikten sonra iki taraftaki bölgenin işgalinin şart olduğunu belirtiyordu.¹³⁶

¹³³ James, **a.g.e.**, s.10

¹³⁴ **A.g.e.**, s.12

¹³⁵ Churchill, **a.g.e.**, s.40

¹³⁶ Geoffrey Penn, **Fisher, Churchill and The Dardanelles**, Yorkshire, Leo Cooper, 1999, s.119-130.

Okuduğu raporu 31 Aralık 1914 günü Başbakan Asquith'e veren Churchill, bu görüşü beğendiğini, kendisinin de iki ay önce aynı önerilerde bulunduğunu, ancak, Kitchener'in Batı Cephesinden asker vermek istemediğini, seferin hemen yapılmasını Kasım ayı yerine Ocak 1915'te yapılması halinde zorluklar yaşanacağını söyledi.¹³⁷

Hankey'in planı da, Kitchener'in Batı Cephesinden asker çekmek çekmek istememesi ve Grey'in Yunanistan'ın İstanbul'a yürümesi durumunda Rusların gcendirileceği endişesi nedeniyle uygulanmadı. İstanbul'u elinden kaçıran ve Yunanlılara kaptıran Rusya, İngiltere'yi yalnız bırakabilirdi.

Ruslar da bu arada Yunanistan Kralı Konstantin'e, Çanakkale'ye yapılacak bir saldırıda kendilerine destek olup olmayacaklarını sordular ve Atina'dan olumlu yanıt aldılar. 19 Ağustos günü Yunanistan, İtilaf kuvvetlerine tüm kara ve deniz gücünü teklif etti. Daha sonraki günlerde Yunanistanda siyasal dengelerde değişmişti. Daha nce Türkiye'ye karşı İngilizleri destekleyeceğini ilan eden Başbakan Venizelos, Alman yanlısı Kral Konstantin'den desk görmemiş görevden alınmış ve gücünü kaybetmişti.

Yunanistan ile işbirliği konusunda ısrar eden, Churchill, 1915 kışında Dışişleri Bakanı Grey'e yazdığı mektupta Venizelos'un desteklenmesini istemiş ve yalvarmıştı.¹³⁸

Sonuç olarak Batı Cephesi'ndeki durgunluk, yalnız Hankey'in değil, Lloyd George ve Churchill'in de birbirlerinden habersiz olarak Balkanlarda yeni müttefikler arama ve Türkler ve Avusturya-Macaristan üzerinde bir baskı oluşturma suretiyle Rusya'nın rahatlatılması konusunda bazı arayışlara itmişti. Üçü de asıl cephenin Fransa olduğu hususunda hem fikirdi, ancak, hiçbirisi merkezi gçlerin diğer cephelere kaydırılmasını istemiyordu.

2- Rus Çarı II.Nikola'nın Yardım Talebi

1914 yılının Aralık ayında 100.000 kişilik bir Türk ordusu Kafkaslarda ilerlerken, karşısında üç aydır savaşan ve 1 milyondan fazla asker zayıatı veren Rus ordusunu buldu. Rusların bir haftalık cephanesi kalmış, 1 milyondan fazla tüfeği

¹³⁷ Churchill, a.g.e., s.60.

¹³⁸ A.g.e., s.100.

kaybolmuştu. Rus karargâhındaki İngiliz temsilci Albay Knox, cephedeki gelişmeler hakkında hükümetine sürekli olarak telgraf gönderiyordu.¹³⁹

Eksi 30 derece soğuk havada gerçekleştirilen ve Türklerin zafer elde edebileceği bir savaşta Türkler, Enver Paşa'nın birden bire 22 Aralık 1914 günü derin karlarla kaplı arazide saldırı stratejisini değiştirerek “çevirme hareketi” emri vermesi sonucu bilmedikleri arazide kayboldular. 30.000 Türk askeri bir gecede donarak hayatını kaybetti.¹⁴⁰ Büyük kayıplar verilmesi üzerine Enver, kalan 12.000 askerle geri çekilmek zorunda kaldı.

Sarıkamış Seferi'nin Rus ordusunu sıkıştırarak kaygılandığı günlerde Büyük Dük II.Nikola, İngiliz General'i William ile görüşerek, Türklerin kendilerine uygulamaya başladığı çevirme hareketini etkisizleştirmek için bazı taleplerini dile getirdi.¹⁴¹ Rus Çarı'nın istekleri, İngiltere'nin Petrograd Büyükelçisi Sir George Buchanan tarafından 2 Ocak 1915 günü bir telgraf ile Lord Kitchener'e iletildi.

Büyükelçinin gönderdiği ve Çanakkale'ye bir sefer düzenlenmesinde önemli bir etki yapmış olan telgrafta “Rusların Kafkasya'daki durumlarının endişe verici olduğu, Türklerin Rus ordusuna karşı bir çevirme hareketine giriştiği, Kafkasya'da bulunan Rus komutanın yardım istediği, Büyük Dük'ün kendisine destek veremeyeceği ve kendi imkanları ile yetinmesi gerektiği” anlatılıyor, o günlerde “IV.Sibirya Kolordusunun Varşova'ya yöneldiği, bunlara Çar'ın Muhafız Ordusu'nun da katılacağı, tekrar Almanlara saldırılmasıyla birlikte İngiltere ve Fransa'nın Batı cephesinde yükünün hafifleyeceğinin umulduğu” belirtiyordu. Ayrıca Çar, “Türkleri, Kafkasya'da Ruslarla savaşan birlikleri geri çekmeye zorlayacak söylentiler yaymanın ve bir deniz ya da kara gösterisi yapmanın mümkün olup olamayacağını” soruyordu.¹⁴²

Buchanan'ın telgrafını 2 Ocak 1915 günü alan Lord Kitchener, önce bu raporu Churchill'e gönderdi ve aynı gün, ikisi birlikte, Churchill'in amirallik dairesindeki makamında gelişmeleri birlikte değerlendirdiler. Böyle bir görüşmenin olduğu Lord Kitchener'in aynı gün Churchill'e gönderdiği mektubunda da doğrulanmaktadır. Öte yandan Sarıkamış'ta bir Osmanlı felaketi yaşandığını bildiren haberler ise henüz Londra'ya ulaşmamıştı.¹⁴³

¹³⁹ James, **a.g.e.**, s.18.

¹⁴⁰ **A.g.e.**, s.18.

¹⁴¹ Bayur, **a.g.e.**, s.379.

¹⁴² James, **a.g.e.**, s.26.

¹⁴³ Bayur, **a.g.e.**, s.21.

Kitchener, Churchill'e yazdığı mektupta, "İstanbul'a yapılacak bir saldırının uzun vadede etkileri olacağını bilmesine rağmen Ruslara, Kafkasya'da ne yapılabileceğini kestiremediğini; Türklerin, Edirne'de bulunan birliklerinin büyük bir kısmını deniz yoluyla Kafkaslara göndermiş olabileceklerini; neresi olursa olsun, ellerinde mevcut çıkarma yapabilecek askerlerinin olmadığını; daha önce adı geçen İzmir'e karşı yapılacak bir gösterinin ise hiçbir faydasının olmayacağını ve tam aksine orada yaşayan Hıristiyanların ölmesine yol açabileceğini; İskenderun'dan sonra ikinci bir denemenin büyük bir etkisi olmayacağını" söylüyor ve ayrıca, "eğer İstanbul aleyhinde bir tehdidin olduğu söylentisi yayılabilirse, Türklerin Doğuya gönderdikleri kuvvetlerin gidişinin yalnızca Çanakkale'de durdurulabileceğini ve bunun da birkaç ay alabileceğini" bildiriyordu.¹⁴⁴ Zira yeni birliklerin yetiştirilmesi için bahara kadar beklenmesi gerekiyordu.

Churchill ile yaptığı görüşmeden sonra Savaş Bakanlığında bulunan askeri danışmanlarıyla yeni bir cephe açma konusu üzerinde bir toplantı yapan Kitchener, yapılan önerilerin bir kez daha düşünülmesini istedi, ancak, yardımcıları, Batı cephesinden asker vermek istemediler. Öte yandan, Kitchener da, mevcut İngiliz askeri gücünün dağılım ve yapılanmasını değiştirmek istemedi ve Ruslara yardım amaçlı düzenlenecek bir seferin, yeni oluşturulacak bir ordu tarafından gerçekleştirilebileceğini ifade etti. Bu arada Büyük Dük'e iletilmek üzere Büyükelçi Buchanan'a çektiği telgrafta ise "Türlere karşı bir gösteri yapmak için bazı önlemler alacaklarını, fakat bu girişimlerin Türklerin Kafkaslardaki birliklerinin sayısı üzerinde ciddi bir etkisi olup olmayacağı konusunda endişe duyduklarını" ifade etti.¹⁴⁵

Aslında yeni bir harekate henüz hevesli olmayan Kitchener, Churchill'i de başarısız olma ihtimaline karşı Çanakkale seferinden caydırmaya çalışmaktaydı.

3- Amiral Fisher'in Deniz ve Kara Müsterek Planı

Bu gelişmeler sırasında, saygın ve deneyimli bir denizci olan Amirallik Birinci Lordu Fisher da durumu inceledi ve görüşlerini Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill'e yazılı olarak bildirdi:

¹⁴⁴ Churchill, Winston, *The World Crisis, 1911-1914*, vol 4, London, Thorton Butterworth, 1923-1927, s.62-63.

¹⁴⁵ Churchill, *a.g.e.*, s.63.

Fisher, “Türkiye’ye karşı yapılacak olan bir saldırıyı her zaman için desteklediğini, ancak, böyle bir saldırının hemen ve zaman kaybedilmeden yapılmasının gerekli olduğunu” bildiriyor, “Savaş Konseyi’nin karar almada çok yavaş kaldığını” düşünüyor ve “toplantıların sürekli olarak bir neticeye ulaşılmadan ertelendiğinden” yakınıyordu.¹⁴⁶

Fisher’e göre, Çanakkale’nin amaçsız bir şekilde topa tutulması birçok olumsuz gelişmeyi de beraberinde getirecekti. Örneğin, *Indefatigable* zırhlısının topları aşınacak ve bu sebepten dolayı bu zırhlının yerini başka bir zırhlının alması gerekecekti. Fisher, o an itibariyle savaşın gidişatından memnun değildi ve o günlerde gerçekleştirilen top atışlarının hiçbir kazanç sağlamadığını bildiriyordu.

Fisher’e göre Türkiye’ye karşı uygulanması gereken doğru plan şöyle olmalıydı:

1. Genel Kurmay Başkanı Sir W.Robertson Seferi Kuvveti komutanı olmalı.
2. Sir John French’in Batı Cephesinde bulunan bütün Hintli ve savaş görmüş 75 bin kişi alınıp bunların yerlerine İngiltere’den getirilecek bir sefer kuvveti verilmeli ve bu girişimin görünüşte Mısır’ın korunulması için gönderildiği söylentisini yayarak *bunları mümkün olduğu kadar süratle* Marsilya’dan gemilere bindirmeli ve doğrudan doğruya Besika Limanı’na (Çanakkale Bölgesi) çıkarmalı. Bu arada, o günlerde Mısır’da bulunan kuvvetlerle Hayfa ve İskenderun’a karşı şaşırtıcı gösteriler yapmalı, (Cennet Bahçesi’nin Irak petroleriyle ilgisi yüzünden ölçülmez bir değer taşıyan son limanı) İskenderun gerçekten ele geçirilmeli.
3. İngilizler Besika’ya ulaşırken, Yunanlıları Gelibolu, Bulgarları İstanbul ve Rus, Sırp ve Romanyalıları da Avusturya’ya saldırtmalı.
4. Çanakkale, Sturdee (Amiral), Majestic ve Canopus sınıfı dretnot gemilerle zorlanmalı. Fisher, bu yaklaşımıyla Napolyon’un dediği gibi, “sürat” yoksa “başarısızlık” yoktur sözünü hatırlatıyor, tek ihtiyaç olunan unsurun asker olduğunu vurguluyordu.¹⁴⁷

¹⁴⁶ James, a.g.e., s.27

¹⁴⁷ Bayur, a.g.e., s.26

Amiral Fisher'in böyle bir planı önermesinin altında da bazı kişisel deneyim ve seziler yatmaktaydı. Zira, II. Abdülhamit zamanında, İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı olarak İstanbul'a gelmiş, padişahın aldığı bir irade ile Boğazlar ve tahkimatları inceleme fırsatı bulmuştu. Amiral, II. Abdülhamit döneminde Türk donanmasının Haliç'te zincirli olduğunu görmüştü ve o zamandan beri, herhangi bir savunma önleminin alınmadığını da bilmekteydi.¹⁴⁸

Büyük bir çevirme hareketiyle sıkıştıkları Batı cephesinden kurtulmak isteyen İngiliz komutanlar, Amiral Fisher'ın planını bir bütün olarak kullanamayacaklarını anlayınca hiç olmazsa en mantıklı görünen dördüncü maddeye işlerlik kazandırabileceklerini düşünerek yoğun bir kampanya başlattılar. Bu suretle, "boğazın ilk önce ikinci derecede güçlü ve eski zırhlılarla zorlanmasının yeterli olabileceği, daha sonra ise Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın galibiyetten pay kapmak amacıyla kendilerine asker desteği vererek yardıma koşacakları umuluyordu."¹⁴⁹

Bu planın uygulanması ile, İngiliz ve Fransızlara zafer, dünyaya ise barış geleceği düşünülüyor, hazırlıksız yakalanan Osmanlıların, Boğaz'da direnemeyeceği, Balkan ülkelerinin de savaşa sürükleneceği ileri sürüyordu.

Amiral Fisher, kendi önerdiği planının bir bütünlük arz ettiğini ve kısmen de olsa bir bölümünün kullanılmasına kesinlikle karşı olduğunu açıkladı. Özellikle savaş gemilerinin boğazdan geçişleri sırasında, onlara karadan destek olacak bir ordunun görevlendirilmesi konusunda ısrar etti. Savaş Konseyi toplantılarının birisinde Maliye Bakanı Lloyd George'un kendisine "yalnızca savaş gemilerinin kullanılması durumunda kaç zırhlı gemi kaybedeceklerini" sorduğunda, Amiral Fisher "bir düzine, ancak, ben onları başka yerde kaybetmeyi tercih ederim" demişti.¹⁵⁰

Daha sonraları Amiral, planının tümü yerine bir kısmının uygulanmasına rağmen neden istifa etmediği ile ilgili olarak yazdığı anılarında, çekilmesi halinde Baltık Denizi saldırısı için yapımı devam eden gemilerin üretimine son verileceği kaygısını dile getirmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Fisher, **a.g.e.**, s.50-55.

¹⁴⁹ **A.g.e.**, s.57.

¹⁵⁰ Fisher, **a.g.e.**, s.59.

¹⁵¹ **A.g.e.**, s.58.

Ancak, bu kadar büyük bir kuvvetin Batı Cephesi'nden alınıp Çanakkale'ye gönderilmesi ve yerlerinin daha az deneyimli askerlerle doldurulması fikrine General Joffr, General French ve General Robertson'un sıcak bakmayacakları belliydi.¹⁵²

2 Ocak 1915 günü Kitchener'e bir mektup yazan Batı Cephesi Komutanı Sir John French, bu bölgeden başka bir cepheye asker verilmesine kesinlikle karşı olduğunu belirtti ve 7 Ocak günü bizzat Savaş Konseyi'ne giderek Batı Cephesine daha fazla yüklenilmesini istedi.¹⁵³

Kitchener, anılan toplantıda Batı Cephesi'nde alınan bazı iyi haberleri duyurduktan sonra Çanakkale konusuna geçerek "bu seferin donanma ile eşgüdümlü olarak gerçekleştirilecek bir saldırı olacağını ve en az 150.000 kişilik bir orduya ihtiyaç duyulacağını söyledi. Bu miktarı az bularak şaşkınlığını dile getiren Maliye Bakanı Lloyd George'a, Savaş Konseyi ve Amirallik tarafından, bu sefere biraz daha fazla ilgi gösterileceğini ve konunun daha ayrıntılı bir biçimde inceleneceğini bildirdi.

E. DENİZ BAKANİ CHURCHILL DENİZ HAREKATI HAZIRLIKLARINI BAŞLATIYOR

1- Amiral Carden'in Görüşleri

Churchill, danışmanlarıyla 3 Ocak 1915 günü yaptığı toplantıda, danışmanlar, Rusya'nın askeri açıdan İngiltere için önemini vurguladılar ve yalnız donanmanın yapacağı bir deniz hareketi ile Çanakkale Boğazı'nın geçilip geçilemeyeceği hususunu görüştüler. Büyük bir riske girmeden eski ve teknik özellikleri askeri açıdan dönemin gerisinde kalmış savaş gemileri ile boğazdan geçilmesi konusunu tartıştılar. Toplantıda bulunanlar, İngiliz Amiral Cavolen'in de sefer ile ilgili düşüncelerini aldılar.

Churchill, toplantıdan sonra derhal İngiliz Filosu Komutanı Amiral Carden'e yönelmeye karar verdi. Hazırladığı planının hiç olmazsa bir kısmını uygulamak düşüncesiyle, Çanakkale açıklarında bulunan İngiliz Donanmasının Komutanı Amiral Carden'e 3 Ocak 1915 günü bir mesaj gönderdi ve Boğazın son durumu ile

¹⁵² James, a.g.e., s.29

¹⁵³ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.85

ilgili olarak kendisine “Çanakkale’nin yalnız denizden zorlanmasını mümkün görüp görmediğini” sordu.¹⁵⁴ Sonra da, o bölgeyi daha önce gezip incelemiş deneyimli bir amiral olarak, mevcut duruma ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunarak “seferde torpil toplayıcı araçlar taşıyan eski zırhlılar kullanılabileceğini, rastladığı torpilleri toplayacak kömür veya başka ticaret gemilerinin bölgeye gidebileceğini” belirtti ve toplantıda bulunanlara “alınacak sonuçların, ciddi zararları göze almaya değeceğini” ifade etti.¹⁵⁵

Amiral Carden’in cevabı 5 Ocak günü Churchill’e ulaştı. Amiral Carden, mesajında “Çanakkale’nin bir baskınla zorlanabileceğini sanmadığını” iletiyor, “birçok gemi ile girişilecek geniş operasyonlarla Boğazı zorlamanın mümkün olacağını sanmadığını” mesajına ekliyordu. Kısacası, “Zaferin, ancak, pekçok gemi ile topluca girişilecek geniş çaplı operasyonlarla Boğazın zorlanması ile mümkün olacağını” iletiyordu.¹⁵⁶

Savaş Bakanı Lord Kitchener, Çanakkale Boğazı’nı zorlama hareketini görüşmek üzere 8 Ocak günü toplanan İngiliz Savaş Konseyi’nde yaptığı konuşmada esas olarak böyle bir harekate taraftar olduğunu, donanma ve ordunun işbirliği yapması halinde, hem kara hem de denizden zorlamayı mantıklı bulduğunu belirtti ve 150 bin kişilik bir birliğin bu iş için yeterli olacağını ekledi.¹⁵⁷ Ancak, kesin kararın, sorunun iyice incelendikten sonra verilmesini, o sırada Batı Cephesi’nden çekilip Çanakkale’ye gönderilecek askeri olmadığını tekrarladı. Toplantıda kesin bir karar alınmadı ve Lloyd George’un Selanik’ten yapılacak bir saldırı ile Avusturya-Macaristan’a girilmesi önerisi ise çok az destek gördü. Daha önce Çanakkale seferini öneren fakat destek bulamadığı için Baltık Denizinden bir baskın yapma planını savunan Churchill, ısrarla kabinenin Çanakkale’de bir cephe açılması görüşünü kabul etmesini ve kendisine yetki verilmesini istiyordu.

Lord Kitchener’in bu açıklaması ve kesin tavrı ile ilgili olarak, dönemin Dışişleri Bakanı Grey, hatıralarında, Çanakkale Harekatına, yalnızca bir deniz harekatı olması ve karadan asker kullanılmasını gerektirmemesi koşuluyla girişildiğini, başarısız olunması halinde bundan vazgeçileceğini ve Kitchener’in bu harekate yalnız bu şartla razı olduğunu” söylemektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Gilbert, **a.g.e.**, s.234.

¹⁵⁵ **A.g.e.**, s.238.

¹⁵⁶ **A.g.e.**, s.380.

¹⁵⁷ Şerefettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2004, s.130

¹⁵⁸ Grey, **a.g.e.**, s.379.

2- Çanakkale'ye Sefer Kararının Alınması

İngiliz Filosu Komutanı Amiral Carden tarafından hazırlanan Boğazı Zorlama Planı, 11 Ocak 1915 günü Londra'ya ulaştı ve 13 Ocak 1915 günü yapılan Savaş Konseyi toplantısında incelendi.

Kurmaylar ve *Inflexible* zırhlısının topçu uzmanları tarafından hazırlanan 4 aşamalı planın ana hatları şöyleydi:

1. Önce, Gelibolu ve Kabatepe'deki dış kalelerin uzun menzilli toplarla direk ve indirek atışlarla dövülerek tahrip edilmesi
3. Sonra, boğazdaki kalelerin teker teker tahribi. Mevcut durumda en yeni tabyalar için, en iri çapta top taşıyan üç zırhlı ve diğer tabyalar için de 12 zırhlı yeterli görülmüştü. Hemen hemen tamamı eski tip olan zırhlılar, dövecekleri kalelerin top menzilinin dışında ve tehlikesiz bir biçimde görev yapacaklardı. Dövme işini yapacak olan zırhlılar bazen açıkta kalıp bazen de Boğaza girecek, fakat denize en yakın kalelerden başlayarak ve özellikle kalelerdeki topların menzillerinin dışında kalarak atışlarını sürdürecektirdi. Tabyalardaki toplar mümkün olduğu kadar tam isabet atışlarla teker teker tahrip edilecekti.
4. Mayınlar birkaç hafta sürmesi düşünülen tahribat sonrasında temizlenecekti.
5. İstanbul'a girecek İngiliz-Fransız donanması derhal *Yavuz*'u (*Goeben*) batıracak ve arkasından Karadeniz, Rusların egemenliğine bırakılacaktı.¹⁵⁹

Amiral Carden, havadan keşfin önemli olacağını, çok miktarda cephaneye ihtiyaç duyulacağını, operasyonun ne kadar süreceğini ve başlama zamanını tahmin etmenin zor olduğunu ve yılın bu mevsiminde bölgede havaların kötü geçtiğini belirtti. Saldırı için ise, 12 savaş gemisi, 3 kruvazör, 3 hafif kruvazör, 16 destroyer, 6 denizaltı, 4 deniz uçağı, 12 mayın temizleme gemisi ve ayrıca pek çok araç gereç istedi. İsteklerine karşılık kendisine, 2 ağır kruvazör, Fransa'dan 4 savaş gemisi, 3 hafif kruvazör, 15 destroyer, 4 denizaltı, 1 torpido gemisi ve birkaç ticari gemi verildi.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Bayur, a.g.e., s. 27.

¹⁶⁰ James, a.g.e., s.29.

Churchill, 38 cm'lik top taşıyan ve yeni yapılan savaş gemileri içinde ilki olan *Queen Elizabeth*'in de toplarını denemek için atış talimlerine Çanakkale'de başlayacağını müjdelemişti.

Toplantıda varılan karara göre, Amirallik dairesi, İtalya üzerinde baskı oluşturmak amacıyla Kattaro ya da Adriyatik Denizi'nin başka bir yerinde etkili bir harekette bulunma hususunu da inceleyecek ve ayrıca "İstanbul'a ulaşmak amacıyla Gelibolu Yarımadası'nı topa tutarak ele geçirmek amacıyla, Şubat ayında kapsamlı bir deniz seferi" planlayacaktı.¹⁶¹

13 Ocak günü toplanan ve yukarıdaki planların uygulanmasını kararlaştıran Savaş Komitesi üyeleri, Maliye Bakanı Lloyd George hariç, Churchill'i desteklediler. Amirallik Birinci Lordu Lord Fisher ve Donanma Amiralisi Sir Arthur Wilson herhangi bir yorum yapmadılar. Sonuç olarak, donanmanın Gelibolu'ya bir sefer düzenlemesi ve İstanbul'un alınması kararlaştırıldı.¹⁶²

Bu toplantı hem gündem maddeleri hem de herhangi bir karara varılıp varılmadığı yıllarca süren tartışmalara neden olması yönüyle hem meşhur hem de alınan kararların içerik ve sonucu bakımından karmaşıktı.

O günlerde İngiliz Hükümetinin yaptığı toplantılarda yapılan konuşma ve alınan kararları not alacak bir sekreter henüz yoktu. Bu nedenle ne Lord Fisher ne de Amiral Wilson, Çanakkale seferi konusunda bir karar alındığının farkında olamamışlardır.

Daha sonraları bu toplantıya ilişkin görüşlerini açıklayan Fisher, Başbakan Asquith'in alınan kararları muhtemelen toplantıdan sonra yazdığını söylemiş, ancak, Başbakanın bu açıklamaya karşı tepkisi sert olmuştur. Asquith "alınan kararları yüksek sesle okuduğunu, Fisher ve Wilson'un toplantıdan erken ayrılmaları nedeniyle, varılan kararları duymamış olabileceğini" belirtmiştir.¹⁶³

Churchill, toplantıdaki amirallere, donanmanın Marmara'ya ulaşması halinde, Yunan ordusunun kendilerini destekleyeceğini, hatta İstanbul'da bir ayaklanma olacağını bile söyledi. Askeri yardım olmadan eldeki mevcut gemilerle zaferin elde edilebileceğini, kara ordusunun ileride yalnızca "meyveleri toplamak" için geleceği kehanetinde bulundu.¹⁶⁴

¹⁶¹ Churchill, **a.g.e.**, s.75.

¹⁶² Cowles, **a.g.e.**, s.189

¹⁶³ Fromkin, **a.g.e.**, s.29

¹⁶⁴ Cowles, **a.g.e.**, s.189.

Öte yandan deniz lordları, bu projeye farklı bakıyorlardı. Deniz Bakanlığı personeli içinde hiç kimse 3-13 Ocak tarihleri arasında yapılan toplantılarda, yalnız gemilerle gerçekleştirilecek bir harekati desteklememişti.

Churchill, “çoğu askeri okul öğrencisi” gibi modern topların eski Türk tabyaları üzerinde etkili olacaklarını düşünüyor, “birçok insan gibi Çanakkale’nin sonunun geldiği kanısında olduğunu” söylüyordu.¹⁶⁵ Özellikle, Carwell, Churchill’in Çanakkale seferi konusunda “çok istekli” olduğunu, “bir biçimde İstanbul’u almanın gerektiğini söylediğini” aktarıyordu.¹⁶⁶ Zaman zaman da kendisinin Deniz Sekreteri Komodor de Bartoleme ile yaptığı uzun görüşmelerde yalnız deniz gücü ile yapılacak bir saldırının başarı şansı konusunda umutsuz olduğunu dile getiriyordu. Ancak, oldukça iddialı bu proje, yavaş yavaş riske giriyordu. Yunanlılar, daha önce Türklere karşı Bulgarlarla birlikte saldırabileceklerini söylemişlerdi. Şimdi ise, sefer ile ilgili olarak kesinlikle, önce Türklerin kendilerine saldırmasını şart koşuyorlardı. Batılı diplomatları 10 yıldan fazla bir süredir oldukça yoran Balkan sorunu, Alman İmparator Kayser’in kız kardeşi Kraliçe Konstantin’in etkisiyle iyice kızıştı ve savaşın seyrini etkilemeye başladı.

Churchill, Amiral Carden’e telgraf gönderdiği gün, Amiral Sir Henry Jackson yazdığı özel bilgi notunda: “...düşman tabyaları yok edilip topçu bataryaları dağıtılsa bile kara desteği olmadan bu seferin başarılı olamayacağını” belirtiyordu.¹⁶⁷

15 Ocak 1915 günü, Çanakkale’ye saldırı konusunda onay ve emir verildiğini öğrenen Amiral Carden, operasyonun başlama tarihi hakkında kendisine baskı yapılmamasını istedi. Bunun üzerine Churchill, 15 Şubat’ın politik açıdan uygun olacağını, kuvvetlerin toplanmasının Şubat’ın ilk haftasında bitirileceğini umduğunu ilettili. Churchill, daha sonra 15 Şubat 1915 günü Carden’e gönderdiği başka bir telgrafta da *Queen Elizabeth*’in silahlarının yeni olduğunu, bu nedenle, olası bir saldırıdan korunması gerektiğini hatırlattı. Bir bakıma Amiral uyarılmış, mayınlara yaklaşmaması, acil olmadıkça salvo atış yapmaması ve büyük risklere girmemesi istenmişti. Carden ise psikolojik olarak en modern topları taşıyan *Queen Elizabeth*’e çok güvenmekteydi.

Bu arada Churchill de boş durmadı ve amirallere, Rusya’ya yapılacak bir yardımın kaçınılmaz olduğunu; Büyük İngiliz Donanması’nın zarar görmeyeceğini,

¹⁶⁵ Bayur, a.g.e., s.28

¹⁶⁶ A.g.e., s.29

¹⁶⁷ Cowles, a.g.e., s.190.

zarar görse bile kayıplarının Kuzey Denizi'nde kullanılmayan birkaç eski gemiden ibaret olacağını ve en önemlisi, donanmanın başarılı olamaması durumunda geri çekileceğini duyurdu.

Öte yanda, deneyim ve görüşlerine önem vermediği için Churchill'e kızan Fisher, Çanakkale seferi konusundaki ılımlı tutumunu 13 Ocak 1915 günü yapılan toplantıdan sonra sertleştirdi ve 28 Ocak'tan sonraki gelişmelerden ise tamamen koptu.

3- Çanakkale'de Komuta'nın Paylaşılması

Daha önce, 6 Ağustos 1914 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan bir Deniz Anlaşması gereğince Akdeniz'deki komutanın Fransızlarda olmasına rağmen, İngilizler bunu göz ardı ederek Çanakkale önündeki bölgeyi abluka altında tutan İngiliz donanmasına doğrudan emir vermeye devam ediyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan Fransız Deniz Bakanlığı, 28 Aralık 1914 günü İngiliz Deniz Amiralliği'ne şu önerilerde bulundu:

1. Çanakale-Yalta arasındaki kıyıların komutası bir Fransız Koramirale verilmeli, yardımcısı ise bir İngiliz Tümamiral olmalıdır,
2. Yalta-El-Arif arası bir İngiliz Koramirale verilmeli, yardımcılığında ise bir Fransız Tümamiral bulunmalıdır,
3. Mısır kıyısındaki komuta, bağımsız bir İngiliz Amirale verilebilir.

İngilizlerin bu başvuruya cevabı gecikmiş ve bu husus, Çanakkale seferinin gündeme oturması nedeniyle tekrar tartışılmaya başlamıştı. İngiliz Deniz Bakanı Churchill, 18 Ocak 1915 günü, Fransız Deniz Bakanı Augagneur'a gönderdiği yeni ve farklı bir teklif içeren mektubunda, "İngiliz Amiralliği tarafından Çanakkale'nin denizden zorlanmasına karar verildiğini, bu harekatta kullanılacak olan İngiliz gemilerinin hem sayı hem de taşıdıkları önem açısından Fransız gemilerinden daha fazla olduklarını ve bu zorlama hareketına yönelik tasarının Amiral Carden tarafından hazırlanması sebebiyle, komuta konusunda herhangi değişikliğin yapılmaması gerektiğini" ilettiler.¹⁶⁸

Churchill'in, Fransız Deniz Bakanı Augagneur'a yazdığı mektupta belirttiği diğer bir konu ise İngiltere Savaş Bakanlığı'nın aynı zamanda İskenderun ve

¹⁶⁸ Bayur, a.g.e., s.28.

çevresini ele geçirmeye yönelik isteğiydi. Churchill, böyle bir harekate girişilmesi halinde, İngiliz gemilerinin o bölgeye gönderilecek birliklerin karaya çıkmalarına ve orada tutunmalarına da destek vermeleri gerekeceğini ifade ediyor ve Fransa'nın, Lattikiye'den Mısır sınırına kadar olan Suriye kıyılarını denetleyecek ve uygun görülen hareketlerde bulunabilecek bir donanmayı görevlendirmesinin beklendiğini söylüyordu. Görevlendirilecek böyle bir donanma, istenilirse bir Fransız Koramirali altında bağımsız olarak İngiliz Koramirali Pierce ile işbirliği yapabilecek ya da istenirse bu Fransız donanmasının başına bir Tuğamiral getirilip, bu Tuğamiral Koramiral Pierce'ın emri altına girebilecekti.¹⁶⁹

İngiltere, bu öneriyle Osmanlı kıyılarının Türk kısmındaki komutayı kendisi almak istemiş, Arap illerinin Akdeniz kıyılarındaki komutayı ise Fransızlara önermişti.

Churchill, Türkiye'nin savaşa katılmasının, Doğu Akdeniz'de bulunan müttefikler için yeni tehlikeler oluşturduğunu ve kendilerini tamamen farklı bir durumla karşı karşıya bıraktığını vurgulayarak, savaşın etkili bir biçimde yürütülebilmesi için İngiliz ve Fransız donanmalarının çalışma alanlarının belirlenmesinin gerekli olduğunu ve Çanakkale Seferi sırasında komutanın kendilerinde olması gerektiğini söylüyordu.

Yapılacak anlaşmanın ana hatlarını kesin olarak belirlemek amacıyla, Fransız Deniz Bakanı Augagneur, Churchill'in daveti üzerine 26 Ocak 1915 günü Londra'ya gitti. Fransız denizcilere göre, Çanakkale'nin yalnız denizden zorlanması olanaksızdı. Churchill, isteksiz Fransızları ikna etmek amacıyla en dıştaki kalelerin topa tutulmasından sonra Türklerin karşı koyma güçlerinin tükeneceğini, bu konuda bazı belirtilerin olduğunu belirtti.¹⁷⁰

Öte yandan, Fransızlara, İskenderun'a çıkma fikri çekici gelmemişti. Churchill, 27 Ocak günü Augagneur'a yazdığı mektubunda "Grey ve Kitchener ile görüştüğünü" Türkiye'nin Mısır üzerindeki yeni baskısı nedeniyle İskenderun'un ele geçirilmesine yönelik bir harekete yakın bir zamanda girişilmesinin doğru olmayacağını" belirtiyor ve "böyle bir harekete girişilmesine karar verilecek olursa, konunun askeri ve siyasi yönleri hakkında Fransa ile fikir alışverişinde bulunulacağını" söylüyordu. Churchill, "İskenderun bölgesinde hem denizden hem

¹⁶⁹ A.e, s.29.

¹⁷⁰ A.g.e., s.25-30.

de karadan iki ülkenin işbirliğiyle yapılacak bir harekete hiçbir itirazlarının olmadığını” da ekliyordu.¹⁷¹

Yazısının bundan sonraki bölümünde, düzenlenecek bir Çanakkale seferinde komutanın neden İngilizlerde olması gerektiğini anlatan Churchill, İngilizlerin bu hareketi ile tüm müttefiklerin çıkarlarını düşündüğünü, aslında Fransa’dan büyük bir katkı da beklemediklerini, istedikleri hususun daha çok saldırı tasarısı üzerinde anlaşma ve işbirliği azmi içinde bulunduğunun doğrulanması olduğunu aktarıyordu.

Churchill, “Suriye konusunda ise bir Fransız Koramiralin bölgenin komutasını ele almasını uygun gördüklerini, İskenderun’a bir çıkarma yapılacaksa bunun kendi gemileriyle yapılmasını tasvip ettiklerini ancak bunu gerçekleştirirken, Fransız emir komutasına uyacaklarını, Fransa’nın bu bölgede gerçekleştirmeyi düşündüğü faaliyetler konusunda acil durumlar dışında iki ülkenin ortak karar vermesinin umulduğunu, zira bölge halkının Mısır’ın savunulması konusunda oldukça hassas olduğunu” belirtmişti.¹⁷²

Fransız Deniz Bakanı Augagneur 31 Ocak 1915 günü Churchill’e gönderdiği yazılı cevap ile bu görüşlere katıldığını bildirdi ve İngiltere’ye kendi görüş ve tasarılarını ilettiler. Churchill de 2 Şubat 1915 günü Fransa’ya, Çanakkale’yi denizden zorlama planını aktarırken bazı heves ve hayallerini ekleyerek “hiçbir üzüntü hissetmeyen gemilerin topa tuttuğu kalelerin yıkılması, daha sonra vurulmayı bekleyen kalelerin manevi direncini kıracağını, Türklerin Alman danışmanlarına karşı duydukları güvenini sarsacağını ve bunun sonunda İstanbul’daki Alman egemenliğinin yıkılacağını” hayal etmişti.¹⁷³

Fransızlara ulaştırılan bilgiler arasında, İngilizlerin, bu sefere, dönemin en büyük gemisi olan *Queen Elizabeth*, 15 zırhlı veya savaş kruvazörü, 3 hafif kruvazör, 16 muhrip ve 6 denizaltı ile katılacağı bildirilmişti. Fransa ise, içinde 4 zırhlı bulunan bir donanmayı gönderecekti. İngiltere, Çanakkale’ye bir sefer düzenlenmesi kesinleşince Rusya’ya haber göndererek onların da Türk kuvvetlerini dağıtmak amacıyla Karadeniz Boğazı’na bir saldırı düzenlemelerini istedi. İleride başarılı olunması durumunda görevlendirmek üzere Karadeniz Boğazı açıklarında dolaşan Rus gemileri bulundurulması konusunda girişimlerde bulundu.

¹⁷¹ Bayur, a.g.e., s.29.

¹⁷² Churchill, a.g.e., s. 75.

¹⁷³ Bayur, a.g.e., s.30.

20 Şubat 1915 günü Churchill tarafından Büyük Dük Nikola'ya gönderilen yazıda, Rusya'nın Lord Kitchener'e başvurması sonucu İngiltere'nin iki tanesi dretnot tipinde olmak üzere 12 büyük ve birçok küçük savaş gemisi ile Çanakkale'ye saldırmaya karar verdiği bildirildi, Rusya'nın da bu sefere güçlü bir donanmayla katılması, gereken anda Boğaziçi'nin ağzına denizden saldıracağını ve ihtiyaç duyulması halinde görevlendirilmek üzere el altında bir miktar Rus kara kuvvetini hazır bulundurması istendi. Rusya ayrıca hafif kruvazörü *Ascold'u* Ege Denizi'ne göndermeyi de kabul etti.¹⁷⁴

Bu yazıyı 21 Ocak 1915 günü genel karargaha bildiren Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, İngiliz girişiminin aşırı cüretkar olduğunu belirterek bunun başarılmasını halinde doğabilecek tehlikeli sonuçlara dair Rus Başkomutanı'nın dikkatini çekmek istedi. Ayrıca İngilizlere cevap vermeden önce kendilerinden istenen yardımı yapip yapamayacaklarını iyi hesap etmelerini, eğer verecekleri karşılık olumsuz ise, Kafkaslarda durumun olumlu yönde gelişmesi nedeniyle Çanakkale seferini geciktirmelerini istemenin daha doğru olup olmayacağını sordu.¹⁷⁵

Dikkatli davranan Sazonov, Rusya'nın boğazlardaki zorlama konusunda aktif bir rolleri olmayacaksa düzenlenecek bir Çanakkale seferine karşı çıkıyordu.

25 Ocak günü Sazonov'a bir yazı gönderen Rus Başkomutanlığı, "Müttefiklerine kara ya da deniz gücü gönderemeyeceklerini, Karadeniz'deki tüm Rus donanmasının gücünün Türklerin deniz gücüne eşit olduğunu, kış mevsimi nedeniyle Karadeniz'de kömür ikmalinin güç olacağını, Boğazdaki Türk tabyalarındaki topların, Rus gemilerindeki toplardan daha güçlü olduğunu, Kafkaslardaki zafer ve hatta Erzurum'un ele geçirilmesinin bile Türkiye'yi yıkamayacağını" belirtti ve, "Türkiye'ye karşı yapılacak her saldırının Rusyanın çıkarına olduğunu" ekledi.¹⁷⁶

Rus General Danilof, bu konuyu görüştüğü Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Prens Kudaşef'e "Türklerin gücünün hafife alınamayacağını, kendi kayıplarının büyük olduğunu ve Rusların Boğaz yakınlarına asker çıkaramayacaklarını" ileri sürdü ve "Boğaza karşı Rus hücumu bu arada görülecek bir iş değildir. Boğazın zaptı

¹⁷⁴ Bayur, a.g.e., s.30.

¹⁷⁵ A.g.e., s.30.

¹⁷⁶ A.g.e., s.30.

için ayrıca bir savaş gerekir. Rusya'nın bu savaşı yapmaya karşı istek ve gücü kuşkuludur," diyerek bu konudaki kaygılarını dile getirdi.¹⁷⁷

İngiliz Dış İşleri Bakanı Grey de, kendilerine Rus Başkomutanlığı'ndan 26 Ocak 1915 günü gelen mesaja karşılık olarak 12 Şubat günü Sazonov'a gönderdiği mesajda, "Çanakkale'yi zorlamanın ciddi bir girişim olacağını, saldırının bir iki hafta içinde yapılacağını ve bundan daha fazlasının yapılmasının mümkün olmadığını" ifade etti.¹⁷⁸

Sonuç olarak, Rus karargahı, yaptığı tüm yazışmalarda, İstanbul'un Rusya dışında bir gücün eline geçmesi halinde kendilerinin İstanbul'a yerleşmelerinin hayal olacağını hissediyordu. İstanbul'u bu savaşta alamayacakları için kentin, İngiliz-Fransızlarca da alınabileceğine inanmamaktaydılar; hatta alınmasını istemiyorlardı ve bu iş için kuvvet ayrılmasına "israf" gözüyle bakmaktaydılar. Rus devlet adamları ise, İstanbul'un alınacağını ümit ediyor, ancak, bu işte pay istiyorlardı. Zira, kendilerinin kontrolü dışında alınacak İstanbul'un ileride kendilerine verilmemesinden korkmaktaydılar.

4- İngiliz Bakan ve Amiralleri Arasındaki Tartışmalar

İngiltere Dışişleri Bakanı Grey, Rus Başkomutanın kendisine gönderdiği 25 Ocak 1915 günlü mesajını İngiliz Deniz Bakanı Churchill'e sunarken, "...artık Çanakkale'ye düzenlenecek bir seferin kaçınılmaz olduğunu" bildirmekteydi.¹⁷⁹

Öte yandan Amirallik Birinci Lordu Fisher'in Çanakkale Boğazı'nı kara desteği olmadan yalnızca gemilerle geçme planına karşı giriştiği mücadele de şiddetleniyor, bir an evvel bu operasyon fikrinden vazgeçilmesi isteniyordu. Bu arada Hankey tarafından Başbakan Asquith'e Fisher'in mutsuz olduğu, Churchill ve Çanakkale operasyonu ile ilgili konulardaki gelişmelerden bağlantılarını tamamen kopardığı bildirildi.

Öte yandan Lord Fisher 28 Ocak 1915 günü yapılan Savaş Komitesi toplantısından önce, Başbakan Asquith ile bir görüşme yaptı ve duyduğu kırınglık nedeniyle karşı çıktığı seferin askeri açıdan sakıncalarını sıraladı. Amiral Fisher, o günlerde yapılması düşünülen Zeebrugge ve Çanakkale seferlerine karşıydı ve Baltık

¹⁷⁷ Bayur, a.g.e., s.35.

¹⁷⁸ A.g.e., s.33.

¹⁷⁹ A.g.e., s.33.

Denizi hareketinde ordunun, donanmanın da desteğini alarak Belçika kıyıları boyunca ilerlemesinin daha uygun olacağını söylüyordu.¹⁸⁰

Amiral Fisher, genel saldırı tasarısında kara ordusu desteği olmayan bir donanmanın kale ve savunma hatlarında kullanılmasına karşı, Churchill ise, hem Çanakkale hem de Zeebrugge seferinin yapılması gerektiğinde ısrarlıydı. Bu hareketlerden birisinin seçilmesi halinde ise Çanakkale seferini tercih ediyordu. Bu son öneri, Başbakan'a da çekici geldi ve Savaş Konseyi toplantısına bu düşünceyle gidildi.¹⁸¹

Toplantı kayıtlarına göre, Churchill, Çanakkale seferi konusunda yapılan yazışma ve mevcut durumu açıklayarak Rus ve Fransız görüşlerini paylaşmış, gelinen noktayı anlatmıştır. Söz alan Fisher ise sorunun bu toplantıda görüşüleceğini sanmadığını, kendi düşüncelerinin Başbakan Asquith tarafından bilindiğini belirtmiştir.

Başbakan Asquith, alınmış olan önlemler ve yapılan hazırlıklar nedeniyle seferin artık askıda kalamayacağını, Savaş Bakanı Lord Kitchener'in deniz saldırısına büyük önem verdiğini, bu hareketin başarılı olması halinde yeni kurulacak orduların başarılı bir seferine eşit olacağını, hedeflenen başarıların elde edilememesi halinde ise hareketin durdurulma imkanının olduğunu ifade etti.

Muhafazakâr Parti adına Savaş Konseyine katılan Lord Arthur James Balfour da toplantıda söz alarak, Çanakkale'ye yapılacak başarılı bir operasyonun muhtemel sonuçlarından bahsetti. Balfour'a göre Çanakkale'ye düzenlenecek başarılı bir operasyon ile

1. Türk ordusu ikiye ayrılacak,
2. İstanbul, İngiliz egemenliği altına girecek,
3. İngiltere, Rus buğdayına kavuşacak,
4. İngiltere, Rusya'ya ihracat yapabilecek,
5. Zor günler yaşayan Rus ticareti yeniden canlanacak ve
6. Tuna'ya giden yol yeniden açılacaktı. Balfour, bu işin çok kazançlı olacağını düşünüyordu.¹⁸²

Toplantıda Dışişleri Bakanı Sir Grey'in "Bu hareket Bulgaristan ile bütün Balkan ülkelerini bize karşı açık olarak tavır almak zorunda bırakır" şeklinde

¹⁸⁰ Bayur, a.g.e., s.33.

¹⁸¹ Churchill, a.g.e., s.75.

¹⁸² Chris Wrigley, **Winston Churchill A Biographical Companion**, USA, 2002, s.185.

konuşması üzerine Churchill, “Akdeniz donanması başkomutanının başarıya güvendiğini, kendisinden 3-4 haftalık bir süre istediğini, gereken gemilerin Çanakkale’ye doğru yola çıktıklarını” bildirdi.¹⁸³ Muhalefetteki Muhafazakâr Parti lideri Balfour’un Avusturya denizaltıları ile ilgili bir sorusunu cevaplandırırken de “Fransızların, Avusturya denizaltılarının Çanakkale’ye ulaşamayacaklarını sandıklarını” söyledi.¹⁸⁴ Toplantıda, Savunma eski Bakanlarından Lord Richard Burkon Haldane’in, Türklerde denizaltı olup olmadığını sorması üzerine Churchill, “Bildiğim kadarıyla yoktur” dedi ve “kaleleri topa tutma işinde çok ağır kayıplara uğranılacağını sanmadığını, ancak, verilecek zayıtın torpilleri toplama işi sırasında olabileceğini” belirtti.¹⁸⁵ Asıl zorlukların kaleler susturulup Çanakkale Boğazı’na saldırmak gerektiğinde başlayacağını söyleyerek, bir harita üzerinde saldırı planını anlattı.

28 Ocak 1915 günü toplanan Savaş Konseyinde tutulan bu toplantı tutanağı, yapılan her konuşmayı ayrıntılarıyla vermekteydi.¹⁸⁶

Amiral Fisher, bu toplantı devam ederken ve Başbakan Asquith’in Çanakkale Seferi’nin yalnız gemilerle yapılacağını söylemesinden sonra, toplantı masasından ayrıldı. Bunu gören Savaş Bakanı Lord Kitchener, onun arkasından çıktı ve Fisher’i bularak kendisine “ne yapacağını” sorduğunda, Fisher, “istifa edeceğini” söyledi. Bunun üzerine Lord Kitchener, bu işe karşı çıkanın sadece kendisi olduğunu belirterek, “yerinde kalmanız bir yurt borcudur” dedi ve onu ikna etti. Bir süre sonra Lord Fisher, istemeyerek de olsa toplantı masasına oturdu.^{187*} Çanakkale’ye kara desteği olmadan yalnızca savaş gemileriyle saldırma kararı, komitede bulunan tek denizci üye Amiral Fisher’in muhalefetine rağmen alınmıştı. Fisher’in yalnız deniz gücü kullanmak suretiyle düzenlenecek bu sefere karşı olduğu o sırada dile getirilmiş, ancak, Lord Fisher, Lord Kitchener’in ısrar, baskı ve yönlendirmesi ile istifa etmekten vazgeçmiş ve istemeyerek de olsa bu kararı saygıyla karşılamıştı.

¹⁸³ Bayur, **a.g.e.**, s.40

¹⁸⁴ **A.g.e.**, s.40

¹⁸⁵ Bayur, **a.g.e.**, s.41

¹⁸⁶ Wrigley, **a.g.e.**, s.187

¹⁸⁷ Cowles, **a.g.e.**, s.191

* Daha sonraki yıllarda, anılan toplantıdaki tavrı ve tepkisi ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarda, Fisher, “kendi başkanı ve başı olan Deniz Bakanı Churchill ile çatışmayı doğru bulmadığını, istifa etmek ya da sessiz kalmak dışında bir tepki gösteremeyeceğini” söylemiştir.

II. BÖLÜM

ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞLARI

A. SALDIRININ AŞAMALARI

İngiliz-Fransız donanması, İstanbul'da görevli İngiliz Deniz İrtibat Subayı Amiral Limpus'un karşı çıkmasına rağmen Churchill'in emriyle Sedd-ül Bahr'e ilk saldırısını 3 Kasım 1914 günü gerçekleştirdi ve bu hareket, 17 dakika sürdü; atılan toplardan birisi tesadüfen tabyalardaki bir cephaneliğe gelmiş bu da büyük bir tahribat yapmıştı.¹⁸⁸ Asıl amaçları bir gösteriş yapmak ve gözdağı vermektir. Denizden daha güçlü bir saldırı yapıncaya kadar geçen zaman içinde Boğaz abluka altında kaldı. 13 Aralık günü Çanakkale'den saldırı yapacak olan donanmanın başkomutanı İngiliz Amiral Carden'e verilen emre göre hareketin amaçları şöyleydi:

1. Çanakkale dışında bulunan 4 tabyanın tahrip edilmesi
2. Boğazın girişindeki mayınların toplatılması
3. Çanak'a kadar olan tabyaların tahrip edilmesi
4. Kilit-ül Bahr ve Çanak bölgesindeki tabyaların tahribi
5. Çanak'ın ötesindeki tabyaların tahribi ve mayınların toplatılması
6. Müttefik donanmanın Boğazdan geçerek Marmara Denizi'ne girmesi
7. İstanbul'a karşı bir gösteride bulunulması.¹⁸⁹

Amiraller, hareketin zamanı yaklaştıkça, donanmanın tabyaları tahrip etmesi ve onları susturması konusunda devreye girerek oralarda bulunan top ve cephanelerin tamamen yok edilmesi için karaya asker çıkarılmasını istemişlerdi.¹⁹⁰ Özellikle bazı önemli yerler elde edildikçe, Bolayır bölgesinin kazanılması gerekiyordu ve ileride İstanbul'un işgali sırasında buna ihtiyaç duyulacaktı. Çanakkale'ye bir kara ordusu gönderme kararına 16 Şubat 1915 günü İngiliz Savaş Kabinesinde görüşmeler

¹⁸⁸ Nigel Steel, **Battleground Europe: Gallipoli**, Bransly: Leo Cooper, 1999, s.38.

¹⁸⁹ Churchill, **a.g.e.**, s.26.

¹⁹⁰ Çulcu, **a.g.e.**, s.23.

sonucu varılmış, ancak, birkaç gün sonra bunların bir kısmından vazgeçilmişti. Şimdi İngiltere, 10 Mart 1915 günü aldığı yeni bir kararla daha önce bölgeye gönderilmesi istenen, ancak, alıkonan askerlerin sevkiyatını kararlaştırıyordu. Bu karar değişikliği sonucu yaşanan karmaşadan dolayı, kara birlikleri bölgeye zamanında sevk edilememişlerdi.

1 - Dış Tabyaların Susturularak Tahrip Edilmesi

Fransız Deniz Bakanı Victor Augagneur'un desteğinin alınması sonucu ortak olarak 19 Şubat günü başlayan ve Türkler tarafından terk edilmiş bulunan Kumkale ve Sed-ül Bahr tabyalarına asker çıkarma ile devam eden saldırıya hava muhalefeti nedeniyle birkaç gün ara verildi.¹⁹¹ 25 Şubat'a kadar devam eden dış tabyalara yönelik saldırı daha çok bir atış talimi özelliği taşıyordu.¹⁹²

İngiliz-Fransız donanması, gemilerde bulunan topların menzillerinin tabyalardaki topların menzillerine oranla daha uzun mesafeli olmaları nedeniyle, bu avantajdan yararlanarak karaya bir miktar asker çıkarabilmişti.¹⁹³

İngiliz-Fransız ittifakı bu başarıyı abartarak, işin yarısından çoğunun bitirildiği kanısına kapıldı ve hemen siyasal faydalar elde etme çabasına girdi. Bu yaklaşım İngilizlerin Çanakkale Resmi Tarihinde şöyle aktarılmaktadır:

“Dış istihkamların düşmesi, bütün Avrupa’da her türlü ümidin ötesinde bir etki yaptı. Bükreş’te güvenilir bir kaynaktan, İtalya’nın artık itilaf Devletlerine katılacağı hakkında büyük bir ümit mevcut olduğu haberi geldi. Bulgaristan’da görülen etki açıktı. Rusya, Karadeniz Boğazı girişinde harekate katılmak üzere 40.000 mevcutlu bir ordu göndermeyi teklif ediyordu. Bunların hepsinden önemlisi, 1 Mart’ta Mösyö Venizelos, Gelibolu Yarımadası’na üç tümen çıkarmayı teklif ettiği gibi, Yunan Kralının artık savaşa hazır olduğunu bildiriyordu. Fakat bu son ümit gerçekleşmemeye mahkumdu. 3 Mart’ta, Yunan Genelkurmaylığı, yarımada üzerinde başarıyla hareket yapılmasının zamanının geçmiş olduğunu söylediği gibi, Yunan kralı da, Venizelos’un kararını kabul etmemişti. Ancak, kralın, genelkurmaylığın muhalefetinden çok, belki daha kuvvetli bir sebebin etkisi altında kalmış olması muhtemeldir. Rusya’nın, Yunanlıların Çanakkale seferine

¹⁹¹ Erickson, a.g.e., s.109.

¹⁹² Wrigley, a.g.e., s.187.

¹⁹³ Turan, a.g.e., s.130

katılmalarını kabul edemeyeceğini 2 Mart'ta Atina Maslahatgüzarlığına bildirmiş olması artık belli olmuştu.”¹⁹⁴

2 - İç Tabyalara Saldırıları

Uğranılacak zarar ve verilecek kayıpların mümkün olduğu kadar az olmasını hedefleyen ve 2-12 Mart günlerini kapsayan bu saldırıların amacı yavaş ilerlemektir. Kamuoyu, bu seferin nasıl olacağını merak ediyordu ve 3 Mart 1915 tarihli İngiliz Times gazetesinde bahriye konusunda uzman birisinin, “karadan bir taarruz olmadıkça, Çanakkale'nin geçilmesinin mümkün olmadığını” bildiren bir açıklama yer aldı.¹⁹⁵ Gemilerde bulunan uzun menzilli topların tabyalardaki kısa menzilli toplara olan üstünlüğünden yararlanma ve bu topların etki sahası dışında demirleyerek, akıntıya göre hareket etme amaçlanmıştı. Ancak, Türkler tarafından Boğaza hakim yüksek tepelere yerleştirilen gizli obüs topları, bu planı bozdu ve İngiliz-Fransız gemilerini, bu atışlardan yara almamak amacıyla sık sık yerlerini değiştirmek zorunda bıraktı.¹⁹⁶

Savaş gemilerinin ilerlemesini sağlamak ve onların önlerini açmak için görevlendirilen mayın tarama gemileri, yüksek tepelerden atılan obüs topları nedeniyle başarı sağlayamadılar. Bu başarısızlıkta onların görevlerini yerine getirmelerini sağlayacak ve kalkan olarak koruyacak bir zırh bulamamalarının büyük payı vardı. İngiliz Amiral Keys, 11-12 Mart 1915 gecesi mayın temizleme işine başlar başlamaz üzerlerine atılan ilk top mermisinden sonra hiçbir kayıp verilmemesine rağmen, korkarak kaçan denizcilerden söz ederken “Bu gece üzerine bir perde örtelim,” demişti.¹⁹⁷

İtilaf gemileri, Türklere ait kıyıda bulunan ve vurulduğu için geçici olarak susturulan tabyaları tamamen tahrip etmek amacıyla kıyıya asker çıkarmayı denediler, fakat, bu mümkün olmadı. Özellikle kıyıda tutunmak niyetiyle 4 Mart günü karaya çıkan birlikler, kendilerini destekleyen topçu ateşine rağmen

¹⁹⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.97.

¹⁹⁵ Yazan, Mehmet Ali, **Birinci Dünya Savaşı Türk Basınında Çanakkale Muharebeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.19

¹⁹⁶ Çulcu, **a.g.e.**, s.27-8.

¹⁹⁷ Roger John Keyes, **The Naval Memoirs of Admiral of the Fleet Sir Roger Keyes : Scapa Flow to the Dover Straits, 1916-1918**, New York: E. P. Dutton, 1935, s.144.

barınamayıp, ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdi.¹⁹⁸ 5 Mart 1915 tarihli İngiliz Daily Chronicle gazetesi, söz konusu saldırının çok zor olduğunu yazıyordu.¹⁹⁹

Dönemin en modern ve güçlü savaş gemisi olan *Queen Elizabeth*, 5 ve 6 Mart günleri iki gün süre ile Kaba Tepe'nin 2 mil kadar açığında durarak Gelibolu Yarımadası üzerinden aşırma atışı yaptı, fakat, Türklerin ara taciz atışı nedeniyle yaralanmamak için geri çekilmek zorunda kaldı.²⁰⁰

İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, bu arada Çanakkale'deki durumu incelemek ve saldırı ile ilgili en sağlıklı bilgileri almak üzere kendisine en çok güvendiği General Birdwood'u bölgeye göndermişti.²⁰¹ Anılan general, daha sonraki kara savaşları sırasında Arıburnu komutanı olarak görev yapacaktı.²⁰²

4 Mart günü General Birdwood'a bir telgraf çeken İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, "Amiralin (Carden) 20 Mart günü Marmara'ya varmayı umduğunu, Mondros'ta toplanan birliklerin, amiralin, kara birliklerinin yardımı olmadıkça ve geçemeyeceğinden emin olmadıkça Gelibolu Yarımadası'na karşı kullanılmasının düşünülmeyeceğini, kara ordusunun en çok İstanbul dolaylarında yapılacak hareketler için toplanmış olduğunu, amiral, düşmanın tabyalarını birer birer susturmadıkça onları kökünden tahrip için yalnızca ufak birliklere lüzum olacağını, yarımada büyük ölçüde hareketlerde bulunmak için Londra'dan ayrıca emir ve yeni kuvvetler beklemek gerekeceğini, o günlerde, hükümetçe böyle bir şey düşünülmeyeceğini, olsa Bolayır bölgesinin ele geçirilmesi için bir kuvvete ihtiyaç olacağını ve bu gerçekleşince Türklerin yarımadaı boşaltacaklarının umulabileceğini" bildirdi.²⁰³

Kitchener, bu telgrafın satır aralarında, Türklerin direnme gücünü hafife aldığı ifade ediyordu. Buna karşılık olarak General Birdwood, 5 Mart günü General Kitchener'a çektiği telgrafta, Amiral'in aşırı iyimser olduğunu, ordunun desteğini almadan Çanakkale Boğazını zorlamasının mümkün olmadığını, savaş donanmasının boğazdan geçse bile, taşıt gemilerinin boğazdan onlarla birlikte geçebilmeleri için ordu desteğinin gerektiğini, bu yüzden, Gelibolu yarımadasının güneyinin ordu tarafından ele geçirilmesini ve gizlenmiş Türk toplarının susturulmasını istiyordu. Bu şekilde "Bolayır'a mı Seddül Bahir'e mi çıkarma

¹⁹⁸ Çulcu, **a.g.e.**, s.27.

¹⁹⁹ Yazan, **a.g.e.**, s.20

²⁰⁰ Robert Lewis Taylor, Winston Churchill, **An Informal Study of Greatness**, New York, 1952, s.268

²⁰¹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.97.

²⁰² Keyes, **a.g.e.**, s.133.

²⁰³ Bayur, **a.g.e.**, s.65.

yapılması” konusu da gündemde yerini almaya başladı.²⁰⁴ Öte yandan Batı cephesi de asker istemeye devam ediyordu. Sonunda, İngiliz-Fransız genel karargahları, 6 Mart günü İngiliz Amiral Carden’e “ordunun tüm gücünün Fransa cephesinde toplanmasına, Boğazı donanmanın tek başına zorlamasına, zamanı geldiğinde Bolayır’a asker çıkarmaya karar verileceğini” bildirdiler.²⁰⁵

3 - Boğazın Zorlanması ve 18 Mart Çatışması

İngiliz donanmasının kendisini tehlikeye atmadan yalnızca Boğazın içindeki tabyaları döverek ve oralarda konuşlanan topları tahrip etmeye çalışmakla yetinerek Boğazı geçme çabası 12 Mart’a kadar bir sonuç vermeyince, İngiliz hükümeti, bu boyutta bir girişimi yeterli görmeyerek yapılacak saldırının şiddetini arttırmaya karar verdi. Churchill, 11 Mart 1915 tarihli Times ve Daily Chronicle gazetelerine, “havalarda kötü gitmesi nedeniyle henüz bir sonuç alınmadığını” söyledi.²⁰⁶ Amiral Carden, 9 Mart günü tabyaları uzaktan isabetle dövmek için havadan gözetleme yapabilen ve ateş edebilen uçak istemiş ve bunlar gelinceye kadar geçecek süre içinde yalnızca mayınların temizlenmesine devam edileceğini bildirmişti.²⁰⁷

Ertesi gün 10 Mart’ta toplanan Savaş Komitesi’nde Lord Kitchener, tekrar Çanakkale’ye kara birliklerinin gönderilmesine karar verildiğini açıkladı, özellikle en yeni ve yıpranmamış 29uncu tümenin bu işle görevlendirildiği müjdesini verdi; bu gelişme üzerine İngiliz Deniz Bakanlığı 11 Mart günü Amiral Carden’e şu bilgi notunu aktardı:

“İlk aldığınız talimat, ihtiyat göstermenin gerektiği üzerinde duruyordu ve bu güne kadar zayıf vermeden sabırla ilerleyişinizi tamamen beğeniyoruz.”

“Bununla birlikte eğer başarı başka türlü sağlanamayacaksa elde edilecek sonuçlar gemi ve insanca zayıfı göze aldırarak ölçüde önemlidir. Çanak dirseğini geçmek gerekir. Bunun yapılması girişilmiş olan bütün işin sonucunu belirleyebilir ve savaş üzerinde olumlu bir etkide bulunabilir. Varmış olduğumuz noktaya bakınca uygun hava şartlarından faydalanarak Çanak geçidindeki tabyaları, onlara karşı kullanabileceğimiz ve elden geldiği kadar çok sayıda ve her çapta yeni topların ateşiyle kısa uzaklıktan ezmek gerektiği düşüncesindeyiz. Bu topların himayesi

²⁰⁴ Hamilton, a.g.e., s.55.

²⁰⁵ Bayur, a.g.e., s.66

²⁰⁶ Yazan, a.g.e., s.28

²⁰⁷ Çulcu, a.g.e., s.28

altında tabyalardaki toplar, karaya çıkarılacak birliklerce tahrip edilebilir ve mayın tarlalarının büyük bir kısmı toplanabilir. Çanak geçidinin bütün tabyaları yok edilinceye ve yakınlardaki mayın tarlaları temizleninceye kadar bu işi tekrarlamak gerekir.”

“Sizi sıkıştırmak istemiyoruz ve muhakemenize başvuruyoruz, ancak anlıyoruz ki, işleriniz arasında, sonucu çetin bir saldırı ile (De vive force) elde etmek gerekecektir. Bu anın gelmiş olduğu düşüncesinde bulunup bulunmadığınızı bilmek istiyoruz. Bu sonucu elde etmek için önemli kayıplara uğrayacak olsak da, iyi düşünülmüş bir planı uygulamak için size yardımcı olacağız.”

“Bugünkü gidişten kesin biçimde ayrılmadan önce sizin düşüncenizi öğrenmek istiyoruz.”²⁰⁸

Bu telgrafa 14 Mart günü karşılık veren Amiral Carden mesajında, kararlı ve kesin sonuca yönelik davranma zamanının geldiği konusunda İngiliz Deniz Bakanlığı'nın görüşlerine katıldığını bildirdi. İngiliz-Fransız donanmasının Boğazı geçip Marmara Denizi'ne ulaştığı andan itibaren gemide kalan unsurlarla irtibatı sağlamak amacıyla büyük çaplı bir asker sevkiyatının başlatılmasını, boğazın zorlanması sırasında büyük kayıplar verilebileceğini, bu nedenle savaşa katılmaya hazır gemilerin hemen gönderilmesini ve mümkün olduğu kadar fazla cephaneye ihtiyaç duyulacağını ilettiler.²⁰⁹

Deniz Bakanlığı, bu telgrafa hemen 15 Mart günü cevap vererek 18 Mart'tan itibaren Mondros Limanı'nda 59.000 kişinin hazır olacağını, bunlara destek olacak olan 18.000 kişilik 29uncu tümenin de gönderileceğini, ancak, bu tümenin 2 Nisan'dan önce bölgeye ulaşmasının mümkün olmadığını bildirdi.

Bakanlık bu telgrafta boğazın zorlanması ile ilgili hususlara tekrar değiniyor ve izlenmesi gereken yöntemi anlatıyordu. Deniz Bakanlığı'na göre önce mayınların temizlenmesi ve bu yolla güvenli bir geçitin açılması gerekiyordu. Açılacak geçitten geçecek savaş gemileri Türk tabyalarını yakın bir mesafeden dövecek ve onları kullanılamaz hale getirecekti. Saldırının bu şekilde sürdürülmesi öneriliyordu. Mayın tarama işlemi sırasında da savaş gemilerinin mayın taraması yapan gemileri koruması düşünülüyordu.

Deniz Bakanlığı, Amiral Carden'in mayınlar taranıp bir geçit sağlamadan ve tabyalardaki büyük toplar tamamen tahrip edilmeden Boğazı geçmek isteyeceğini

²⁰⁸ Keyes, a.g.e., s.141

²⁰⁹ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.85

sanmadığını belirterek, eğer amirale göre böyle bir hareket tasarlanıyorsa buna karar verilmeden önce bakanlığın düşüncesinin tekrar sorulması konusunda uyarıda bulunduğunu da ekledi.²¹⁰

Deniz Bakanlığı, “boğazda bir saldırıya girişilmeden önce kara ordusu ve donanmanın sıkı bir işbirliği ile çalışması ve özellikle aralarında iş paylaşımının nasıl olacağını belirlenmesi gerektiği üzerinde önemle duruyordu. “Bunlar yapılmadan girişilecek bir hareketin daha vahim sonuçlar doğurabileceği ihtimaline” dikkat çekiliyordu.²¹¹

Bu yazışmalar yapılırken 18 Mart 1915 tarihine gelmişti. Bundan önceki gün ve gecelerde İngiliz mayın tarama gemileri Türk topçu ateşleri nedeniyle görevlerini tam olarak yerine getirememişler, ancak, Mesudiye-Soğanlıdere çizgisinin aşağısında kalan mayınları toplayabilmişler ve bu nokta ile Çimenlik hizasında kalan bölgeye yerleştirilen on sıra mayın ise olduğu gibi kalmıştı. İngiliz donanmasının taradıklarını düşündükleri Karanlık Liman’ın Güney kısmına ve ayrıca Erenköy açıklarından doğuya doğru ise Nusret adlı mayın gemisi, 17-18 Mart gecesi, Ruslar tarafından daha önce Karadeniz’e dökülen ve oradan toplanan mayınlardan 26 tanesini dökmüştü.

18 Mart sabahı saat 10:30 civarında görüş şartları oluşur oluşmaz 12 İngiliz ve 4 Fransız büyük savaş gemisi, rahatsızlığı nedeniyle görevden çekilen Amiral Carden’in yerine geçen Fransız Amiral de Robeck komutası altında Boğazdan geçme girişiminde bulundu. Harekatın amacı, Boğazın en dar yeri olan Kepez ve Çanak arasındaki tabyaları ateş altında tutarak tahrip etmek, Mesudiye ve Çanak noktaları arasında uzanan mayın tarlaları arasında yaklaşık 900 metrelik bir koridor açarak bir yandan o yolda ilerlemek, öte yandan da tabyaları tahrip ederek mayından temizlenmiş yolu uzatmaktı. Bu işlemin birkaç gün bu şekilde yürütülmesi ile Marmara’ya ulaşmak hedeflenmişti.²¹²

Öğleden sonra saat 14:00’e kadar süren topçu atışlarında İngiliz-Fransız donanmasının gücü hemen kendisini göstermiş, bu üstünlük, gemilerdeki topların gücü, menzili ve Türklerin mevcut cephanelerini dikkatli kullanma düşüncesinden kaynaklanmıştı.²¹³

²¹⁰ Bayur, **a.g.e.**, s. 68

²¹¹ Bayur, **a.g.e.**, s. 68

²¹² **A.g.e.**, s. 69

²¹³ Mete Tunçoku, Cemalettin Taşkiran, **Çanakkale, Churchill Anzakar**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2000, s.31

Saat 14:00 civarında Fransız zırhlısı *Bouvet*, diğer zırhlılarla birlikte nöbet değiştirmek için saldırıdan çekilirken, İngilizlere göre *Nusret*'in bir gece önce döktüğü mayınlardan birine çarparak – Türklere göre ise yediği ağır bir top güllesi isabet etmesi ve cephaneliğinin patlaması nedeniyle – bir/iki dakika içerisinde battı ve içinde bulunanların büyük bir kısmı (639 kişi) boğularak öldü.²¹⁴

Bouvet'in batması, Türk topçularının ateşlerini arttırdı ve bu düello saat 16:00'ya kadar sürdü. Bu saatlerde Türk tabyalarından yapılan ateşin büyük ölçüde azalmasını, bu tabyaların susturulduğu biçiminde yorumlayan Fransız Amiral, mayın tarama gemilerine ilerleme yolunu açmaları için “temizlik” emri verdi. Ancak mayın tarama gemileri işe başlar başlamaz zırhlı toplarının etkisi dışında bulunan Türk obüs ve sahra bataryalarının yoğun ateş açması sonucu önemli bir hizmet yapamadan geri çekildiler.

Topçu düellosunda üstün olan İngiliz donanması, mayın tarama işinde yetersiz kaldı ve ilerleyemedi.

Saat 16:11'de *Inflexible*, 16:14'te *Irresistable* adlı İngiliz zırhlıları birer mayına çarparak yana yattılar, bunun üzerine henüz susturulamayan ve tahrip edilemeyen Türk tabyalarının ateşleri yeniden başladı.²¹⁵

Fransız Amiral, saat 16:30'da diğer denizci subaylar gibi Türk siper ve bataryalarını tahrip ettiklerini düşünüyordu ve donanmayı geri döndürerek “yaralı iki zırhlı ile bunların mürettebatının kurtarılması” emrini verdi.²¹⁶

Öte yandan Lord Kitchener tarafından Çanakkale cephesi komutanlığına atanan İngiliz General Hamilton, 18 Mart günü deniz savaşları devam ederken “yaptığı gözlem ve çatışmalarda tanık olduğu olayları Londra'ya bildirme ihtiyacı duyduğunu ve yaşadıklarının kendisi için bir şans olarak gördüğünü, Çanakkale'ye uygun olmayan bir zamanda ve Churchill'in acele etmesi nedeniyle gelindiğini, görüp duydukları hakkında Savunma Bakanlığını ikna etmesinin kaçınılmaz olduğunu” ilettili.²¹⁷ Hamilton, Kitchener'a yazdığı mektubun dip notunda “günün tanık olduğu gerçekler nedeniyle çok kötü geçtiğini, Bolayır ve güneybatı boyunca Türklerin her uygun yere siper kazmış olduklarını gördüğünü, manzarayı deniz tarihçilerinin ifadesi ile “çok canlı” bulduğunu ekledi”.²¹⁸

²¹⁴ Churchill, **a.g.e.**, s.229-31.

²¹⁵ Bayur, **a.g.e.**, s.70

²¹⁶ **A.g.e.**, s.37

²¹⁷ **A.g.e.**, s.36.

²¹⁸ **A.g.e.**, s.36.

Hamilton, 18 Mart günü akşamı deniz gücünün yaklaşık üçte birini kaybeden Amiral de Robeck'e birliklerini boğazdaki Türk toplarının menzili dışına çıkarıp, mevcut kara ordusunu İskenderiye'ye götürmesini, orada hazırlıkları yaptıktan sonra tekrar gemilere yükleyip Çanakkale'ye getirdikten sonra saldırıya geçmesini önerdi; ancak, bu teklif Amiral tarafından "birkaç gün içinde tekrar saldırıya geçinceye kadar kendisini İskenderiye ye götürme işinin ertelenmesi" biçiminde politik bir cevap ile reddedildi.²¹⁹

B. 18 MART VE SONRASI

1 - 18 Mart Bilançosu – Kayıplar

Fransızlara ait *Bouvet* ile İngilizlere ait *Irresistable* ve *Ocean* zırhlıları batmış, Fransız *Gaulois* zırhlısı, aldığı yaralar nedeniyle batmak üzereyken Tavşan Adası'nda karaya oturmuş ve ayrıca Fransız *Sufren* zırhlısı da uzun zaman hizmet veremeyecek duruma gelmişti. İngiliz *Inflexible* kısmen ve *Agamemnon* zırhlısı da savaş dışı kalmışlardı.

Türklerin kayıpları olarak, 176 topun 8 tanesi tahrip edilmişti. İnsan kayıpları olarak 40 Türk şehit, 18'i Alman olmak üzere 74 yaralı vardı. Kayıp miktarı İngiliz-Fransız donanmasında ise çoğu ölü olmak üzere yaklaşık 800'dü.²²⁰ 16 gemilik filonun 10 gemisi zarar görmüştü.²²¹

İngiliz-Fransız donanmasının 4000 güllesine karşılık Türkler 1938 gülle atmışlar, 18 büyük savaş gemisinden 7'si saf dışı kalmış, bazıları da onarıma muhtaç duruma düşmüştü.²²²

2 - 18 Mart Yenilgisi Üzerine Düşünceler

19 Mart 1918 tarihli Times gazetesi "önceleri önemsiz görünen Türkiye'nin, Çanakkale hareketi ile öneminin anlaşıldığını" yazdı.²²³ 20 Mart 1915 tarihli Daily Chronicle ise "Çanakkale seferinin çok pahalıya mal olduğunu" dile getirdi. Ayrıca,

²¹⁹ Hamilton, a.g.e., s.38.

²²⁰ Bayur, a.g.e., s.71

²²¹ Turan, a.g.e., s.131

²²² Bayur, a.g.e., s.72

²²³ Yazan, a.g.e., s.39

21 Mart tarihli Morning Post “Türklerin verdiği darbenin müthiş olduğunu kendilerinin itiraf etmeleri gerektiğini” ifade etti.

İngiliz-Fransız donanmasının, 18 Mart günü verdiği büyük kayıplar nedeniyle deniz hareketından vazgeçmesi ile ilgili olarak pek çok komutan ve bakan bu çatışmayı değişik açılardan değerlendirmişlerdir.

Bazı İngiliz ve Fransızlar, Türk tabyalarının güllesinin tükendiğini, en fazla bir iki günlük cephanesi kaldığını iddia etmişlerdir. İngiliz Resmi Tarihçisi, “Çanakkale’deki Türk Komutan, yenilgisinin önsezisini hissetmişti” derken Türklerdeki cephanenin yarısından fazlasının kullanıldığını, yerine takviye yapılmasının imkansız olduğunu yazmış ve oldukça eski olan atış kontrol sistemlerinin ciddi biçimde hasar gördüğünü ileri sürmüştü, Türk topçularının morallerinin çökmüş olduğunu, orada bulunan Alman subaylarının bile, ertesini gün İngiliz donanmasının saldırması halinde başarılı bir direnişte bulunup bulunamayacağı konusunda ümitlerinin kalmadığını iddia etmiştir.²²⁴ Bir Alman gazeteci, savunma tabyalarında bulunanların, saldırı ateşinin birden kesilmesi ile ilgili olarak büyük şaşkınlık duyduklarını belirtmiştir. Çanak’taki topçu bataryalarına asker desteğinde bulunan Alman deniz topçularının daha sonra kendisine anlattıklarına göre, kendileri o zaman İngiliz-Fransız donanmasının galip geleceğine kesin olarak inandıklarını açıkladıklarını yazmıştır.²²⁵

Donanmanın, Çanakkale Boğazı’nı geçip Marmara’ya ulaşması halinde neler yapabileceği, İstanbul’un ele geçirilip geçirilemeyeceği tartışmalı hususlardı. Bu konuda en yetkin kişilerden birisi olan Alman Başkomutan Liman von Sanders, savaşın seyrinin 1915 ilkbaharında değişebileceğini, ancak, donanmanın boğazı ertesini gün geçmeyi denese bile geçemeyeceğini belirtmiştir.²²⁶ Türkler ise, “donanma saldırıya devam etse bile yaklaşık yarı kuvvetle savaşmak zorunda kalacağını, mayın tarlalarının henüz tam olarak temizlenmemiş olduğunu, susturulduğu düşünülen tabyaların toplarının tahrip edilemediğini” ileri sürmüşlerdir.²²⁷

İngiliz donanmasının saldırıya devam etmesi durumunda, Boğazı kolaylıkla geçebileceğini savunanlara karşı olanların başında bulunan Amiral Fisher ise anılarında, 19 Mart günü toplanan Savaş Konseyinde, “boğazın yalnız denizden

²²⁴ Aspinwall-Oglander, **a.g.e.**, s.78

²²⁵ Cowles, **a.g.e.**, s.199-194

²²⁶ Liman von Sanders, **Five Years in Turkey**, Baltimore: Williams & Wilkins Co. for the United States Naval Institute, 1928, s.105; Taylor, **a.g.e.**, s.268

²²⁷ Bayur, **a.g.e.**, s.72.

zorlanması öncesinde 12 zırhlının kaybının göze alınması gerektiğini, bu olasılığı için başında Başbakan Asquith'e açıklamış olduğunu, ancak, komitenin saldırı konusundaki insiyatifin Çanakkale'de bulunan Amirale bırakılmasını kararlaştırdığını” belirtmiş, gerek kendisi ve gerekse Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau ve benzerlerinin görüş ve yanılgılarını şöyle aktarmıştır:

“...Bütün bu yaşananlar, donanmanın Boğaza karşı 18 Mart 1915 günlü genel saldırısının az daha bir başarı olacağı duygusunu uyandırmaktadır. Bu hüküm Sir Charles Calwell'in belirttiği gibi, olaylar tarafından doğrulanmamaktadır. Calwell kesin olarak ispat ediyor ki aşırma bir ateşle (indirect bombardment) bataryaları hizmet dışı bırakarak güdülen amacı fiilen yerine getirmek gibi pek az ihtimali olan olasılıklar gerçekleşse bile Türklerin yer değiştirebilen (obüs gibi) silahları daha vardı, bunlar mayın toplayıcı gemileri zarara sokabilirdi, bundan başka yüzen mayınlar ve muhtemelen kıyılardan atılıp büyük savaş gemilerini tehlikeye sokacak torpiller kalırdı. Karşılıklı silah bırakışma döneminde mayınları toplama işi İngiliz Amirali Arthur Gough-Calthorpe'nin uzun vaktini aldı. Deniz bombardımanının tahrip edici değeri gerçeğin çok üstünde görüldü. Düşmanın yer değiştirme silahlarının mayın toplama işini ne derece bozabileceği kestirilemedi. Mayın tarlalarının genişliği ve etkisi bilinmiyordu ve incelenmemişti.”²²⁸

20 Mart 1915 tarihli Daily Telegraph “Çanakkale Bombardımanı” başlıklı yazısında “Osmanlı topçusunun çok isabetli atış yaptığını” yazmıştır.²²⁹

Enver Paşa da İngiliz ve Fransızların 7-8 Ocak gecesi Çanakkale'den tamamen geri çekilmeleri nedeniyle Mebuslar ve Ayan meclislerinde yaptığı konuşmalarla “boğazı donanma ile geçmek katiyen imkansızdır” diyerek “en büyük drenotların bile batmaya mahkum” olduklarını iddia etmiştir.²³⁰ Amerikan Büyükelçisi Morgenthau ise, Türklerin büyük bir panik yaşadığını, İngiliz ve Fransız donanmasının boğazı geçmeyi ertesi gün denemesi halinde, bunu başarabileceklerini öne sürmüşlerdir.²³¹

²²⁸ Fisher, **a.g.e.**, s.75-84.

²²⁹ Yazan, **a.g.e.**, s.41

²³⁰ Bayur, **a.g.e.**, s. 77

²³¹ **A.g.e.**, s. 78

3 - İngiliz Komutanların Yeni Arayışları

Aslında, Çanakkale cephesinde muhtemel bir kara hareketi için farklı arayışlar daha önce başlamış, Lord Kitchener'in General Hamilton'u Çanakkale'ye komutan olarak atamasıyla ivme kazanmıştı.

17 Mart günü 15:00'te Bozcaada Limanına, Fransız General d'Amade ile aynı saatte gelen Hamilton, hiç vakit kaybetmeden, *Queen Elizabeth* zırhlısında düzenlenen toplantıya katılmak üzere gemiden ayrıldı. Anılan toplantıya, Amiral de Robeck, Komodor Roger Keyes, Fransız Filosu Komutanı Amiral Guepratte, General d'Amade, General Braithwaite, Amiral Wemyss, Denizci Albay Pollen ve General Hamilton katıldılar.²³²

Mevcut durum ile ilgili bilgi veren Fransız Amiral de Robeck “en büyük sorunun düşmanların seyyar topçu birliklerini zeki bir biçimde kullanabilmesi” olduğunu, kendilerinin büyük sabit tabyaları susturabildiğini, ancak, gizlenmiş obüs topları ve sahra bataryalarının gizlendikleri yerlerden yaptıkları atışlarla mayınların temizlenmesine engel olduklarını” ifade etti.²³³ Verilen bilgiye göre, donanma boğazı geçse bile bu seyyar bataryaların ikmal gemileri ve onlarla birlikte geçecek nakliye şileplerini ateş yağmuru altında kalacağı kaçınılmaz görünüyordu. Mayın tarama gemileri makineleri eski olması nedeniyle yavaş seyrediyordu. Sivil kaptan ve tayfaların bazısı alacakları madalya kadar eş ve çocuklarını düşünüyorlardı.²³⁴

Donanma ve denizaltıların boğazı geçmesi, mayınların temizlenmesine bağlıydı. Güçlü makineleri olan mayın temizleyiciler ve muvazzaf denizci komutan ve mürettebattan oluşacak bir deniz gücü için iş kolaydı. Sorunlar henüz çözümlenmediği için mayınlarla ilgili kaygılar devam ediyordu.²³⁵

18 Mart akşamı İngiliz Deniz Bakanlığı'na bir telgraf çeken Çanakkale Donanması Komutanı Amiral de Robeck, zafer elde edeceği konusunda umutluydu ve saldırının devam etmesini istiyordu. Gönderdiği raporda “Kaybolan ve yara alan gemiler hariç, donanmanın ara vermeden yeniden savaşabileceği, fakat, saldırı planının yeniden gözden geçirilmesinin ve yüzen torpiller sorununa bir çözüm bulunmasının gerekli olduğu” bildiriliyordu.²³⁶

²³² Hamilton, **a.g.e.**, s.21

²³³ **A.g.e.**, s.22

²³⁴ **A.g.e.**, s.22-23

²³⁵ **A.g.e.**, s.22

²³⁶ Churchill, **a.g.e.**, s.170; Hamilton, **a.g.e.**, s.36

Kıyılarıdaki sahra bataryalarının ateşi altında önemli bir iş göremeyen mayın tarama gemilerinin çoğu sivil balıkçı olan personele İngiltere'ye dönme izni verildi ve bunların çoğu (115 kişi) geri döndü. Batmış ya da ağır yaralanmış zırhlı gemilerin personelinden oluşan yeni mayın tarama ekipleri kuruldu. Amiral de Robeck, 20 Mart günü Londra'ya "bazı muhriplere mayın tarama cihazı yerleştirildiğini ve yeni önlemler alındığını" bildirdi.²³⁷ Zorlama planında yapılan tek değişiklik mayın tarama işinin muhriplere yaptırılmasıydı.

19 Mart günü Deniz Bakanlığı'ndan Amiral'e çekilen bir telgrafta, "batan ve yaralanan gemilerin yerine kullanılmak üzere 4 zırhlının yola çıkarıldığı" bildirilmiş ve kendisinden "Türklerin tahrip edilen bataryalarını onarmalarına fırsat vermeden saldırıya devam etmesi" istenmişti.²³⁸ Telgrafta, *Queen Elizabeth'e*, Gelibolu Yarımadası üzerinden aşırma ateşi yapabilmesi için bol miktarda cephaneye gönderildiği de eklenmişti. Çanakkale'de bulunan komutanlar bu ifadeden, geminin torpilli sulara girmesinin istenmediği anlamını çıkardılar. Fransızlar da, batan *Bouvet* zırhlısının yerine *Henry IV* gemisini göndereceklerini bildiriyorlardı.²³⁹

Amiral de Robeck'in iyimserliği, sesli olarak ifade edemese de giderek azalıyor ve Deniz Bakanlığı'na yeni saldırı planları ve mayın tarama gemileri ile ilgili konularda telgraflar gönderiyordu. De Robeck, Mondros Deniz Üssü Komutanı Amiral Wemyss'e gönderdiği bir telgraf ile kendisini Bozcaada'ya çağırırdı; batan gemiler nedeniyle felaketli bir gün geçirdiklerini, *Irresistable* ve *Bouvet*'in battığını *Ocean*'nın ise henüz batmayıp su üstünde kaldığını, ancak, onun da batacağını, *Inflexible*'in bir mayına çarpması sonucu ağır hasar gördüğünü, *Gaulois*'in top ateşi, nedeniyle ağır hasara uğradığını, diğer gemilerde ise bir sorun olmadığını belirtti. Toplarının Türk tabyalarında bulunan toplardan çok daha üstün olmasına rağmen, "su üstü mayınları ve uzak menzilli torpiller atan cihazlar yüzünden yıkımlı bir gün geçirdiklerini" anlatıyordu.²⁴⁰

Komodor Wemyss, Amiral de Robeck'ten aldığı ve Hamilton'a gönderdiği mesajında "felaket" kelimesinin çok acı olacağını belirtmiş bunun büyük bir yenilgi olup olmadığını alınan genel sonucu göre karar vermek gerektiğini ima etmiş ve bu arada *Ocean* zırhlısının da battığı haberini aldığını eklemiştir.²⁴¹

²³⁷ Keyes, **a.g.e.**, s.177-8

²³⁸ Bayur, **a.g.e.**, s.83

²³⁹ **A.g.e.**, s.83

²⁴⁰ Hamilton **a.g.e.**, s.39.

²⁴¹ **A.g.e.**, s.39.

Amiral de Robeck, Çanakkale Deniz saldırısının ertesi günü 19 Mart'ta, General Hamilton'a gelişen olaylar hakkında bilgi vermek amacıyla bir mektup gönderdi. Amiral mektubunda, "uğradıkları gemi kayıplarından dolayı duyduğu üzüntüyü" dile getiriyor ve "itaat ederek ve hiç zaman ve cesareti kaybetmeden, yeni bir saldırı için hazırlanılması gerektiğini" ifade ediyordu.²⁴²

Amiral de Robeck'in, bakanlığa, generale ve kendi emri altındaki Amiral Wemyss'e yazdıklarına bakılırsa farklı ifadeler kullandığı, değişik ruhsal durumlar içinde bulunduğu ve bocaladığı anlaşılmaktaydı.

Bu arada, bir başka gelişme de, kara savaşları konusunda yaşanıyordu. Bu amaçla, Çanakkale kara birliklerinin komutanlığına getirilen General Sir Ian Hamilton, 18 Mart günü Bolayır'dan Boğaz'a kadar olan kıyıları denizden inceledi.

Hamilton, önce kuzeye doğru yönelerek Saros Körfezi'nde kıyıya 1 mil kadar yaklaştıklarını, sonra da güney-batı yönünde kıyıya paralel seyrettiklerini, tabyalardaki güçlendirmeyi ve o bölgede bulunan bataklığı görünce ilk kez korkuyu hissettiğini belirtti. Bu bölgeye herhangi bir çıkarma yapmanın imkansız olduğuna inanıyordu. İncelediği arazideki Türk siperlerini gören Hamilton, kendisi ve Kurmay Heyetinin, "10.000 Türk askerinin 1 ay boyunca geceleri çalışmak suretiyle ancak böyle bir savunma siperi yaratabileceğine inandığını" söylüyordu.²⁴³

Araziyi incelemeye devam ederek "Suvla Körfezi ve Kaba Tepe'nin biraz güneyi arasındaki bütün sahilin çıkarma hareketi için uygun görüldüğünü, Kaba Tepe'nin ideal bir tepe olduğunu, ama Türklerin de burayı ihmal edecek kadar kör olmadığını" ima ediyordu.²⁴⁴

Ayrıca, "Kaba Tepe ve Helles (İlyas) Burnu arasında kalan sahilde yüksekliği 100-300 feet (30-90m) arası değişen kayalıklar ve bunların arasında pek çok kumsal olduğunu, kendi görüşüne göre bu kayalıkların tırmanışa elverişli olmadığı kanaatini taşıdığını" dile getiriyordu.²⁴⁵

Daha sonra General, Bolayır ile Boğaz arasında yapmış olduğu incelemesini bitirmiş ve bir ara Boğazdan içeri girip gemiler ve tabyalar arasındaki savaşı seyretmiş ve bu arada birkaç büyük geminin yaralandığını veya battığını da görmüştür.

²⁴² Churchill, **a.g.e.**, s.182.

²⁴³ Hamilton, **a.g.e.**, s.28

²⁴⁴ **A.g.e.**, s.28

²⁴⁵ **A.g.e.**, s.28

Hamilton, bu konudaki gözlemlerini aktarırken “Güney’e doğru seyrederken boğazdaki bombardımanın giderek arttığını hissettiğini, ara sıra büyük çaplı topların Alçı Tepe’ye çarptığını gördüğünü” de aktardı.²⁴⁶

Hamilton’un inceleme gezisi yaptığı kruvazör, Amiral de Robeck’in elinde bulunan en hızlı ve en zarif kruvazördü. Hamilton, onu Amiralden alırken, Boğazın içine girmeyeceğine dair söz vermesine rağmen Albay Camerun ve Komodor Rosomor’un ısrarlarıyla Boğaza doğru 1 mil kadar yaklaşmış ve gördüklerini “Dünya çıldırmıştı ve kanımız donmuştu” biçiminde özetlemişti.²⁴⁷

Gözlemleri üzerine Lord Kitchener’a gönderdiği telgrafa, “Boğazı, donanmanın yalnız başına geçemeyeceğini ve bu işi bir kara ordusunun yapması gerekeceğini” eklemişti.²⁴⁸

Generale göre Boğazı donanmaya açmak için sürekli ve amansız bir sefere girişmek ve bunu zaman geçirmeden gerçekleştirmek kaçınılmazdı.

Lord Kitchener, Mondros Limanında bulunan Hamilton’a 20 Mart günü gece yarısı ulaşan telgrafında cevap olarak şunları bildirdi:

“Çanakale Boğazı’nın zorlanması gerektiği ile ilgili görüşümü biliyorsunuz; eğer yolu açmak için Gelibolu Yarımadası’nda askerleriniz tarafından geniş operasyonlar yapılması gerekiyorsa, mevcut savunma tertibatını iyice inceledikten sonra bunlara girişilmeli ve kesin sonuç alınmalıdır.”²⁴⁹

Aslında Lord Kitchener, bu sözleriyle Hamilton’dan çok Amiral de Robeck’i hedef alıyordu.²⁵⁰

Hamilton, 21 Mart günü tuttuğu notlarda, Amiral Wemyss ve General d’Amade ile bir durum değerlendirmesi yaptığını, Amiral Wemyss’in hala yenilgiyi kabul etmediğini ve en kısa sürede saldırıya geçmesi gerektiğini söylüyordu.²⁵¹ Bu arada Amiral de Robeck, Kitchener’e yazdığı 19 Mart tarihli mektupta adamlarının muhteşem olduğunu söylemiş, tanrıya şükrederek Fransız gemisi *Bouvet*’in bir mayına çarpması sonucu yüzden fazla personelin ölmesine rağmen kayıplarının oldukça az olduğunu belirtmişti. Amiral, bir önceki gece (17-18 Mart gecesi) temiz olduğu rapor edilen bir bölgede gemilerin nasıl olup da mayınlara çarptığını anlamadığını, bunların olsa olsa boğazda akıntıya bırakılan mayınlar olabileceğini

²⁴⁶ A.g.e., s.28

²⁴⁷ A.g.e., s.28

²⁴⁸ Hamilton. a.g.e., s.21

²⁴⁹ A.g.e., s.39

²⁵⁰ A.g.e., s.39

²⁵¹ A.g.e., s.39

ifade etmişti.²⁵² Gemileri kaybetmekten dolayı üzgün olduğunu, kalbinin sızladığını, birisine bir şey emredildiyse onu birisinin yapması gerektiğini ve tehlikeleri göze almasının kaçınılmaz olduğunu, aksi takdirde zaferin kazanılamayacağını söyleyerek, ikinci bir saldırı emri için hazırlandıklarını, yenilgiyi kabul etmediklerini ve üzüntülü olmadıklarını eklemiştir.²⁵³

Amiral de Robeck'in "yıkım"dan söz eden telgrafını alan Amiral Wemyss, Bozcaada'ya kendisini görmeye gelmiş, ancak moralini oldukça bozuk bulmuş ve "yıkım" sözünü içine sindirememiştir. İki amiral ortak olarak şu görüşleri ve eylem akış planını ileri sürdüler:

- Mayınlar taranmadan zırhlı gemiler Boğazı zorlayamazlar.
- Mayınları atışlarıyla koruyan gizli obüs topları tahrip edilmedikçe, mayınların taranıp toplanması mümkün değildir.
- Topların tahrip edilebilmesi için Gelibolu Yarımadası'nın ele geçirilmesi gerekir.
- Gelibolu Yarımadası ise, yalnızca, bir kara ordusu ile ele geçirilebilir.

Sonuç olarak, ordu ve donanmanın işbirliği hazırlıkları bitinceye kadar esaslı bir harekatta bulunmaması gerektiğini ileri sürdü.²⁵⁴

Amiraller, yaptıkları görüşme sırasında karada bulunan obüs ve diğer topların susturulması için ordunun desteğinin alınması gerektiği hususunda hemfikir olmalarına rağmen, Amiral de Robeck, 20 Mart günü Londra'ya çektiği telgrafta farklı bir görüş ileri sürerek "Boğazı yalnız gemilerle zorlayacağını ve sadece mayın tarama işinde muhripler kullanacağını" iletmiştir.²⁵⁵ Bu iki farklı eğilim, Londra'daki yetkililerin zihinlerinin karışmasına neden oldu.

Bu arada kara harekatı için yapılan incelemelerde, Çanakkale Boğazı'nı donanmaya açacak olan kara ordusu ile bu orduya ait lojistik unsurlar, İngiltere'de gemilere yüklenirken belirli bir planın yapılmadığı, yüklemenin rastgele gerçekleştiği anlaşıldı. Örneğin, bazı arabalar ve bunlara ait tekerlekler farklı gemilere yüklenmişti. Bunu gören General Hamilton, 19 Mart günü Amiral de Robeck'e, ordunun bu haliyle kullanılamayacağını, malzemelerin gemilere çok düzensiz bir şekilde yüklenmiş olduğunu bildirdi. General Hamilton, General Braithwaith'in önerisiyle bütün ağırlıkların önce İskenderiye'ye götürülüp karaya çıkarılmasına

²⁵² A.g.e., s.40

²⁵³ A.g.e., s.40

²⁵⁴ Keyes, a.g.e., s.27

²⁵⁵ A.g.e., s.40

orada uygun montajlar yapıldıktan sonra ve yeniden kendi isteğine uygun şekilde gemilere yüklenerak geri getirilmesine karar verdi. Ayrıca, Kitchener'den bir miktar mühendis ve bir tabur Gurka-Nepal askeri istedi.²⁵⁶ Düşüncesine göre, ancak, tüm bu işlemler tamamlandıktan sonra Gelibolu yarımadasına saldırıya geçilebilirdi.²⁵⁷ Zira, Hamilton, Türklerin Çanakkale'de cephede 40.000 asker ve yedekte 30.000 askerden oluşan bir güce sahip olduğu istihbaratını almıştı.²⁵⁸

Hamilton'a 20 Mart'ta cevap veren Amiral de Robeck, askeri bakımdan Hamilton gibi düşündüğünü belirtmiş, ancak kendi çekincelerini "ordunun Mondros'ta bulunan kısımlarının oradan çekilmesi, Çanakkale'nin ele geçirilmesi düşüncesinden vazgeçildiği izlenimini verebileceği için Balkanlarda olumsuz tepkiler doğabilir, bu bakımdan denizden saldırılar yeniden başlayıncaya kadar ordunun İskenderiye'ye taşınması geciktirilmelidir, denizden saldırının yeniden başlaması da birkaç günlük iştir," biçimde dile getirmişti.²⁵⁹ Buna karşılık Hamilton da 21 Mart günü bu siyasal girişimin hükümet tarafından halledilmesinin gerektiğini belirterek, birliklerini topluca değil parça parça Mısır'a taşımayı uygun görmüştür.²⁶⁰

4 - Denizden Zorlamanın Terk Edilmesi

Çanakkale açıklarında bulunan üst rütbeli komutanlar yaklaşık 22 Mart tarihine kadar Boğazı geçme konusunda fikir birliğine varamamış, ancak, amiraller, İngiliz Deniz Bakanlığı'na verdikleri raporlarda, boğazı yalnız donanma ile ve kara gücü desteği almadan geçme konusunda ısrar etmişlerdi.

Öte yandan, 20 mart günü ortaya çıkan iki farklı görüş iki gün sonra netlik kazanacaktı. 20 Mart günü Kitchener'in mesajını alan Hamilton, Savaş Bakanından "orduya ihtiyaç varsa durumu iyice incelemesi ve kesin zafer için saldırılması" talimatını²⁶¹ almış, aynı gün Londra'ya mesaj çeken Amiral de Robeck ise boğazı yalnız gemilerle geçmek için mücadele edeceğini bildirmişti.

22 Mart 1915 günü, Çanakkale Boğazı seferi için bir dönüm noktası oldu. Çanakkale açıklarında beklemekte olan *Queen Elizabeth* zırhlısında bir toplantı yapıldı ve toplantıya General Hamilton, Amiral de Robeck, Amiral Wemyss, General

²⁵⁶ A.g.e., s.43

²⁵⁷ A.g.e., s.44

²⁵⁸ A.g.e., s.44

²⁵⁹ Hamilton, a.g.e., s.22; Keyes, a.g.e., s.178

²⁶⁰ Bayur, a.g.e., s.86

²⁶¹ Hamilton, a.g.e., s.40

Birdwood, General Braithwaite ve Albay Polla katıldılar. Toplantı başlar başlamaz, Amiral de Robeck “artık bir kara ordusu desteği olmadan boğazı geçemeyeceğini anladığını” söyledi.²⁶² Hamilton, “General Braithwaith ve General Birdwood ile birlikte vardıkları ortak bir karar gereğince “denizcilerin kendilerinden herhangi bir yardım talep etmedikleri sürece ve boğazı yalnız gemilerle geçmek fikrinden vazgeçmedikçe kara harekatı ve amfibi operasyonlarla ilgili hiçbir şey söylemeyeceklerini” belirtti ve “öteden beri kendilerinin de kafalarında bazı fikirlerin oluştuğunu” söyledi.²⁶³ Amiraller geri adım atmışlardı.

Toplantının gündemi birden değişti ve derhal bir kara haritası çıkarıldı.²⁶⁴ Hamilton, ilk başta İngiltere’nin Almanya’ya karşı yapılacak bir çıkarma harekatında kullanılmak üzere Baltık Denizi’nde inşa ettirmekte olduğu ve 400-500 kişi alabilen çıkarma gemilerini kullanmayı düşündü. Bu konuda Churchill’e güvendiğini fakat Fisher’in engellemesinden korktuğunu söyledi. Sonunda, Kitchener’e taleplerini ilettili ve öncelikle yeni çıkarma gemileri (lighter) istedi. Toplantıda bulunanlardan General Birdwood hariç tüm komutanlar Hamilton’un görüşlerine katıldılar. Birdwood ise, zaman geçirmeden kara harekatının hemen yapılmasını istedi ve gecikmeye karşı çıktı. Hamilton’un, Amiral de Robeck ve Amiral Wemyss’in de kendisi gibi, önce hazırlıkların yapılması gerektiğini düşündüğünü söylemesi üzerine General Birdwood ikna oldu.²⁶⁵

Hamilton, yayınladığı anılarına daha sonra bir not yazarak Birdwood ile daha sonraki görüşmelerinde kendisinin de hemen operasyona karşı olduğunu (o zaman yanlış anlaşıldığını) ekledi.²⁶⁶ Lord Kitchener’ın General Hamilton’a verdiği direktiflerin etkisi ile izlenecek strateji konusunda ana hatlarıyla şu kararlar alındı:

1. Kara harekatı konusunda tüm ayrıntılar düşünülmelidir.
2. Londra’da bulunan ve hiç yıpranmamış olan 29uncu tümen ivedilikle bölgeye gelmelidir.
3. Eksik malzemeler sağlanmalıdır.
4. Uygun hava şartları beklenmelidir.²⁶⁷

Hamilton, donanmanın İstanbul’a ulaşması halinde, başkentin karşı koyamayacağına, zira, kara ve deniz ablukasının bir haftada bile etkisini

²⁶² A.g.e., s.41

²⁶³ A.g.e., s.41

²⁶⁴ Hamilton, a.g.e., s.42

²⁶⁵ A.g.e., s.45

²⁶⁶ A.g.e., s.47

²⁶⁷ A.g.e., s.47

göstereceğine inanmaktaydı.²⁶⁸ Bunu sağlamak için itilaf donanması Türklere ait demiryolunu (Anadolu ve Rumeli) sürekli ateş altında tutarak kara ablukasını da sağlamalı ve gerekirse İstanbul'u kül haline getirmeliydi. İstanbul'un asıl nüfusunun Osmanlı (Türk) ve Müslüman olmadığını, İngiliz donanmasının dumanları görülünce İstanbul'da ayaklanmalar başlayacağını, eğer oraya asker çıkarmak gerekirse Ruslarla birleşebilmek için bu harekatı Anadolu yakasına yapmak gerektiğini düşünüyordu.

Daha önce de Çanakkale'ye karadan müdahale konusuna mesafeli bakan generaller, Amiral de Robeck'in toplantının en başında görüş değiştirerek Boğaz'ın kara ordusu desteği olmadan yalnızca donanma ile geçilemeyeceğini bildirmesi nedeniyle farklı bir yaklaşımı benimseyerek Lord Kitchener'ın stratejisini desteklediler. Bu görev "tartışılmadan ordunun işi oldu"²⁶⁹

Başka bir yerde görevli olması nedeniyle *Queen Elizabeth*'teki toplantıya katılmayan ve donanmanın Kurmay Başkanı olarak görev yapan Komodor Keys, bu kararı öğrenir öğrenmez hemen Amiral de Robeck'i buldu ve neden böyle bir uygulamaya karar verildiğini sordu.²⁷⁰ Amiral de, bu kararın alınmasında General Hamilton'un planının etkili olduğunu söyledi. General Hamilton, bir kale gibi güçlendirilmiş olan Bolayır'ı ele geçirmenin söz konusu olamayacağını ve ordunun yarımadanın ucuna çıkıp iki tarafı donanma yardımıyla korumak suretiyle Kilit-ül Bahr yaylasını almak istediğini bildirmişti. Hamilton'un bu isteği üzerine, Fransız Amiral de Robeck ister istemez kendisine uymuştu.

Çerçevesi belirlenen plana göre donanmayı Marmara Denizi'ne sokma hareketlerinin en belirgin amacı Bolayır yöresini hem Saros Körfezi, hem de Marmara'dan döverek daha kolay bir biçimde ele geçirip, bu sayede Gelibolu yarımadasını da kuşatacak olan Türk birliklerini tutsak alarak Boğazın Rumeli kıyılarına egemen olmaktı.

Ancak, yaptığı inceleme ve gözlem sonucu Bolayır yöresinin alınamayacak kadar sağlamlaştırılmış olduğuna karar veren General Hamilton, Boğaz tabyalarını susturamadığı ve bu ihtimali geride bıraktığı için donanma açısından üstünlüğünü kaybetmişti.²⁷¹ Rumeli kıyı tabyalarının tepesinde bulunması nedeniyle, oralara hakim olan Kilit-ül Bahr yaylasının alınması donanma açısından orduya yardım

²⁶⁸ A.g.e., s.42

²⁶⁹ Hamilton, a.g.e., s.24

²⁷⁰ Keyes, a.g.e., s.178

²⁷¹ Hamilton, a.g.e., s.44

etmek hususunda daha makul gelmişti. Böyle bir karar vererek orduyu ilk safhaya sürmüştü ve donanmayı da onun yardımcısı yapmıştı.²⁷²

Komodor Keys'e göre, eğer General Hamilton, daha önce Bolayır'a asker çıkarmaya razı veya donanma Marmara'ya girmeden yahut da geçiş denemelerinde kesin bir başarısızlığa uğradığı anlaşılmadan orduyu işe karıştırmayacağını söylemiş olsaydı, Donanma Komutanı Amiral, Boğazı gemilerle zorlama işine devam ederdi. Ancak, Hamilton, Gelibolu Yarımadası'nın ucuna asker çıkarmaya razı olunca Amiral de Robeck de planını bu yeni duruma göre değiştirmişti.²⁷³

Keys ise, ordu birkaç hafta geçmeden saldırıya başlayamayacağından dolayı Türklere onarım ve hazırlık için bu kadar uzun bir zaman vermenin çılgınlık olduğu kanısındaydı. Keys'in bu gibi itirazlarını önlemek için de Robeck, kendisiyle birlikte Hamilton'un karargah gemisine giderek Hamilton ile tartıştı. De Robeck görüşmede Keys'in sadece denizden saldırıya devamı istediğini söyledi ve kendisine bu iş için hazırlıkların ne zaman biteceğini sordu. Keys de karşılık olarak torpido muhriplerine mayın tarama cihazının yerleştirilmesi için çok az zamana ihtiyacı olduğunu, ancak 3 ya da 4 Nisan'da donanmanın hazır olacağını bildirdi. Bunun üzerine Amiral de Robeck, ordu ve donanmanın birlikte çalışması için biraz daha beklemenin daha doğru olacağını söylüyordu. General Hamilton, ordunun 14 Nisan'da hazır olacağını söylemişti ve donanma da 4 Nisan'da hazır olacaktı. Arada 10 günlük fark vardı, ancak de Rodeck, bu süre zarfında, beklenilmesinin daha doğru olacağını düşünüyor ve o sabah itibarıyla (22 Mart) almış olduğu kararı değiştirmeyeceğini söylüyordu.²⁷⁴

Bu görüşme sonrasında de Robeck, aynı gün (22 Mart günü) Deniz Bakanlığı'na şu özet telgrafı çekti:

“General Hamilton, ordunun 14 Nisan'da işe başlayacağını bildirdi. Donanma, Marmara'ya girince geri ile bağlantısını sağlamak için Boğazdaki bütün sabit topların tahribini lüzumlu görüyorum. Bunların sayısı çoktur ve donanma ancak birkaçını susturabilir. 4 Mart günü yaptığımız deneme bize göstermiştir ki, topları tahrip için karaya çıkaracağımız birlikler ciddi bir karşı koymaya uğrayacaklardır. Bu tahrip işini görmek üzere Boğazın içindeki kıyıları asker çıkarmayı imkansız görüyorum. General Hamilton da bu düşüncededir. Toplar tahrip edilmeden geçilirse, donanmanın elde edeceği sonuç, o geçtikten sonra boğazın yeniden kapatılması

²⁷² A.g.e., s.24

²⁷³ Keyes, a.g.e., s.178

²⁷⁴ A.g.e., s.178

yüzünden sıfıra indirilebilir. Uğrayacağımız ağır zararlar nedeniyle Boğazı donanmanın gerisinde sürekli açık tutacak kadar kuvvetimiz kalmayabilir, Marmara'ya varıncaya kadar mayın tarlalarının oluşturdukları tehlike atlatılmış sayılamaz; hem sabit hem de yüzen mayınlara karşı ciddi önlemler almak gerekir. Bütün bunlar nedeniyle, nispi bir sonuç elde etmek için aşırı tehlikeleri göze almak yerine Nisan ortaları için kesin bir operasyon hazırlamak daha doğru olur. Almanlar, Boğazı eski gemi veya İstanbul köprüsünün pek büyük dubalarıyla tıkayabilirler. Marmara'da *Goeben (Yavuz)* ile savaşabilecek büyük gemilerin güvenle geçmesi için, Gelibolu Yarımadası'nın kara kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi gerekir.”²⁷⁵

Bu telgrafta Amiral de Robeck'in önceki düşüncelerinin tamamen değiştiği görülmektedir. Telgraf Londra'ya ulaşınca Churchill ve saldırısının devamını isteyen diğer amiraller hazırladıkları ancak henüz göndermedikleri tepki içerikli mesajda, vakit geçirilmemesini, zira Alman denizaltılarının Çanakkale Boğazı bölgesine geleceklerini, Marmara'ya *Goeben*'i yenebilecek güçte bir donanma sokulabilirse bu olayın siyasi ve benzeri genel durum üzerinde kesin ve esaslı bir etki yapacağını, dolayısıyla Marmara'ya girilmesi halinde, donanmanın geri ile bağlantısını düşünüp bu yüzden kaygılanmanın gerekmediğini, Türk tabyalarındaki cephane ve mayınların sayılı (az) olduğunu” ileri sürmüşlerdir.

Bunu duyan Amiral Fisher ve diğer bazı amiraller, böyle bir telgrafın çekilmesine karşı çıkmışlardı. Aslında Fisher, bu işe yalnız donanma ile girişilmesine karşı olduğunu, önceleri savaş alanında bulunan Amiralin bu işi başaracağını söylediği için itiraz etmediğini, ancak, savaş alanındaki Amiral ile Generalin birlikte harekete karar verdikten sonra buna uyulması gerektiğini düşündüğünü söyledi ve Churchill tarafından ikna edilemedi.

Konu kendisine iletildiğinde Başbakan Asquith de Churchill'i destekledi, ancak, Amiral Fisher'i razı edemediler. Bütün donanmaların başkomutanının Fisher olması ve kendisinin emri olmadan gemilerin hareket edememesi ve özellikle de hükümetin böylesine kritik bir anda Fisher'i değiştirmeyi göze alamaması nedeniyle Churchill sözünü dinletmede başarılı olamadı.

Bu konuyu bir kere de bakanlar toplantısında gündeme getiren Churchill, orada bulunan Lord Kitchener'in “istenen işi ordu yapar” diyerek konuyu kapatması

²⁷⁵ A.g.e., s.179

üzerine geri adım atmak zorunda kalmış, Amiral Fisher'in ya da kendisinin çekilmesine dair bir şey de söylememiş ya da söyleyememişti.²⁷⁶

Bu işi Amiral Fisher'e yaptıramayan Churchill, Amiral de Robeck'e bir telgraf çekerek, bir emir biçiminde değil de, özünde daha çok onu teşvik etmek tarzında kendisini kandırmaya çalıştı. Churchill'in 24 Mart tarihinde Amiral de Robeck'e yazdığı ve onu tatlı dille ikna etmeye yönelik telgrafının özeti şöyleydi:

“Vakit kaybedilirse denizaltı tehlikesi artar. – Ordu kara savaşlarında ağır kayıplara uğrayabilir (en az 5.000 kişi) – ordunun başarısızlığı birkaç eski geminin batmasından daha ağır olur – Kilit-ül Bahir yaylası alınsa bile torpil tehlikesi pek de azalmaz, - buna karşılık donanma bir kere Marmara Denizi'ne girerse bunun manevi etkisi çok büyük olur. – Bolayır iki yönden dövüleceği için Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk birlikleri ya ölür ya da teslim olurlar. – Donanmanın İstanbul önünde görünmesinin siyasal tepkileri hesap edilemeyecek ölçüde büyük olur ve kesin sonuçlar verebilir. – Her şey aksi gider, yani Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk birlikleri savaşa devam edip Boğazı yeniden kapatırlar, İstanbul'da bir ayaklanma olmaz ise ordunun Kilit-ül Bahir yaylasını ele geçirmesi ve Boğazı sürekli açık tutması gerekecektir. Bunu, ordu geride kalan ve Mısır'dan gönderilecek olan gemilerin yardımıyla yine yapabilir, oysa sizin bir kere Marmara'ya girmenizle bu işlerin hiçbirine gerek kalmayabilir. – Boğazdan dönüş geçişinde (yüzen) mayınlardan çok büyük bir korkunuz olamaz, çünkü akıntı sizinledir. – Tabyaların cephanesi kıttır. Bütün bu yazdıklarımız emir değildir, sadece, sizin düşüncenizi öğrenmek ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için yazılmıştır.”²⁷⁷

Bu telgrafa karşılık olarak Amiral de Robeck uzun bir telgraf çekmiş, ana hatlarıyla şunları söylemiştir:

“Boğazın donanma ile zorlanması planı, tabyaların yalnız gemi topları ile tahrip edilmesi imkanı üzerine kurulmuş, fakat, bu uygulama mümkün olmamıştır. – Başarı büyük ölçüde donanmanın İstanbul önünde görülmesinin Türkiye'yi egemenliği altında tuttuğu sanılan ve Almanlara bağımlı olan Türk ordusunun üzerinde yapacağı etkiye bağlıdır. – Eğer Türk maneviyatı sarsılmaz ve İngiliz donanma geçince boğaz tekrar kapanırsa savaş gemilerinin hareket yeteneği onlarla birlikte geçebilmiş olan kömür ve cephan taşıyan taşıt gemilerinin sayısına bakar. – Donanma ile birlikte bu yardımcı gemilerin tahrip edilmemiş tabyaların önünden

²⁷⁶ Fromkin, a.g.e., s.55

²⁷⁷ Churchill, a.g.e., s.5

geçirilmesi konusu henüz çözülmemiş bir sorundur. – Bu durumda ordunun Gelibolu Yarımadası'nı önden ele geçirmesi esaslı bir iştir. – Anadolu kıyısındaki toplara karşı Rumeli kıyısındaki toplarla üstünlük sağlamak mümkündür. – Düşünüldüğü kadar büyük orduyu karaya çıkarmak için bütün donanmanın yardımı gerekir. – Bolayır'a asker çıkarmamız herhalde Türkleri yarımadaı boşaltmak zorunda bırakmaz. – Şurası kesindir ki, dışarıda (Ege Denizi'nde) tam kuvvetini elinde bulunduran bir donanma, Marmara'ya girip cephane kıtlığı yaşayan bir donanmadan daha etkili olur. – Yarımadanın ordu tarafından işgali ve donanmanın bundan sonra geçmesi bize muhakkak başarı sağlar. – 15 günlük bir geciktirme (ordunun hazır olmasını bekleme) Marmara içindeki sefer ve İstanbul'un ele geçirilmesi için gereken zamanı önemli ölçüde kısaltacak biçimde işi planlamamıza imkan verir.”²⁷⁸

18 Mart sonrasında, Londra'da oluşan Gelibolu'nun teslim edilmesi veya İstanbul'da bir ayaklanma çıkması beklentisine karşı temkinli olan Amiral de Robeck Churchill'e göre daha gerçekçi görünüyordu.

Churchill, 18 Mart sonrasında hissedilen ruhsal durumu şöyle belirtmişti:

“Hareketi yeniden canlandırma işini başaramadım. Bütün muhalif kuvvetler ittifak etmeye başladılar.”

“Bundan böyle Çanakkale, aşılamaz ve manevi bir engelle perçinlenmiş olacaktır.”

“Çanakkale geçidinde, hiçbir zaman aşılamaz hayali billur bir duvar yükseldi ve bu duvara karşı kullanılabilir hiçbir çare yoktu. “Hayır olamaz” prensibi insanların kafalarına saplanmıştı ve hiçbir vakit hiçbir şey onu oradan sökemedi. Bundan böyle hiçbir vakit Birinci Deniz Lordu'nu (Amiral Fisher) harekete geçiremedim.

“Bundan sonra asla Britanya donanması aldığı yönergeler gereğince, 18 Mart 1915'te başlamış olduğu ve kısa bir kesintiden sonra kesin olarak devam etmeyi düşündüğü Çanak geçidi saldırısına yeniden girişmedi. Bunun yerine ordunun acılarının, kocaman kayıplarının ve ölümsüz şereflerin seyircisi olarak dokuz ay bekledi. Daima ümit ettik ki, onun işe karışma saati çalacaktır, daima ümit ettik ki, bütün tehlikelere göğüs germek, bütün fedakarlıklara razı olma sırası gelecektir, ta ki o (donanma) karanlığın örtüsü altında, ordunun döküntülerini taşımak ve onarımı

²⁷⁸ Keyes, a.g.e., s.185

kabul etmez başarısızlık sahnesinden uzaklaşmak kaderini ve haysiyet kırıcı durumunu (humiliation) tatsın.”²⁷⁹

Churchill’e göre “tam zafer”, düşmanı maddi ve manevi açıdan yıkan ve onu savaşa devam etme azmini yok eden zaferdi.

Aynı konuyu değerlendiren Dışişleri Bakanı Grey ise şunları söylemişti:

“Yalnızca bir deniz hareketiyle Çanakkale’nin hakkından gelinebileceğine dair beslenen ümide ben de tamamen katılmışım. Bunun yanında, bu işin başarılı olmasından ve İngiliz savaş gemilerinin Haliç’e varmalarından, Türkiye’nin çökmesini beklediğim için bu saldırıya çok taraftardım. Şimdi, sonucun böyle olması o kadar kesin değildir. Türkler, hükümetlerini mükemmel bir biçimde – daha sonra Ankara’ya taşımış olmaları gibi – başka bir yere taşıyabilirlerdi. Bu gerçekleşince de, İstanbul’un alınması ne Fransa ne de İngiltere’nin oraya tahsis edemeyecekleri birliklerin ayrımını zorunlu kılardı. Kuşkusuz Rusya da, bu işin kendisine ait olduğunu ileri sürerdi; Rusya’nın ve ittifak devletlerinin güveni için, bütün gücü Almanya-Avusturya cephesinde toplamasının kesin olarak gerekli olduğu bir anda Rusya’nın dikkati bu cepheden ayrılmış olurdu.”²⁸⁰

İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Grey, bu sözleriyle, Türklere bir sömürge halkı gibi baktığını göstermiş, Türklerin, İngiliz-Fransız donanmasını İstanbul önlerinde görünce teslim olacaklarını, İngiltere’nin bunu daha önce başka sömürge ülkelerinde gerçekleştirebilmiş olmasından hareketle, birkaç savaş gemisinin bütün bir devletin boyun eğmesinde etkili olacağını düşünmüştü.

Bundan sonraki stratejiler, bir kara harekatı yapılması konusu üzerineydi.

²⁷⁹ Churchill, **a.g.e.**, s.189

²⁸⁰ Grey, **a.g.e.**, s.476.

III. BÖLÜM

ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARI

A. GELİBOLU'YA KARADAN İLK SALDIRILAR VE DÜŞMANIN BÖLGEDEN ÇEKİLMESİ

1 – Birinci Safha: Nisan – Ağustos 1915

Kara savaşları başlamadan önce her iki tarafta da yapılacak saldırı ve savunmanın sonuçlarının başarılı olacağına dair sonsuz bir güven vardı. İngilizler özellikle içinde 10-15000 şarapnel bulunan büyük gemi toplarına büyük ümitler bağlamıştı.²⁸¹ İngiliz kamuoyunu cesaretlendirmeye çalışan 23 Nisan 1918 tarihli Times gazetesi “önceki harekatta büyük hatalar yaptıklarını, cephe ile ilgili haberlerin resmi açıklamalarda gizlendiğini ya da geçirildiğini” yazmış, 25 Nisan 1915 tarihli Morning Post gazetesi ise “başarısızlığın sorumluluğunun Churchill’e ait olduğunu” ifade etmiştir.²⁸²

General Hamilton da bu tür kendine aşırı güven duyan düşünce ve beklentilerini açık olarak ifade etmiş ve Londra’daki yüksek çevrelerde, “Aşi Babanın (Alçıtepe) güneyinde hiçbir Türkün” tutunamayacağı” biçiminde yorumda bulunmuştur.²⁸³

Lord Kitchener’in Çanakkale Kara Ordusu Cephesi Komutanı Hamilton’a verdiği emirler, üzerinde “İstanbul Seferi Kuvveti” başlığı basılmış kağıtlara yazılmıştı. Kitchener, daha sonra, 13 Mart günü, bu kağıtların yerine üzerinde “Akdeniz Seferi Kuvveti” yazılı kağıtlar bastırmış ve hedefini değiştirmişti. Sefer

²⁸¹ Lewis Einstein, **Inside Constantinople: A Diplomat’s Diary During the Dardanelles Expedition April-September 1915**, New York: E.P. Dutton & Company, 1949, s.1-3

²⁸² Yazan, **a.g.e.**, s.74

²⁸³ Hamilton, **a.g.e.**, s.90

kuvvetinin adını değiştirirken hem İstanbul'un alınmaması durumunda herhangi bir mahcubiyet duymayacak hem de hazırlık aşamasında toplanan birliklerin Boğaz'a mı, Edremit'e mi yoksa İzmir'e mi çıkacağı konusunda Türk istihbarat tarafını yanılarak, yapılacak saldırıyı bir süre daha gizleyebilecekti.

İstanbul'da, İngiliz Büyükelçiliği'nde uzun yıllar baş çevirmenlik yapmış ve hemen her çevrede casuslukta bulunmuş olan Fitzmaurice 16 Nisan günü Limni'ye gelerek General Hamilton'a Türklerin, Çanakkale'de bir saldırı beklediklerini, gerekli hazırlıkları yaptıklarını, ülkelerini koruma konusunda kendilerine ve komutanlarına oldukça fazla güvendiklerini bildirdi.²⁸⁴

Türkler tarafında Alman General Liman von Sanders Paşa, Nisan 1915'te emir komutayı alır almaz Türklerin, donanmanın topçu ateşi altında, savaşamayacağı düşüncesi ile kıyı ve kumsallarda çok az kuvvet ve nöbetçi bırakmış, asıl savunma birliklerini geriye doğru çekmişti. Bu durum, ilk andan itibaren etkisini Türkler aleyhinde gösterecekti. Trakya çevresindeki Türk tümenlerinin stratejisi, eski bir anlayışla tüm kıyı boyunca yayılma, Liman Paşanın yaklaşımı ise, yedek kuvvetin biraz iç kısımda güçlü bir darbe için hazır bulundurulması prensibine dayanıyordu.

Kıyılarda gözcü görevi verilen ve düşmanı oyalayan Türk birlikleri, Liman Paşa'yı ileride yanılacak ve Türkler için kıyı hattını aşarak iç kısımlarda tutunan İtilaf Devletleri birliklerini geri püskürtmek bir hayli zor olacak, ancak, bu arada Mustafa Kemal'in (kaderin adamı) tarih sahnesine çıkmasına ve dikkatleri üzerine çekmesine bir fırsat teşkil edecektir.²⁸⁵

2- İngiliz Planı

İngiliz ordusu, Gelibolu Yarımadası'nın Güneyine çıkmak ve sırasıyla Kirte (Kireçtepe), Alçıtepe ve Kilit-ül Bahr yaylasını elde ederek Rumeli kıyısındaki tabyalara hakim olan yüksekliklere yerleşmeyi ve bu tabyaları kullanılamaz hale getirmeyi planlıyordu.²⁸⁶ Bu yaklaşımda, Kabatepe-Maydos çizgisinin, jeostratejik bir önemi vardı, ancak, bu bölgeye hakim olabilmek için kuzeydeki Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerinin bulunduğu Sarıbayır yamaçlarına sahip olmak gerekiyordu.

²⁸⁴ Hamilton, **a.g.e.**, s.114

²⁸⁵ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, 2004, s.130

²⁸⁶ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.166-172

Bu yüksek tepelerden Marmara ve Boğazı top atışlarıyla kontrol altında tutmak mümkündür.²⁸⁷

General Hamilton, kafasındaki düşünceleri şöyle açıklıyordu:

Öncelikle, Anadolu'yu işgal etmek, kendisinin görevi değildi. Bu bölgeye çıkmak, şiddetli itirazlara neden olabilirdi. Saros ve Enez arası, uygun bir çıkarma bölgesi olabilirdi. Rodos Adası'ndan, Edirne'den veya Bolayır'dan saldırabilirdi, ama, o taktirde, donanma ile irtibatı kesilecek, ikmal ve nakliye konusunda sorunlar yaşayabilecekti. Dikkatini tekrar Asya yakasına çevirdi fakat, bu bölgenin Gelibolu Yarımadası'na hakim olduğunu gördü. Donanma ile işbirliği içinde olmalıydı. İlk amaç donanmanın boğazı geçmesi konusunda ona destek vermektir.²⁸⁸

9 Nisan 1915 tarihli planın ana hatları önce 19uncu tümen, sonra da Sed-ül Bahir bölgesindeki kolorduyu yöneten General Hunter- Weston'un raporunda şöyle belirtiliyordu:

“Amacımız savaş gemilerinin, yanlarında gitmesi zaruri olan taşıt gemileriyle birlikte, Boğazdan geçip İstanbul'a saldırmalarını mümkün kılmaktır.”²⁸⁹

Rapor, donanmanın, ordunun yardımı olmadan ilerleyememesini ise şu sebeplere bağlıyordu:

- (1) Boğaz tahkimatları yenilenmiştir,
- (2) Kıyılarda yer değiştirebilen toprak mevcuttur,
- (3) Boğazda Leon marka yüzen mayınlar bulunmaktadır.”²⁹⁰

“Durum şöyledir:

Daha önce yapılan topçu atışlarımız ve bazı bölgelere asker çıkarmalarımız sonucu uyarılan Türk askeri, Gelibolu Yarımadasında büyük bir askeri güç toplamıştır.²⁹¹

Türkler o bölgeyi sağlam bir mevziye çevirmiş, asker çıkarmayı planladığımız yerlere Alman komutası altında siperler kazılmış, makineli tüfekler yerleştirilmiş, kıyı boyunca mayınlar döşenmiş ve o bölgeyi dönebilecek toprak dizilmiştir.

²⁸⁷ Hamilton, **a.g.e.**, s.98

²⁸⁸ Hamilton, **a.g.e.**, s.88

²⁸⁹ **A.g.e.**, s.91

²⁹⁰ **A.g.e.**, s.89

²⁹¹ **A.g.e.**, s.89

Türk ordusu Asya yönünden ve Marmara Denizi'nden beslenmektedir. Bolayır tarafına bağımlı değildir. Bu taraftan geceleri asker ve savaş araç gereçlerinin geçmesini donanma topları önleyemez.

Bu durumda Hamilton, ciddi olarak, ancak, iki çıkarma yeri düşünmüştü:

(1) Suvla Burnu,

(2) Helles Burnu yakınındaki bölge.²⁹²

Bunlardan Helles Burnu en uygun olanıdır, çünkü donanma yarımadaının uç kısmını her yönden kuşatarak orada bulunan Türkleri vurabilir. Bu nedenle, Aşibaba bölgesini elde edebileceğini düşünecektir. Ayrıca, hem Kilit-ül Bahr'a karşı saldırıda bulunmak hem de Suvla koyununun etrafındaki geniş bölgeyi elde tutmak için mevcut kuvvetler yeterli değildir.

Helles çıkartmasında başarılı olsak bile, yeterli miktarda topçu cephanesi olmadığından dolayı, Kilit-ül Bahr cephesinde uzun siperler zinciri karşısında direnebiliriz; tam o sırada düşman denizaltıları yetişirse durumumuz çok ağır olabilir.

Türkler uyarılmadan ve Gelibolu Yarımadası bu kadar güçlendirilmeden önce bu saldırıya girişilseydi, yarımadaının alınması ve Boğazın açılması başarı ile gerçekleştirilebilirdi, bugün Türkler ve Almanlar, yarımadayı ele geçirilemez duruma getirmek için her şeyi yapmışlardır.

Yapılacak saldırının başarılı olması halinde mükafat çok büyük olacaktır. Savaşı sona erdirmek için en çok ümit veren yol, bu yaklaşımdır, başarı elde edilecek olursa bu uğurda hiçbir kayıp büyük sayılmaz.

Bu aşamada seferi kuvvetin geri dönmesi, hoşnutsuzluk, birçok dedikodu ve biraz da alaya neden olur, Romanya ve Yunanistan, tarafsızlık siyasetini sürdürür ve değerli dostumuz Venizelos'un durumunu sarsar ki bu da bizim gibi bütün askerlere karşı ağır bir darbe olur. Buna karar verme konusunda gerek komutan (General Hamilton), gerekse hükümetimizde büyük bir manevi güç ve cesarete ihtiyaç vardır.

Bir çıkarma denemesi yapılır ve boğazdan geçilemezse, bu olay devamına onarılması güç bir zarar verir ve imparatorluğumuz için yıkım olur.

Bizim çıkarma tehdidimizin Balkan Devletleri üzerinde büyük tesiri olduğu apaçıktır.

Bu nedenle, hazırlığımıza devam etmemiz, birliklerimizi çıkarma hareketına alıştırmamız ve karşımıza çıkacak ilk fırsattan yararlanmaya hazır olmamız gerekir.

²⁹² A.g.e., s.89-90

Ancak, tekrar ediyorum, bütün ihtimaller iyice incelenmedikçe ve makul bir başarı ihtimali varolmadıkça harekete geçmemek gerekir.”²⁹³

Özetle, Sed-ül Bahir bölgesindeki birliklerin komutanı olan General Hamilton, karadan yapılacak bir saldırıda mutlak bir başarıyı göremiyordu ve sonuç olarak, İngilizlerin asker çıkarmayı planladıkları yerler şöyleydi:

Lord Kitchener, Asya kıyılarına çıkılmasını uygun bulmamıştı, çünkü o bölge donanma toplarının etkisi dışında olup, orada ilerlemek bir kara seferi başlatmak anlamına gelecekti. Çok güçlü duruma getirilen Bolayır bölgesi, kolay ele geçirilemezdi. Savaş Bakanı, Kilit-ül Bahr’ı almayı ve orada bulunan tabyaları düşürmeyi planlıyordu. Ordu ve donanmanın işbirliğini en iyi burada sergileyebileceği görüşünü savunmuştu. Yarımadanın en geniş yeri olan Suvla Bölgesi’ne asker çıkarmak çok fazla sayıda asker gerektirdiği için akıllı bir yol olarak görünmedi.

İngilizler, Sed-ül Bahr ile Kabatepe-Arıburnu arasındaki kıyılara çıkmayı daha mantıklı buldular. Sed-ül Bahr’e çıkan birlikler, Kilit-ül Bahr platosunu cepheden, Kabatepe ve Arıburnu’na çıkanlar da yan ve arka taraflardan tehdit alabilirdi. Kabatepe-Maydos çizgisinin yarımadanın en çok daraldığı yer olması nedeniyle hem denizden en az uzaklaşarak, hem de donanma toplarının desteğinden yararlanarak yarımada bulunan yardımcı Türk unsurları kuşatma olanağı vardı.²⁹⁴ Hamilton mevcut bütün taktik planları inceledikten sonra, özetle şu kararları verdi:

“Başarılı bir çıkarma harekatı yapabilmek için Liman von Sanders’i şaşırtmak gerekir, o zaman bize karşı aklını ve askerlerini kullanamaz. Deniz hakimiyeti ve onun verdiği hareket kolaylığı, bize düşmanı her yerde tehdit edebilmek ve onu soğukkanlılığı ne olursa olsun, şaşkına çevirmek imkanını verecektir. Yarım tedbir istemem, çıktığım yere tüm gücüm ve cesaretimle çıkacağım.”²⁹⁵

“Bütün kuvvetimi tüm şiddetiyle bir çekiç darbesi gibi hedefim olan Kilit-ül Bahr platosuna en yakın yere çıkaracağım. Ancak, bir tek bölgeye bütün asker ve araç gerecimi çıkaramayacağım için, kuvvetimi ayırmak zorundayım ve topluca yapamayacağım şiddet tesirini farklı hareketleri eş zamanlı yapmakla göstereceğim. Güneyde Aşibaba saldıracağımız ilk nokta olup oraya karşı direk saldırı Helles Burnu ve Sed-ül Bahr kıyılarından yapılacaktır. Türkler, direnmek için o bölgelerde

²⁹³ Hamilton, a.g.e., s.90

²⁹⁴ Bayur, a.g.e., s.284

²⁹⁵ Hamilton, a.g.e., s.95

toplu halde bulduklarından Morto Limanı ve Kirte Köyü karşısında müfrezeler çıkarmak suretiyle bir çevirme denemesi yapılacaktır. Aynı zamanda Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (ANZAK) Kabatepe ve Balıkçılardamı arasındaki karaya çıkıp yarımadanın yüksek sırtını (Sarıbayır) ele geçirmeye çalışacaktır. Bu hareket, Türk yardımcı birliklerinin yarımadanın ucuna ulaşmalarını önlemekle de ilgilidir. Yarımadanın ayağıyla (Sed-ül Bahr) beline (Arıburnu) karşı bu iki gerçek saldırı yapılırken bıçak onun boynu (Bolayır bölgesi) karşısında da kullanılacaktır. İlk iki günde henüz karaya çıkarılmayan birlikleri taşıyan gemiler, Bolayır karşısına giderek, çıkartma kayıklarıyla ellerinden geldiği kadar çok su sıçratacaklar ve İstanbul ile düşman şefine (Liman von Sanders) tehlike mesajları çekilmesini sağlayacaklardır.²⁹⁶

“Avrupa için bu kadar yeterlidir. Asya, amacımız dışındadır; ancak, bir şaşırtma düşüncesi ile Fransızlar, Kumkale’ye çıkacaklardır, bu suretle hem Morto Limanı’nı dövebilecek herhangi bir düşman ağır topunun ateşini kendi üzerlerine çekecekler, hem de Türk birliklerinin denizden boğazın bu yanına geçmelerini önleyeceklerdir.²⁹⁷

“Eğer şansımız yaver giderse, bir saat içinde düşman şefi (Sanders) pek çok S.O.S işareti alacaktır. 100 millik (160 km kadar) bir alanda 5-6 yerden, Kirte ve Morto Limanı’ndan, Kabatepe’den, Bolayır’dan ve Asya’da Kumkale’den ve eğer Fransızlar, verilen görevi becerebilirlerse, Besika Limanı’ndan, arkası kesilmeyen telgraflar alacaktır. Öyle sanıyorum ki, Liman von Sanders, birliklerini gerekli yerlerde toplamaya cesaret edemeyecek ve ilk 48 saat boyunca her yerde yalnız orada bulunan mevcut birlikleriyle savaşacaktır. Ancak, bu daha önce yerleştirilen birliklerin sayısı nedir? Bunu bilmiyorum. 40 000 kişi ve yüz top olduğunu düşünüyorum. Planım gerçekleşirse, ilk iki günde Türk kuvvetlerinin onda biri bile Aşıbaba’nın güneyinde olamaz. Bize, en sıcak kestaneyi ateşten çıkarmak işini Fransızlara yüklediğimiz söylenmek istendi. Gerçek durum hiç de böyle değildir. Arkalarında, kendi gemileri ve önlerinde derin Mender Çayı olduğu sürece Fransız General d’Amad’ın askerleri Kumkale’de bir veya iki gün rahatlıkla dayanabilirler. Onlardan bütün istenilen de budur.

²⁹⁶ A.g.e., s.96

²⁹⁷ A.g.e., s.97

“Tek düzenli kuvvetim olan 29 uncu tümen bizim belkemiğimizdir. Şafak söker sökmez onun örtme birliklerini (covering force) Sed-ül Bahr, ve Helles Burnu’na... çıkaracağım...

“Kırte karşısına küçük çapta bir birlik çıkarmayı düşünüyorum, çünkü bu amaçla çıkarılacak olan ufak birlik, yarımadanın en güneyinde savaşıyan Türklerin geri ile ulaşımını tehdit edecek ve güvenlerini sarsacaktır. Bazıları, kayalıkları tırmanmanın imkansız olduğunu düşünüyor; ben, bizim askerlerin tırmanabileceklerine güveniyorum ve bunu yaparken daha kolay görünen Sed-ül Bahr veya Helles’e yerleşecek olanlardan daha az zayıat vereceklerdir. Bir bölge ne kadar sarp olursa, ona götüren arazi o kadar kolaydır. Donanma topları kayalıkların tepelerini düşmandan temizlerse onların dibindeki kumsal, Brighton kadar güvenli olur.

“Anzak Çıkarması’na gelince, bu da kuvvetli bir şaşırtma niteliğinde olacaktır. Kurmay heyetim, harita üzerinde tutulması gereken daire biçimde güzel bir çizgi çizmiştir. O nokta, kuzeyde, Balıkçıdamları’ndan başlıyor, yüksek sırtların en yüksek tepelerinden geçiyor ve giderek Kabatepe’nin az altında denize ulaşıyor. Eğer General Birdwood yalnız bu çizgiyi ele geçirip kendini oraya yerleştirebilirse, Kocadere’ye kadar gidebilecek durumda olur ve oradan da, yarımadanın güneyinde bulunan Türklere, uzaktaki Bolayır’dan yapılması mümkün yardımı keserek onlara daha öldürücü biçimde bir darbe indirir ve onları yakalayabilir.

“Kabatepe’ye ve güneye yapılacak çıkarmalar bu işte kullanılacak bütün vasıtalarımızın kullanılmasını gerektireceğinden, ilk anda deniz tümenini karaya çıkarabilecek durumda değilim, o da, taşıtlarla Bolayır önünde gösteride bulunacaktır.”²⁹⁸

General Hamilton’un planını Donanma Komutanı da destekledi. Hamilton ve de Robeck çıkarma konusunu görüşürken, hedeflerinden uzak bölgelere asker çıkarmanın bir yararı olmayacağını, ellerinde bulunan mevcut kara taşıt araçlarının kıyıda ve donanma desteğinden 5-6 mil (8-10 km) öteye uzaklaşmasına izin vermediklerini vurguladılar. General, donanmadan Çanakkale Boğazı’nı açmak için Gelibolu kıyılarındaki tabyaları susturarak düşürmesini istiyordu. Bolayır’a çıkarılacak askerlerin oradan güneye doğru karadan 50-60 km yürümesi ve Türk tabyaların bulunduğu bölgeye ulaşması zordu.²⁹⁹

²⁹⁸ Hamilton, a.g.e., s.100

²⁹⁹ Bayur, a.g.e., s.287

Bolayır'a asker çıkarma yapılmamasının üç nedeni vardı:

1. Bu bölgenin çok güçlendirilmiş olması
2. Buraya çıkılması halinde, yarımada bulunan Türk ordusunun kuşatılmış olunamayacağı
3. Buranın karayolu ile güneye inme imkanının olmaması.³⁰⁰

Sonuç olarak, General Hamilton'un planı şu hedefleri kapsamıştı:

Kilit-ül Bahr yaylasını alarak Avrupa yakasındaki tabyalara egemen olmak ve bunu sağlamak için yarımada ucuna çıkmak, bu arada eşzamanlı olarak yarımada ucunun en dar kısmının başlangıcı olan Kabatepe-Arıburnu bölgesine asker çıkararak Sarıbayır Dağları'nı ele geçirip Maydos'a yürümek ve Kilit-ül Bahr yaylasını çevirerek orayı savunan Türkleri kuşatmak ve onları esir almak. Son olarak da Conkbayır ve Kocaçimen Tepe gibi yüksek noktalardan birçok Türk mevziini ve oralara giden yolları görebilmek ve ulaşımı engellemek için yolu topraklarla dövebilmek.

3- Karaya İlk Çıkış ve Mayıs Ayı Çarpışmaları

25 Nisan 1915 günü sabahı saat 04:30'da iki yüz kadar savaş ve çıkarma gemisinin yardımıyla yaklaşık 70000 kişilik Türklere göre çok daha donanımlı bir İngiliz ve Fransız ordusu, Gelibolu Yarımadası'na ve Asya'da Kumkale dolaylarında farklı altı bölgeye çıktılar.³⁰¹ Ana hedef olarak Helles ve Kaba Tepe'yi belirlemişlerdi.³⁰²

İngiliz çıkarması, biri yarımada ucunda Sed-ül Bahr bölgesinde, öbürü de Kabatepe'nin kuzeyinde Arıburnu bölgesinde olmak üzere başlıca iki yerde gerçekleşti.³⁰³

Güneyde çıkılan beş yerin yalnız dördünde tutunabildiler. İngilizler, 28 Nisan'a kadar bazı ilerlemelerde bulundular; ancak, üstünlük sürekli el değiştirdi. Az sayıda olan Türkler bütün saldırıları geri püskürttürek Kirte'nin düşmesini önlediler ve İngiliz-Anzak güçlerini Alçıtepe ile Kilit-ül Bahr yaylasından uzaklarda durdurabildiler. İngilizlerin planlarına göre ilk günün akşamında Alçıtepe'nin düşeceği varsayılmıştı. Oysa, 1915 Temmuz sonuna kadar sadece 3-4 km'lik bir

³⁰⁰ Bayur, a.g.e., s.287-290

³⁰¹ Aspinall – Oglander, a.g.e., s.485

³⁰² Turan, a.g.e., s.131

³⁰³ Erkarıharbiye Umumiye Riyaseti Yayını, Ankara, 1957, s.6

arazi elde edebileceklerini, Alçitepe ve Kirte'yi ele geçiremeyeceklerini akıllarından bile geçirmiyorlardı.³⁰⁴

Kabatepe bölgesine çıkarma hareketi Sed-ül Bahr bölgesi hareketinden daha erken bir zamanda gece karanlığında yapıldı. Buraya çıkması düşünülen Anzak kolordusu Maydos'a kadar yürüyerek yarımadaı ikiye bölecek ve güneydeki Türk kuvvetleri kuşatılacaktı. Kayıklar karanlıkta yollarını şaşırarak, birlikleri 2 km'den daha fazla kuzeye çıkardılar. Güneş doğuncaya kadar süren çıkarmada 8.000 kişi karaya çıkmıştı ve karşısında sadece bir Türk bölüğü vardı, 24 saat içinde İngilizler bu bölgeye 20.000 kişiyi çıkararak başarılı bir ilerleme kaydettiler.³⁰⁵

Sed-ül Bahr ve Arıburnu bölgelerine ilk hamlede çıkan 50.000 İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelandalıya karşı savaşacak yalnız 9uncu ve 19uncu iki Türk tümeni vardı. 12 taburdan oluşan 9uncu tümen, 9 tanesi Sed-ül Bahr bölgesini savunmakla görevliydi ve 3 tanesi de yedek kuvveti oluşturuyordu. Zayıf bir tümen olan 19uncu tümen, ordunun genel yedeğiydi ve ordu komutanının emri olmadıkça savaşta kullanılması imkansızdı. Çıkarma haberini alan ve Saroz Körfezi önündeki İngiliz gösterişlerine aldanan Liman von Sanders, hemen Gelibolu Bölgesi'nde bulunan 7 nci tümeni de Bolayır bölgesine sevk etti.³⁰⁶

Anzak kolordusu, karşısında fazla bir kuvvet bulamayınca, bir yandan Arıburnu-Maydos arasında bulunan Kocadere'yi geçti, öbür yandan ise o bölgede yarımadanın her iki kıyısını gören ve onlara egemen olan Conkbayır ve Kocaçimen Tepeleri'ne yaklaşmayı başardı. (Oraları tutsaydı savaş daha ilk günde sonuçlanmış olacaktı ve eğer işler doğal gidişine bırakılsaydı, yani ordunun genel yedeğini teşkil eden 19 uncu tümen komutanı, ordu komutanının buyruğunu bekleyerek yerinde kalsaydı, Çanakkale'nin savunması sona erebilir ve boğaz İngiliz-Fransız gemilerine açılmış olabilirdi.)³⁰⁷

“Kaderin Adamı” Mustafa Kemal, bu tehlikeyi sezerek ordu ve kolordu komutanlarının emirlerini beklemeden 19uncu tümenin önce 57nci Alayı ile hemen ileri atılıp Anzak kolordusunu geriye püskürttü, onların ele geçirdiği bütün önemli noktaları geri aldı ve Anzak Kolordusu kıyıda zor tutunabildi. Bir ara bu birliğin

³⁰⁴ Tunçoku-Taşkiran, **a.g.e.**, s.55

³⁰⁵ Bayur, **a.g.e.**, s.294

³⁰⁶ Erkanıharbiye Umumi Riyaseti Yayını, **a.g.e.**, s.7

³⁰⁷ Bayur, **a.g.e.**, s.295

gemilere alınması bile düşünölmüştü. Churchill, bu nedenle Mustafa Kemal'e kritik bir yer ve zamanda ortaya çıktığı için "Kaderin Adamı" demişti.³⁰⁸

İngiliz ordusu Türklerin çetin karşı koymaları nedeniyle, hedeflediği yerleri alamadı. Bu durumu değerlendiren General Hamilton, "eğer Türklerin elinde bir miktar yeni asker olsaydı ve bu kuvvetler gece saldırıya geçselerdi, İngiliz güçlerinin denize dökülebileceğini" itiraf ediyordu.³⁰⁹ 29 Nisan 1915 tarihli Morning Post gazetesi "müttefiklerin, Türkler tarafından ağır bir hezimete uğradıklarını" dile getiriyordu.³¹⁰ General Hamilton, hiçbir zaman ümidini yitirmediğini söylüyor ve bunun gerekçesi olarak da "Türk birliklerinin gece yardım göremeyecek oluşlarını" gösteriyordu.³¹¹

"Kaderin adamı" olarak anılan Mustafa Kemal, Alman General von Sanders'in gözünde, azimli, sorumluluktan kaçmayan, doğuştan bir liderdi. 29 Nisan sabahı 19uncu tümeni ile kendiliğinden düşmana saldırmaya karar vermesi, düşmanı kıyıya sürmesi ve 3 ay boyunca kendisine yapılan çetin saldırılara inatla karşı koyması, onun liderlik özelliğinin bir göstergesiydi.³¹²

Üçüncü çıkarma bölgesi olarak Asya kıyılarında Kumkale seçilmişti. Bu bölgeye çıkan Fransızlar Kumkale köyünü tam olarak ele geçiremediler ve güneylerinde bulunan Yenişehir köyünü de alamadıkları için durumlarını tehlikede gördüler. Fransız General d'Amad'ın Hamilton'dan birliklerini gemilere geri alınmasını istemesi üzerine Hamilton, bunu kabul etti. Aslında, Kitchener da Anadolu kıyısında bir sefere karşıydı. Kumkale'den çekilen Fransızlar, daha sonra yarımadanın en güneyindeki bölgeye çıktılar.

İlk günlerin vuruşmaları sonunda İtilaf Devletleri askerlerinde kısmen bir Türk yılgınlığı doğmuştu. General Hamilton, "Bir komutanın karşılaşacağı en kötü düşman, bozgunculuk yapanlardır. Türkler, bir şiir kitabında göröldüklerinde değil, fakat parıldayan süngüleri takılmış olarak üzerimize geldikleri vakit gerçekten yiğit ve korkunç kimselerdir. Ancak, onlar beni bir iki arkadaşımın korkuttuğu kadar korkutmuyorlar. Hiç önemi yok. Biz buraya kalmak için geldik, işler benim kesin

³⁰⁸ Churchill, **a.g.e.**, s.255

³⁰⁹ Hamilton, **a.g.e.**, s.296

³¹⁰ Yazan, **a.g.e.**, s.77

³¹¹ Hamilton, **a.g.e.**, s.296

³¹² Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.93; Turan, **a.g.e.**, s.131; Tunçoku-Taşkiran, **a.g.e.**, s.43

kararıma tabii oldukça, ölü veya diri olarak bu böyle olacaktır, burada kalacağız”derken Türklere ilişkin düşüncelerini aktarmaktaydı.³¹³

Bu arada Çanakkale’deki gelişmeleri dikkatle izleyen Enver Paşa’nın Sanders’e gönderdiği mesaj gereğince, itilaf askerlerine karşı Sed-ül Bahr, Teke Burnu ve Morto Limanı’na çıkmış olan güçlü İngiliz birlikleri yarımadadan atılmak istenmişti.³¹⁴ 1-2-3 Mayıs günlerinde Türklerin gece elde ettiği yerler, gündüz İngiliz donanmasının ezici ateşi nedeniyle terk edildi. 4 Mayıs günü Türk tarafı, yeni bir Sarıkamış olayı yaşamamak için bu saldırıdan vazgeçti.

Türklerin bu saldırısına 6-7-9 Mayıs günü donanmanın tam desteğini alarak karşılık veren 50.000 kişilik İngiliz ve Fransız ordusu, 30.000 kişilik Türk kuvveti karşısında kayda değer bir ilerleme kaydedemedi. Alçıtepe, Sarıbayır ve Maydos’u ele geçirme ümitlerini kaybetmeye başladılar.³¹⁵ Öte yandan, yarımadanın ucunda bulunan birliklerle, Arıburnu’nda konuşlananlar birleşemediler. 10 Mayıs 1915 tarihli Daily News “İngiliz kuvvetlerini, saldırının, arazinin bozukluğu ve Türk kuvvetlerinin iyi idare edilmesi sonucu kendilerinin ağır kayba uğradıklarını” belirtmiştir.³¹⁶ Türklerin sürekli siper kazdıklarını gören Hamilton, 9 Mayıs günü Londra’ya gönderdiği mesajda, kendisine yardım gönderilmez ise, başarılı olamayacağını bildirdi.³¹⁷

10 Mayıs günü İstanbul’dan gelen 2nci tümenin Sanders tarafından Arıburnu’nda plansız bir biçimde Anzak kuvvetlerinin üzerine sürülmesi, Anzakları teknik donanımlarındaki üstünlükleri nedeniyle, Türklerin büyük ölçüde kayıp vermesine sebep olmuştu. Sanders, anılarında bu “yanlış”ını kabul etmiş ve bunu biraz da sınırlı cephaneye bağlamıştı.³¹⁸

4- Yeniden Denizden Saldırı Girişimleri

Türklerin 1, 2 ve 3 Mayıs günü İngiliz siperlerine gece yaptıkları saldırı sayesinde kazandıkları yerlerin, karşı tarafın donanmanın desteğini alarak gündüzleri yaptıkları hücumlarla geri alması, fakat buna rağmen gözle görülür bir ilerleme elde

³¹³ Hamilton, **a.g.e.**, s.109

³¹⁴ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.86

³¹⁵ Alan Moorehead, **Gallipoli**, New York, Harper&Brothers Publishers, 1956, s.164

³¹⁶ Yazan, **a.g.e.**, s.88

³¹⁷ Hamilton, **a.g.e.**, s.87; Moorehead, **a.g.e.**, s.165

³¹⁸ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.93.

edememesi üzerine Hamilton, 9 Mayıs günü Londra'ya bir mesaj çekerek, ek kuvvet istedi.³¹⁹

Ertesi günü ise de Robeck, kendi düşüncelerini Amiralliğe iletti ve özetle şu bilgileri aktardı:

“Hamilton, ilerlemesinin durdurulduğunu bildiriyor. Ordu, Alçıtepe'ye, ancak, her saldırıda birkaç metre ilerleyerek gidebiliyor. Burası da Batı cephesine benzemek üzeredir.”³²⁰

“Eğer ordunun Kilit-ül Bahr üzerine yürüyüşü imkansızlaşır, donanma bütün tabyaları olduğu yerde geride bırakıp Marmara'ya geçmeye çalışacak mıdır? Önce şu sorunun cevaplandırılması gerekiyor: Donanma, ordunun Çanakkale Boğazı'na doğru yürüyüşüne en iyi biçimde nasıl yardımcı olabilir? Geri ile bağlantısını koruyarak Çanakkale'nin dışında kalarak mı? Yoksa, bu irtibatı keserek Boğazın ötesine geçerek mi?”

“Donanma, ordunun her saldırısında düşmanın bataryalarını susturmuş, ancak, kendisinden beklenen yardımı yapamamıştır, çünkü donanma siper ve mitralyöze karşı etkili olamamaktadır.”

“Düşmanın güçlü direnişine bakılırsa, donanmanın Marmara'ya geçmesiyle kesin bir sonuç elde edilmesi ihtimali azdır. Boğazın, donanma Marmara'yı geçtikten sonra kapatılması da ihtimal dahilindedir.”

“Donanma Marmara'ya girince ordunun yapacağı saldırıyı desteklemek görevi kruvazörlere, Çanak geçidini ciddi bir biçimde dövecek güçte olmayan bazı Fransız gemileriyle eski tipte zırhlılara bırakılmış olur. Böylelikle orduya sağlanılacak yardım doğal olarak bugün bütün donanma tarafında ona sağlanılandan daha çok gevşek olacaktır.

“Türk ordusunun maneviyatı gösteriyor ki, Boğazların zorlanması ve bunun arkasından donanmanın İstanbul önünde görülmesi kesin bir tesir yapmayacaktır.

“Çözülecek sorunlar şunlardır:

1. Donanma Çanakkale Boğazı'nı zorlamakla, yapılan kara hareketlerinin başarılı olmasını sağlayabilir mi?
2. Eğer donanma (bu zorlama işinde) bir başarısızlığa uğrarsa (ki bu ancak ağır olabilir) ordu, bütün hareketlerin başarısızlığa uğraması sonucu zor bir duruma düşebilir mi?”³²¹

³¹⁹ Hamilton, a.g.e., s.109; Tunçoku-Taşkiran, a.g.e., s.53

³²⁰ Churchill, a.g.e., s.268 ; Bayur, a.g.e., s. 307

Amiralin bu telgrafı, Londra'da Churchill ile Lord Fisher arasında yeni bir gerginlik doğurdu. Churchill de artık denizden yapılacak bir saldırıya karşıydı ve bunun gerekçelerini özetle şöyle anlatmaktaydı:

“1) Ordu 20.000 kadar kayıp vererek Gelibolu Yarımadası'na kadar çıktı, ancak ilerleyemiyor. Lord Kitchener, Hamilton'un istediği yeni bir kolorduyu gönderemeyeceğini söylüyor. Türklerin karaya asker çıkarmayı önleyemeyişlerine göre gereken yardımı alacak olan ordunun ilerlemesini de önleyemeyeceklerine güvenilebilir, önleyemeyebilirler.

2) İtalya savaşa katılmak üzeredir. Onunla yapılan anlaşmada Avusturya'ya karşı Adriyatik'e dört zırhlı ve dört kruvazör göndermemiz gerekir, bunlar, de Robeck donanmasından alınmalıdır, gerçi onların yerine bazı Fransız gemileri geldiyse de donanmanın gücü azalmıştır.

3) En korktuğumuz olay gerçekleşmiştir, bazı Alman denizaltılarının Ege Denizi'nde görüldükleri bildiriliyor. Donanma Marmara'ya girerse orada da Alman denizaltılarından kurtulamaz.

4) Ordu karaya çıktıktan sonra donanma ona karşı da sorumludur ve onu bırakıp başlıca kuvvetini Marmara'ya sokamaz. Amiral Oliver'in hoş bir deyişine göre 18 Mart'ta donanma bekar idi şimdi karada bir eşi (conjoint) var.”³²²

Herhangi bir deniz saldırısının gündemde olmamasına rağmen Churchill o günlerde, yalnız tabyalarda cephanenin çok azaldığı yolundaki haberlerin doğruluğunu denemek, Kepez bölgesinde bulunan mayınları taramak ve Gelibolu yarımadasındaki Türk ordusunun geri ile bağlantısını kesmek amacıyla donanmanın küçük çapta bir hareket yapmasını önerdi.

Bu konu üzerinde Mayıs ayında Churchill ile Fisher arasında bir gerilim yaşandı ve Fisher, Churchill'e deniz seferi ile ilgili görüşlerini içeren şu mesajı gönderdi:

“Çanakkale'yi yalnız donanma ile zorlamaya çalışmak bir sonuç vermez.- Donanmamızın asıl çalışma alanı Kuzey Denizi'dir; ancak, orada düşman bizi onarımı imkansız bir yıkıma uğratabilir veya biz kesin bir zafer kazanabiliriz.- Bu yüzden savaş gemilerimizin Akdeniz'e yığılmalarının daima aleyhinde bulundum, bunlar boyuna ana kuvvetimizi emiyorlar ve bu işin hangi andan itibaren İngiltere

³²¹ Moorehead, a.g.e., s.166

³²² Churchill, a.g.e., s.273

denizlerindeki üstünlüğümüzü tehlikeye düşürdüğünü kestiremez oldum.- Buna rağmen, siz yine Çanakkale’de donanmanın ordu ile ilgilenmeden tabyalara karşı bazı hareketlarda bulunmasını istiyorsunuz.

“Size kesin olarak şunu söylemeyi görevim sayıyorum: Çanakkale tabyalarına karşı böyle bir hareketin başarısız olacağına inanıyorum, bu 18 Mart denemesinin bir yenilenmesi olur. Boğazı (denizden) zorlamak için yapılacak her hareket başarısızlığa mahkumdur, böyle bir iş ondan umulan faydalarla karşılaştırılmayacak ölçüde yıkımlar doğurabilir.-Savaş gemilerimizi, Çanakkale’de tehlikeye düşüremeyiz, onlar, bizim ilk safta kullanılacak gemilerimiz olmamakla birlikte donanmamızın genel yedeğini teşkil ederler; eğer beklenilmedik bir yıkıma uğrarsak deniz üstünlüğümüzü koruyabilmemiz bu gemilere bağlıdır. – Tabyalar ordunun eline geçmeden Marmara’ya gönderilecek gemiler, hem giriş hem de çıkışta ağır tehlikelerle karşılaşılır.

“18 Mart saldırısından önce “bu iş sonuna kadar götürülürse 12 zırhlının kaybını gerektirir”, demiştim. Çanak geçidindeki güçlü topların yakınına varamadan ve mevcut mayın tarlasını geçmeyi deneyecek kadar ona yaklaşmadan bile üç itilaf zırhlısı battı, iki tanesi de ağır yaralandı. – Şimdi geçidi zorlamak istersek orada bulunan çok büyük çaptaki topları susturmalıyız, ondan sonra mayın tarlaları arasından kendimize yol açmalıyız. Edindiğimiz tecrübe beni düşman topçusunu susturmanın imkansızlığına inandırmıştır. Biz, pek yakına gelinceye kadar topçular bir yere sığınıp bekleyeceklerdir, ondan sonra doğrudan doğruya teknelere bordaya ateş eder gibi nişan alacaklardır.

“Boğazın iki yanındaki tepeler ele geçirilmedikçe tabyaların topları susturulsa bile mayın tarlalarını taramanın imkansızlığını gördük.

“Çanak Geçidi’ni zorladıktan sonra Nara tabyalarıyla dövüşmemiz gerekecektir. Herhalde geçidin ilerisinde ve Marmara’da daha başka mayın tarlaları bulacağız. Dolayısıyla zırhlılardan başka yeter sayıda mayın toplayıcı gemilerini de geçirmemiz gerekecektir. Bunlar olmazsa zırhlılar aciz durumda kalır ve öldürücü bir kapana düşmüş bulunurlar.

“Donanmanın bir kısmı Marmara’ya geçse de onu kömür ve cephane ile besleyemeyiz ve sizin de dediğiniz gibi, donanma kendi başına İstanbul’a karşı pek az şey yapabilir. Bundan başka donanma Boğazdan geri geçerken yıkımlı kayıplara uğrayabilir ve bu iş Amiral Duckworth’un iflasının (fiyaskosunun) yenilemesi olur.

Bugün karşımızda usta, çok bilgili ve usul dairesinde çalışan Almanlar var, Boğazı savunanların hiçbirinin kabiliyetsizlik göstermelerini umamayız.

“Alman denizaltıları her gün daha çok Çanakkale’ye yaklaşıyorlar.

“Bütün bu sebepler dolayısıyla kıyılar sağlamca elimize geçmeden, Amiral de Robeck’e Boğazı zorlamak emrinin verilmesine razı olamam. Şuna inanıyorum ki, ordunun desteği olmadan donanma tarafından yapılacak deneme yalnızca gemi ve insan bakımından önemli kayıplara götürür. Uğrayacağımız ziyanlara ve onlardan doğabilecek sonuçlarla karşılaştırılabilecek ciddi hiçbir başarı ihtimali yoktur. Bu yüzden istiyorum ki, her ne olursa olsun, böyle bir tasarının yürütülmesi için işbirliği yapamayacağım açıkça bilinsin.”³²³

Churchill, oldukça ağır bulduğu bu mesaja, 11 Mayıs günü cevap verdi. Amiral’in gönlünü almaya çalışarak her ikisinin de bu işin sorumluluğunu taşıdıklarını bildirdi.

Bunun üzerine, 12 Mayıs günü Amiral Fisher, Churchill’e bir mesaj daha gönderdi ve şunları söyledi:

“Ordu Çanak Geçidi’nin iki kıyısını kesin olarak ele geçirmediğe, mayın tarlasına karşı denizden bir harekette bulunmak imkansızdır. Ancak, mektubunuzda bundan vazgeçmiyorsunuz. Bu yüzden 18 Mart’tan önce sizinle birlikte Başbakanla yapmış olduğumuz görüşmeyi hatırlatarak, size verdiğim bilgi notunun bir suretini ona da gönderdim.

“Benim de bu işin sorumluluğuna katılmış olduğumu yazıyorsunuz. Siz ve Başbakan anlamalısınız ki, istemeyerek verdiğim muvafakat, ordu görevini yerine getirmeden önce 18 Mart’ta yapılan zar atma kabilinden hareketin tekrarlanması anlamına gelmez”³²⁴

Sonuç olarak, donanmanın 18 Mart yenilgisinden sonra, kara ordusunun da Gelibolu Yarımadası’nda bir başarı elde edememiş olması, Deniz Bakanı ile bütün donanmaların Başkomutanı Amiral Fisher’in arasını açtı ve Fisher, Churchill’i aşarak Başbakan Asquith’e başvurdu.

³²³ Churchill, **a.g.e.**, s.373

³²⁴ **A.g.e.**, s.277

5- Londra'da "Goliath" Sıkıntısı

Amiral Fisher'in Churchill'e bu son mektubu yazdığı günün gecesinde (12/13 Mayıs gecesi) bir Alman Yüzbaşı komutasındaki Muavenet-i Milliye torpidosu, gece karanlığından yararlanarak Morto Limanı'nda bulunan İngiliz *Goliath* zırhlısına saldırdı ve başarılı bir manevrayla onu batırdı. 15 yaşında ve donanma için pek önemli olmayan bu geminin batması, İngilizler açısından bölgede ciddi bir tehlikenin varlığını gösteriyordu. İstanbul'da yayınlanan İkdam gazetesi 15 Mayıs 1915 günkü sayısında "İngiliz Bahriye Nazırı Churchill'in Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında *Goliath* zırhlısının Türkler tarafından batırıldığını, 500 kişinin zayıyatından kaygı duyulduğunu" açıkladı.³²⁵ Bunun üzerine Fisher, donanmanın en modern ve seçkin gemilerinden biri olan *Queen Elizabeth*'in derhal Çanakkale önünden ayrılıp İngiltere'ye geri dönmesini istedi. Churchill, hizmete yeni girmiş olan ve bu gemideki gibi 38 cm'lik top taşıyan iki monitör ve birkaç eski zırhlı ve geminin daha onun yerine gönderilmesi koşuluyla bu öneriyi kabul etti.³²⁶

Bu sorun, Deniz Bakanlığı'nda geçici olarak çözüldükten sonra durumu bir de Savaş Bakanı Lord Kitchener'e anlatmak gerekiyordu. 13 Mayıs günü Kitchener bu haberi öğrenince çok kızdı ve "en beklenmedik bir anda donanmanın orduyu yalnız bıraktığını söyledi, Fisher da buna karşılık "Ya *Queen Elizabeth* derhal İngiltere'ye geri gelecek, ya da ben hemen amiralliği bırakıyorum" dedi.³²⁷

4 zırhlı, durumu kritik olan İtalya'ya yardım amacıyla Çanakkale önünden alınmıştı. *Queen Elizabeth*'in de alınması orduda maneviyatı bozabilirdi.

Az sonra, *Queen Elizabeth*'i geri çağırmanın İngiltere bakımından çok yerinde olduğu anlaşıldı. Bu büyük geminin Çanakkale'den ayrılmasından 15 gün kadar sonra ona benzer biçime sokulmuş olan başka bir gemi Alman denizaltısı tarafından torpillendi.³²⁸

13 Mayıs günü (Lord Kitchener ile Lord Fisher arasında geçen bu tartışmanın yapıldığı gün) Fransız Deniz Bakanlığı'ndan İngiliz Deniz Bakanlığı'na bir telgraf geldi. Gelen telgraf, Çanakkale'deki Fransız donanmasının komutanı Amiral Guepratte'den geliyordu ve Çanakkale'de yeni bir deniz saldırısında bulunulmasının düşünüldüğü fakat, merkezin böyle bir harekate izin vermediği bilgisini içeriyordu.

³²⁵ Yazan, a.g.e., s.90

³²⁶ Moorehead, a.g.e., s.168

³²⁷ A.g.e., s.168

³²⁸ Moorehead, a.g.e., s.169

Yeni bir tartışmaya neden olan bu telgraf Churchill ile Fisher arasındaki gerilimi arttırdı. Amiral Fisher, Çanakkale'deki amirale “Bizden izin almadan hiçbir biçimde kesin bir harekette bulunmamalısınız,” biçiminde bir telgraf çekilmesini istedi.³²⁹

Fisher'in bu teklifine sıcak bakmayan Churchill, kendisine verdiği yazılı cevapta, “böyle bir tutumun, savaş yerinde bulunan sorumlu amiralin işini çıkmaza sokacağını” belirtiyordu.³³⁰

Denizci olmayan sivil bir bakanın denizlerdeki tüm harekattan sorumlu deneyimli ve saygın bir amirale karşı böyle bir davranış göstermesi tuhaftı ve saygısızlık içeriyordu. Bu olayı duyan diğer deniz lordları (amiraller) Fisher ile aynı düşüncede olduklarını, donanmanın boğazı zorlamak işinde kesinlikle kullanılmaması gerektiğini belirterek mevcut görevlerini sürdürüp sürdüremeyeceklerine ilişkin verilecek kararın kendilerine bildirilmesini istediler.

Aynı günün sonunda 13 Mayıs günü Amiral de Robeck'e kesinlikle denizden yeni bir saldırıda bulunmaması ve orduyu desteklemeye devam etmesi iletili.

Bu arada, yaşanan olaylardan Fisher ve diğer bazı büyük amirallerin, Churchill ile çalışamayacakları anlaşılmıştı.

Amiral de Robeck ve Keys bu gelişmeleri General Hamilton'a bildirdiler. General'in hoşnutsuzluğu, 14 Mayıs günü not defterine yazdığı notlardan anlaşılıyordu. Hamilton'a göre, Amirallik, boğazları hem karadan hem de denizden eş zamanlı olarak zorlama önergesini reddetmekle hata yapmıştı. Kuvvetlerini parçalara ayırarak değişik zamanlarda saldırmaktansa, bütün kara ve deniz kuvvetlerini kullanarak güçlü bir saldırının yapılması gerektiğini düşünüyordu.³³¹

O günlerde Çanakkale önünde bazı gemiler yenileriyle değiştirilirken Hamilton'a, yakında bölgeye yardımcı birlikler gönderileceği bilgisi iletili.

6- Savaş Komitesinde Sorunlu Bir Toplantı

Deniz Bakanlığı'nda Churchill-Fisher anlaşmalılığı ve o anda ortaya çıkan Deniz ve Savaş Bakanlıkları arasındaki çatışma, İngiltere'de Hükümet çevrelerinde öteden beri var olan gerginliği daha da arttırdı. İngiliz ordusu, Kilit-ül Bahr

³²⁹ A.g.e., s.169

³³⁰ Bayur, a.g.e., s.311.

³³¹ Hamilton, a.g.e., s.138

platosunu ve Maydos'u ele geçirememiş, Arıburnu'ndan Marmara Denizi'ne ulaşamamış, kıyılarda iki noktada ve ancak 2 km kadar bir sahil şeridinde tutunabilmişti. İtalya'ya yardım etme çabası, Alman denizaltıları tarafından batırılma korkusu ve Türk muhriplerinin yarattığı tehlikeden çekinen bazı İngiliz gemileri geri çağırılmışlardı ve oradakalan nakliye gemileri de büyük bir endişe içinde görev yapıyorlardı. Öte yandan, Batı Cephesi ve Rusya'dan sürekli olarak yenilgi haberleri geliyordu.³³²

14 Mayıs 1915'te böyle bir hava içinde toplanan Savaş Komitesi büyük tartışmalara sahne oldu.³³³ Toplantıda ilk sözü alan Lord Kitchener'di. "Çanakkale seferine kara ordusunu da dahil etmeye razı olmasının gerekçesi olarak, donanmanın kendi başına Çanakkale Boğazı'nı geçemeyeceğine dair duyulan endişeyi" göstermişti. Ayrıca, *Queen Elizabeth* savaş gemisinin olağanüstü vasıflara sahip olması da, Lord Kitchener'in bu kararında etkili olmuştu. Ama, hal böyleyken, "Amirallik şimdi bu zorlama işinden vazgeçiyor ve ordunun Gelibolu yarımadasında büyük bir sefere girişmiş bulunduğu ve kıyılarda sıkışıp varlığı için savaştığı bir sırada bu gemiyi geri çağırıyordu."³³⁴

Kitchener'in sözünü kesen Lord Fisher, "daha en başından itibaren Çanakkale seferine karşı olduğunu ve bu görüşünün hem Başbakan hem de Lord Kitchener tarafından pek iyi bilindiğini" söyledi.

Kitchener, toplantıda farklı cephelerde meydana gelen olumsuz gelişmelere değindi. Sözlerinde karamsarlık havası hakimdi. Fransa'daki ordu, o zamana kadar görülmemiş miktarda cephane harcıyordu. Siparişlere yetişmek mümkün olmuyor, teslimatlar gecikiyordu. Rusya'nın zaafları yüzünden Alman birliklerinin büyük bir kısmı Batı cephesine taşınıp kendilerine karşı yeniden saldırıya geçebilirdi. Kitchener, Almanların bir baskınla İngiltere'ye de bir asker çıkarabilecekleri ihtimali üzerinde de duruyordu. Her ne olursa olsun İngiltere'nin savunması da göz önünde bulundurulmalıydı. Diğer planlar ne kadar başarısızlığa uğrarsa, anayurdun savunulması da o derece önem kazanacaktı. Kitchener, Fransa'ya gönderilmesi istenen dört tümeni böyle bir durumda gönderemeyeceğini ve bu kuvvetleri anayurdun savunulması için saklayacağını söyledi.

³³² Erkanharbiye Umumi Riyaseti Yayını, a.g.e., s.7

³³³ David Lloyd George, *War Memoirs of David Lloyd George*, London: Odhams Press, 1942., s.223; Churchill, a.g.e., s.238

³³⁴ Bayur, a.g.e., s.313

Bunun üzerine söz alan Churchill, işlerin kötü gittiğini ve oldukça fazla hayal kırıklığı yaşadıklarını söyledikten sonra, yine de karamsarlığa düşülmemesi gerektiğini belirtti. Çanakkale'ye yalnızca donanma ile saldırılarının nedeni olarak, daha önceden kendilerine 80-100 bin kişilik bir ordunun verileceğini bilmemelerini gösteriyor, Fisher ve Kitchener'in kaygılarını yersiz buluyordu. *Queen Elizabeth* geri çağrılmıştı, çünkü böyle bir geminin denizaltı saldırılarından korunması gerekiyordu, ama zaten *Queen Elizabeth*'in yerine aynı işi görebilecek gemiler gönderilmişti. Cephane kıtlığının önüne de çok ve verimli çalışmakla geçilebilirdi. Eksiklikler giderilmeden ve üstün bir duruma gelinmeden büyük saldırılara kalkışmanın yanlış olduğunu düşünüyordu. Churchill, İngiltere'nin istilaya uğrayacağı düşüncesini anlamsız buluyordu. Rusya içerlerine dalmış olan düşmanın, büyük kuvvetleri oradan çekip Batı cephesine saldıracağı veya İngiltere'ye asker çıkaracağı yönündeki düşüncelerin dayanağı yoktu. Gereken güç ve cephane toplanılıncaya kadar kendilerinin (İngilizler) Batı cephesindeki gereksiz saldırılardan vazgeçmesini, bütün güçlerini Çanakkale'ye yığmayı ve Çanakkale'de sonuç elde etmeye çalışmayı öneriyordu.³³⁵

Churchill'in bu konuşmasından sonra dağılan Savaş Komitesi kesin bir karar almadan dağıldı, ancak, toplantının başındaki gerilim azalmıştı.

7- Lord Fisher'in İstifası ve Yeni Hükümetin Kurulması

Churchill, Savaş Komitesi dağıldıktan sonra Çanakkale'deki ordu ve donanmaya yardımcı olması ve oraya gönderileceği söylenen iki tümenin taşınabilmesi için önlemler alınması gerektiğini düşünerek bazı kararlar aldı; hazırladığı notlar şu hususları içeriyordu:

Çanakkale seferinin üç ay daha süreceği düşünülebilir. – Karaya yerleştirilmek üzere ağır toplar gönderilmesi, Sed-ül Bahr ve Kabatepe'de (Arıburnu'nda) karaya inip çıkma tesislerinin, vinçlerin, demiryolu malzemesinin kurulması. – İmroz Adası ile Gelibolu Yarımadası arasında düşman denizaltılarına karşı ağlar gerilmesi. – Zırhlıların takım takım Malta'ya götürülüp mayınlara karşı korunulmaları için üzerlerine ağlar takılması. – Çanakkale'de aralarında 250 kg'lık bombalar da bulunan cephaneyi taşıyabilecek kapasitede 70 kara ve deniz uçağı

³³⁵ Bayur, a.g.e., s.314

bulunulması – 40 cm'lik beşinci obüs topu (bataryası) ile iki tane 25'lik obüs topu gönderilmesi – 9 ağır monitörün sıra ile Çanakkale'ye gitmesi – Bitirilmiş halde hazır bulunan ve torpillere karşı ayrıca korunulmuş olan Edgar tipinde 4 kruvazörün, bir an önce bölgeye gitmesi. – (Çanakkale'deki) Hava kuvvetlerinin bir biçimde arttırılması - Bu ay 5 yeni denizaltı teslim alınacaktır, “E” tipinde birbirini bütünleyen 2 denizaltının (Çanakkale'ye) gönderilmesi.”³³⁶

Churchill'in bu notlarını gören Fisher bu önlemlerle ilgili olarak hiçbir şey söylemedi; ancak, sürekli olarak Çanakkale seferi nedeniyle Batı cephesinin zayıflamasına karşı çıktı.³³⁷

Churchill, Fisher'e 14-15 Mayıs gecesi uzun bir rapor yazdı ve “Koramiralin talebi nedeniyle E tipi iki denizaltının daha Çanakkale'ye gönderilmesi gerektiğini” bildirdi.³³⁸

Churchill'in sekreteri, bu raporu Fisher'in yardımcısına teslim ettiğinde, Fisher'in yardımcısı, Churchill'in sekreterine: “Yaşlı adam, bu isteklerini nasıl elde edecek” diye sordu ve Fisher'in bu notu gördüğünde istifa edeceğinden kuşkusuz olmadığını ekledi.

14/15 Mayıs gecesi Churchill, yapılacak sevkiyatın ivedi olması gerektiği gerekçesiyle Fisher uykudayken İtalya'yı desteklemek üzere Çanakkale'ye gidecek 4 kruvazörün hemen yola çıkarılması ve bu konudaki bilgilerin Amiral Fisher'a daha sonra bildirilmesini içeren bir emir verdi. Oysa herhangi bir savaş gemisinin bir yerden başka bir yere gitmesi Fisher'in iznine bağlıydı. Churchill'in bu girişimi Fisher'in yetkisini çiğnemek ve denizci kökenli olmayan sivil bir politikacının kimseye danışmadan karar vermesine yol açan gelenek dışı bir sistem kurmaktı. 15 Mayıs sabahı durumu öğrenen Fisher görevinden çekildi. İstifa mektubunda Çanakkale sorununu ileri sürerek şöyle diyordu: “Yeniden iyice düşündüm ve üzüntüyle şu sonuca vardım ki, artık sizinle birlikte çalışamayacağım...Her gün Çanakkale için ileri sürdüğünüz istekleri kabul etmek gitgide daha güç oluyor...”³³⁹

Lord Fisher, 15 Mayıs 1914 günü Churchill'e hem işinden çekildiğini bildiren hem de Başbakanı istifa gerekçesini içeren bir mektup yazarak: “Birinci Lord'un Çanakkale'de gitgide daha faal olan siyasasına uymak bana her gün daha güç

³³⁶ Churchill, **a.g.e.**, s.288

³³⁷ Bayur, **a.g.e.**, s.315

³³⁸ Churchill, **a.g.e.**, s.315

³³⁹ Moorehead, **a.g.e.**, s.169

geldiğinden...” istifa ettiğini ve kimseye gölge etmemek için hemen İskoçya’ya hareket edeceğini bildirdi.³⁴⁰

Başbakan Asquith, hemen devreye girerek Churchill’e, Fisher’la barışarak onu çekilmekten vazgeçirmesini aksi takdirde sonuçlarının ağır olabileceğini söyledi, Churchill, Fisher’in kendisiyle görüşmeyi reddetmesi nedeniyle, gelişmeleri meslektaşlarından öğrendi. Gündemin en önemli sorunu, devam eden bir savaşın ortasında donanmanın başkomutansız kalması ve Amirallik Dairesi’ndeki diğer üyelerin görüşlerinin bilinmemesiydi. 16 Mayıs Pazar günü, Churchill’e, ikinci, üçüncü ve dördüncü Kurmay Amirallerin görevlerinde kalmaya hazır oldukları bildirildi. Bunun üzerine Churchill, Donanma Amiralî Sir Arthur Wilson’un, Fisher’in yerine savaştan önceki makam olan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’na gelmesini sağladı. Churchill bu görev değişikliğiyle ilgili istifa ve atamayı, muhalefete fazla söz söyleme fırsatı vermeden Pazartesi sabahı Avam Kamarası’nda açıklamayı düşünüyordu. Ancak, ne Asquith ne de Churchill kendisini ikna edemediler. Bunun üzerine Başbakanın Fisher’a: “Kral adına size makamınızda kalma emri veriyorum” biçiminde bir yazı göndermesi sonucu Fisher, Londra’da kaldı, ancak, makamına gitmedi.³⁴¹ Aynı gün diğer deniz lordları amiraller hem Churchill hem de Fisher’a birer yazı gönderip savaşın muzafferane biçimde takibi için esas olan Büyük Donanmanın üstünlüğünün Çanakkale seferi yüzünden tehlikeye düşürüldüğünü iletiler. Gerek savaşın sevk ve idaresinin gerekse gemilerin hareket ve işlerinin Birinci Deniz Lordu’nun elinden alınarak sivil bir Deniz Bakanı’nın eline geçmesi hususundaki uygulamalardan rahatsız olduklarını da belirterek Churchill ve Fisher’in barışmalarını tavsiye ettiler.

Dönemin Maliye Bakanı olan Lloyd George, Lord Fisher’in çekilmesi yüzünden çıkan sorunu: “bu buhran kısmen karadaki savaşın yönetilmesinde bakanların bizim başlıca askeri danışmanımıza (Lord Kitchener) tamamiyle uymaları, denizdeki savaşın yönetilmesinde ise bir takım generaller ve devlet adamlarının meydana getirdikleri dayanışmalarla başlıca deniz danışmanımızın (Amiral Fisher) çalışamayacak bir duruma getirilmesinden doğmuştur,” şeklinde aktarıyordu.³⁴²

³⁴⁰ Cowles, **a.g.e.**, s.198-199

³⁴¹ Moorehead, **a.g.e.**, s.169

³⁴² Lloyd George, **a.g.e.**, s.223

Fisher, hükümet bunalımının sebeplerini sıralarken de savaşın sevk ve idaresinin gevşek görülüp hükümetin pasif bulunmasını, cephanesizliği, Fransa ve Çanakkale’de yapılan hareketlerin başarısızlığını belirtmiş, Savaş Komitesi’nin – Nisan-14 Mayıs arasında hiç toplanmadığını aktarmıştı.

Amiral Fisher, 15 Mayıs günü istifa etmiş, ancak bu çekilme haberi henüz yayınlanmamıştı. Bu arada Fisher, gelişmeleri, muhalefet lideri Andrew Bonar Law’a imalı bir biçimde duyurunca Law, 17 Mayıs Pazartesi sabahı ilk iş olarak Lloyd George’u aradı ve Fisher’in istifa edip etmediğini sordu. Lloyd George, Fisher’in istifa ettiğini söyleyince Bonar Law, bu kritik süreçte hükümete sorun çıkarmamak için sürekli sustuklarını, ancak, cephane yetersizliği, Çanakkale ve benzeri nedenlerle partide bir karışıklık olduğunu belirtti. Muhalefet lideri olarak, savaşın en şiddetli anında hükümete karşı çıkmak istemese de taraftarlarına engel olmak zordu. Fisher, hemen muhalefet tarafından kahraman ilan edildi. Fisher’in çekilmesi demek, Churchill’in de Deniz Bakanlığı’ndan çekilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Bu kritik durumda giderek artan askeri başarısızlıklar nedeniyle, hükümete yöneltilen eleştiriler artabilir, Muhalefetin Liberal Parti’ye verdiği destek çekilebilirdi.

Çözüm için Bonar Law, Hükümeti genişletmeyi önerdi.³⁴³ Parlamento’daki iki büyük parti ile İşçi Partisi’nden oluşacak geniş tabanlı bir koalisyon hükümeti kurulmalıydı.

Churchill, bütün bu gelişmelerden habersizdi ve öğleden sonra Avam Kamarası’na gitti. Kafasındaki planı, Avam Kamarasında, Kurmay Amirallerin yeni şefleri Sir Arthur Wilson’la çalışmayı kabul ettiklerini bildirmektir. Ancak, konuşmasına Lloyd George ve Asquith tarafından izin verilmedi. Başbakan Asquith, gündemde olsa da partiler arası görüşmelerin yapılmayacağını belirterek, Churchill’e daha önce Liberallerin paylaştığı bakanlıkların, Muhafazakâr ve İşçi partisi ile birlikte paylaşacaklarını, yeni bir hükümet kurulacağını söyledi.³⁴⁴

Bu gelişmeyi Lloyd George’dan öğrenen Başbakan Asquith, Avam Kamarasında böyle bir tartışmayı göze alamadı, atılacak en doğru adımın muhafazakârlarla birlikte bir koalisyon hükümeti kurmak olacağına hükmetti. 19 Mayıs 1915 günü açıklanan yeni hükümette, Çanakkale seferinden sorumlu tutulan Deniz Bakanı Churchill, Laucaster Düklüğü Şansölyeliği gibi İngiltere’de bir bakıma

³⁴³ Moorehead, **a.g.e.**, s.171

³⁴⁴ Tom Frame, **The Shores of Gallipoli**, Mayrbrough: Hale & Iremonger, 2000, s.114-120.

işsiz devlet bakanlığı kabul edilen bir göreve getirildi, ancak, Savaş Komitesindeki üyeliğini sürdürdü. Muhafazakâr Parti Başkanı Balfour, onun yerine Deniz Bakanlığı'na geçti. Başbakan Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey yerlerinde kaldılar. Bu arada, Savaş Bakanı Kitchener de her sorumluluğu kendi üzerine alması ve Genelkurmay'a iş bırakmaması, bir adamın taşıyabileceğinden daha fazla yükü taşımaya kalkışması ve dolayısıyla pek çok girişimin çıkmaza girmesine yol açması gibi davranışlarından dolayı eleştiriliyordu. Hatta değiştirilmesini isteyenler bile vardı. Ancak, kamuoyu kendisine çok güvendiği ve o günlerde bazı gazetelerde aleyhinde çıkan yazılara halk çok büyük tepki gösterdiği için yerinde kaldı.³⁴⁵

21 Mayıs 1915 tarihli Morning Post ve Times gazeteleri “Churchill’in, deneyimli ve uzman kişilere danışmadığını, iktidarı elinde topladığını ve bunu İngiltere’nin menfaatlerine aykırı bir şekilde kullandığını” iddia etmiş, “Hükümetin buna engel olmasını” dile getirmiştir. Anılan gazeteler “Churchill ve Bahriye Amirali arasında bir ihtilaf olduğunu, görevden alınacak biri varsa onun da Churchill olması gerektiğini” ifade etmiştir. Çanakkale’deki başarısızlığın nedeni olarak mühimmat eksikliği ve Churchill gösterilmiştir.³⁴⁶

23 Mayıs 1915 tarihli İkdam gazetesi de “Fisher ile olan anlaşmazlığı nedeniyle istifa eden Churchill’in görevinin Balfour’a verilmesinin beklendiğini” duyurmuştur.

8- Yeni Hükümette Yapılanma

Yeni oluşturulan Hükümetin üyeleri, asli görevlerinin, üst düzey komutanları sivillerin müdahalelerinden korumak olduğu düşüncesindeydiler. İlk başarı Lord Kitchener’e karşı, Churchill’in Deniz Bakanlığı alınmasıydı.³⁴⁷ Gündemin ikinci maddesi ise Lord Kitchener’i Liberal Parti’nin önde gelen politikacısı Lloyd George’dan korumaktı.³⁴⁸

Maliye Bakanı Lloyd George, Churchill’in düştüğü tuzağa düşmemeye çalışarak, önceleri askeri konulardan uzak durmaya çalıştı. Sivil bir Maliye Bakanı olması nedeniyle, cephane ve diğer malzemelerin eksikliği, işçilik, üretim, finans

³⁴⁵ Penn, a.g.e., s.165-180.

³⁴⁶ Yazan, a.g.e., s.95

³⁴⁷ Moorehead, a.g.e., s.172

³⁴⁸ Penn, a.g.e., s.165-180.

gibi daha çok kendi yetki ve uzmanlık alanına giren konuları tercih etti. Cephane ve araç gereç ihtiyaçlarını gidermek istedi.³⁴⁹

Yeni Hükümet döneminde, Lloyd George, kendisinin başlatıp başarıyla yürüttüğü bir kampanya sonucu cephaneye ve ikmal görevlerini, Kitchener'e bağlı Harbiye Bakanlığı'ndan alıp Mühimmat Bakanı olarak kendi denetimine aldı. Bu sayede, Kitchener'in yapamadığını gerçekleştirdi; savaş malzemesi olarak sivil üretimi arttırdı ve yeni ikmal kaynakları buldu.

Yeni koalisyona giren İşçi-Muhafazakâr parlamento üyeleri, Lloyd George ve Lord Kitchener hakkındaki ön yargılarını değiştirmeye başladılar. Mühimmat Bakanı olan Lloyd George düşmanı yok edecek güçte birisi olarak görünmeye başladı ve Muhafazakârların destek ve takdirini kazandı. Kabineye girerken Kitchener ve askerleri, yetersiz Liberal politikacılardan korumayı hedefleyen Bonar Law ve arkadaşları, Kitchener'in becerisi ile ilgili olarak yapılan tartışmalarda, Lloyd George'u haklı gördüler.

Yeni Hükümetin yapması gereken ilk icraatı, Gelibolu Seferi'nin geleceği ile ilgili kesin bir tavır almaktı. Çanakkale Komitesi adıyla yeni oluşturulan Kabine Savaş Konseyi, bu konudaki ilk toplantısını 7 Haziran günü, Başbakan Asquith'in Avam Kamarası'ndaki odasında yaptı, bunu diğer toplantılar izledi. Muhafazakârlar, Deniz Kuvvetleri Bakanı Lord Kitchener'in bir karar alabilmesi için komiteye yeterli bilgi sunmadığına tanık oldular. Bu durum, biraz da Kitchener'in, bazı askeri bilgileri sivillere vermek istememesinden kaynaklanıyordu. Zaman zaman da kendisinin yanlış ya da eksik bilgilendirildiği ortaya çıkıyordu.³⁵⁰

Bonar Law ve muhafazakâr meslektaşısı yeni Adalet Bakanı Sir Edward Carson, ya seferden vazgeçilmesi, ya da kesin zafer için Gelibolu'ya daha fazla asker gönderilmesini önerdi. Desteğin ne kadar olacağı kesin olarak bilinmiyordu. Kitchener, ne Gelibolu'da kaç Türk askeri olduğunu biliyor ne de ne kadar askere daha ihtiyaç duyulduğunu söylüyordu. Yaptığı açıklamalarda daha çok, Batı Cephesi'nden ne kadar asker çekilebileceğini belirtiyordu.

³⁴⁹ Sir Martin Gilbert, **Churchill and Gallipoli in** Sir Martin Gilbert Ed. **The Straits of War: Gallipoli Remembered**, Phoenix: Sutton, 2000, s.122-136.

³⁵⁰ Penn, **a.g.e.**, s.165-180.

Carson'un, Eylül'ün başında belirttiği gibi, Kitchener rastgele hesaplar yapıyor ve ihtiyaç duyulan asker sayısı diğer komutanlar tarafından kendisine sorulamıyordu.³⁵¹

Bir defasında Bakanlar, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na önemli bir telgrafın geldiğini öğrendiler. Kitchener ise bu konuda bir bilgisinin olmadığını bildirdi. Bunun üzerine Adalet Bakanı Carson, başlığına "Downing Sokağı 10 Numara" koyarak ve altına " Kitchener telgrafları okumuyor ve biz de bunları göremiyoruz. Bu hoş görülemez," biçiminde bir not yazarak, bunu Kabine Masası üzerinden Maliye Bakanı Lloyd George'a ulaştırdı.

Carson, Kitchener'i Kabine toplantısında sorgulamaya başladı. Gelibolu'daki Hamilton'un gerçekleşmeyen iyimserliği ve Kitchener'in kaçamak cevapları Muhafazakâr liderleri büyük bir umutsuzluğa ve hayal kırıklığına uğrattı.

Ne yapılması gerektiği ile ilgili konuşmalar sonbaharın sonlarına kadar devam etti. Kitchener'in başarı vaat eden bir açıklamada bulunamaması nedeniyle, Kabine, Gelibolu'dan çekilmeyi düşünüyordu. Kitchener ise geri çekilme ile ilgili olarak "İmparatorluk tarihinin en feci olayı olur" diyordu.³⁵²

Kabine, Kitchener'in onayını almadan ve Gelibolu'da bulunan Hamilton da zafer konusunda umutlu görünmesi nedeniyle, geri çekilme emri vermekten kaçınıyordu. Aslında Gelibolu'da durum pek umut verici değildi.

Bir ara Muhafazakâr lider Bonar Law, Kitchener'in sorumlu olduğu Deniz Bakanlığı'na Lloyd George'un getirilmesini önerdiyse de bu olasılık Asquith'in itirazı nedeniyle mümkün olmadı. Asquith, Kitchener'i sahip olduğu geniş kamu desteği nedeni ile görevinden alamadı, ancak, bulduğu farklı bir çözüm, işleri kolaylaştırdı. Buna göre Kitchener, Gelibolu'ya gidecek, durumu bizzat görecektir ve belki de orada kalacaktı.³⁵³

9- Lord Fisher'in Hükümetten Ayrılması

Yeni hükümetin kurulması için yapılan çalışmaların sürdürüldüğü bir sırada Lord Fisher, Başbakan Asquith'e devam etmekte olan Çanakkale savaşlarının seyri ile ilgili bir mektup yazdı.

³⁵¹ Fromkin, **a.g.e.**, s.164.

³⁵² **A.g.e.**, s.160

³⁵³ Gilbert, **a.g.e.**, s.122-134

Altı koşul öne sürerek bunların gerçekleşmesi halinde savaşın zaferle sonuçlanacağı konusunda güvence verdi.³⁵⁴ Bunların ilki, “kendisini sürekli olarak yanlışlıklara sevk etme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmak için Churchill’in hükümetten azledilmesi ile ilgiliydi. Fisher, ayrıca yeni Deniz Bakanı Balfour’un emri altında da çalışmak istemediğini ilettili. Çünkü Balfour da Churchill gibi Çanakkale seferine en baştan itibaren hararetle destek vermişti. Özetle, Fisher, yeni görevinde hem daha güçlü hem daha özgür davranmak istiyordu. Bu koşulları ve mektubun içerik ve yazılış tarzını beğenmeyen Asquith, 22 Mayıs’ta Amiral Fisher’in istifasını kabul etti. Hem Churchill hem de Fisher’in görevden ayrılmasıyla, yeni bir dönem başladı. Bazılarına göre Fisher görevde kalsaydı Çanakkale seferinden belki o sıralarda vazgeçilirdi. Yeni Deniz Bakanı Balfour farklı bir mizaca sahipti ve Çanakkale hareketi konusunda Churchill’in sergilediği atılganlık ve mevkii hırsını gösteremedi.³⁵⁵

10- Londra’da Ordu Karşıtı Tavırlar

Yeni bir hükümet ve yeni bir Deniz Bakanı ile yeni bir döneme girildiğinin bilincinde olan Hamilton, ihtiyaçlarını bildirmesi için kendisine çekilen bir telgrafa 17 Mayıs’ta karşılık verdi. Hamilton, Türklere kıyasla çok daha fazla sayı ve kalitede askeri araç gerece sahip olmasına rağmen, yetersizlikten yakınıyordu. Asker, cephane ve içme suyu ihtiyaçları ihtiyaç listesinin başında yer alıyordu. Kendisine çok sayıda asker gerekiyordu, ancak, bu kadar çok sayıda askerin ihtiyaçlarına, sahip olunan içme suyu kaynakları da müsaade etmiyordu. Bu durum Hamilton’u bir büyük çıkmaz içinde bırakıyordu.³⁵⁶

Hamilton, Londra’ya Bulgaristan ve Yunanistan’ın savaşa katılması veya Rusya’nın karaya asker çıkarması halinde, Edirne, Keşan, İstanbul ve Asya’dan Çanakkale’ye getirilen ve kendilerine ağır kayıplar verdiren Türk birliklerin diğer bölgelere tekrar dağılacığını ve kendilerine yardım için gönderilecek bir kolordunun yeterli olacağını eğer bu ihtimaller gerçekleşmez ve Türkler bütün dikkatlerini Çanakkale’ye yöneltirlerse, bu durumda iki kolordunun desteğine ihtiyaç duyulacağını iletliyordu.

³⁵⁴ Fromkin, **a.g.e.**, s.132

³⁵⁵ Penn, **a.g.e.**, s.165.

³⁵⁶ Churchill, **a.g.e.**, s.401-410.

Kitchener, 18 Mayıs'ta Hamilton'un, bu telgrafına karşılık verdi ve General'e bir miktar yardımın gönderildiğini bildirdi ve General'e kısa sürede çözümlenmesini istediği sorunları çözenin umulduğu kadar kısa sürede ve kolaylıkla halledilemeyeceğini dile getirdi. Kitchener'in bütün imkanları tüketen iki cephede yetişmeye dayanılıp dayanılamayacağı konusunda pek umudu kalmamıştı.³⁵⁷

Kitchener, bu telgrafıyla, satır aralarında Çanakkale seferinin diğer cephelere benzemediğini anladığını yansıtıyordu.

11- Çanakkale Seferinde Müslüman Sömürge Askerlerinin Kullanılması

Çanakkale savaşları sırasında Fransızlar, İngilizlere oranla daha fazla sömürge askeri göndermişlerdi. İngiliz birlikleri arasında Gurkalar, Fransız birlikleri arasında ise özellikle Senegal'den gelen erler vardı. İtilaf devletlerinin Müslüman Türklere karşı Müslüman sömürge askeri kullanıp kullanmadıkları tartışmalı bir konudur. Osmanlı Harp Matbuat Karargahı tarafından duyurulan ve 15 Temmuz 1915 günü gazetelerde yayımlanan bir habere göre "Müttefiklerin, orduları içinde İslam askeri bulunmadığını her fırsatta duyurdıkları, oysa ölen düşman askerlerinin üzerinden çıkan dökümanlara göre Senegal Nişancı Alayına mensup bir bölüğün yoklama cetvelinin değişik sayfalarında Musa, Mehmet, Ali, Ziyru, Naci, Sıddık, Bekir, Halife, İsa ve Halil gibi pek çok İslam isimlerine rastlandığı, bu arada her gün bir çok İslam mensubunun Türkler tarafına firar ve iltica etmesi, İngiliz ve Fransızlar tarafından bu hususta öne sürülen asılsız iddiaların yanlış olduğu bunu kanıtlamaktadır" denmiştir.³⁵⁸

B. KARA SEFERİNİN İKİNCİ SAFHASI HAZIRLIKLARI

Ağustos 1915 başlarında, bölgede Fransızların 2 tümenine karşılık İngilizlerin 11 tümeninin bulunması, bu hareketin daha çok bir İngiliz seferi olduğunu açık olarak ifade etmiş, ancak, harcanan emek ve personel kaybına rağmen İngilizler somut bir fayda elde edememişlerdi.³⁵⁹

³⁵⁷ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.57

³⁵⁸ Bayur, **a.g.e.**, s.305

³⁵⁹ Erkanharbiye Umumi Riyaseti Yayını, **a.g.e.**, s.8

1- Yeni Hükümetin İlk Seferi

Yeni oluşan İngiliz hükümeti, dokuz bakanın katıldığı ve adı “Çanakkale Komisyonu” olarak belirlenen bir komisyon kurmuştu. 7 Haziran 1915 günü toplanan ve Churchill’in de üyesi olan bu komisyonda bir konuşma yapan Lord Kitchener, toplantıya katılanlara şu üç seçenektan birisini seçmeyi önerdi:

- 1) Çanakkale’den çekilmek. (Güç ve tehlikeli olup insan kaybına neden olabilir)
- 2) Çanakkale’de hemen bir sonuç elde etmeye çalışmak. Bu ihtimal, General Hamilton’a istediği kuvvetleri göndermekle gerçekleşir. Oraya gönderilecek insan ve cephane ancak Batı cephesinden tasarruf edilmekle elde edilebilir.
- 3) Çanakkale’de saldırılara devam etmek ve elden geldiği kadar ilerlemeye çalışmak.³⁶⁰

Bu seçenekleri sıralayan Kitchener, Çanakkale seferinden vazgeçilmesi halinde kendisinin de Savaş Bakanlığı’ndan çekileceğini söyleyerek birincisini hiçbir bakımdan kabul edemeyeceğini belirtti.³⁶¹

Savaşın genel durumu ve Çanakkale seferi ile ilgili bir rapor hazırlayan Churchill, komisyonda Batı (Alman) cephesi ve Çanakkale cephesine dair görüşlerini dile getirdi. Batı cephesinde bir çıkmaza saplandıklarını ve bu durumdan kolaylıkla sıyrılacaklarını ve bu cepheyi yarmak istemekle kendilerine zarar vereceklerini söylüyordu.

Churchill, Çanakkale cephesinde çok tehlikeli bir durumun hakim olduğunu ifade ediyordu. Churchill’e göre, tehlikenin asıl kaynağı, bu seferin oldukça uzak bir bölgede yapılıyor olmasıydı. Sefer ne kadar tehlikeli olsa da orada elde edilecek bir başarı, kendilerine çok şeyler vaat ediyordu.

Toplantıda yapılan tartışmalar sonucunda Çanakkale’ye önceki hükümet tarafından gönderilmesine karar verilen ve gönderilen tümen dışında üç tümenin daha gönderilmesi uygun görüldü

Çanakkale Komisyonu’nun 7 Haziran günü aldığı bu karar üzerine 9 Haziran günü toplanan Bakanlar Kurulu’nda bu öneri görüşüldü, Gelibolu seferine devam edilip edilmemesi konusunda yapılan uzun tartışmalar sonunda Çanakkale

³⁶⁰ Bayur, a.g.e., s.326-327

³⁶¹ Churchill, a.g.e., s.320

Komisyonu'nun öncekilere ek olarak yeniden üç tümen gönderilmesi hakkındaki kararı onaylandı. Bu durumda Gelibolu Yarımadası'nda bulunan 13 tümenlik kuvvetin 11'i İngiliz, 2'si Fransız tümeninden oluşuyordu.³⁶²

2- İngiliz-Fransız İtilafı

Henüz 3 Haziran 1915 günü, Çanakkale Komisyonu ve Bakanlar Kurulu takviye tümen gönderme konusunu görüşmeden önce Kitchener, Hamilton'a bir telgrafla şu soruyu sordu: "Çanakkale Savaşı bir siper savaşına dönüştü, bu yüzden elimizdeki kuvvetin arttırılmasıyla çabuk bir sonuç alınabileceği hususunda şüphem var. Bununla birlikte eğer istediğiniz ölçüde yardım gönderirsek Kilit-ül Bahr mevkiini ele geçirip Çanakkale seferini bitirebilir misiniz?"³⁶³

Aynı gün Hamilton, Kitchener'dan cephe konusu üzerine aldığı diğer telgrafta, Fransız cephesinin ihtiyaçları dolayısıyla istenen sayının sağlanamayacağını, ancak, General Jofr ve General French'in gerekli gördükleri taktirde top başına günde 17 merminin gönderileceğini bildirdi. Hamilton'a göre bu sayı Batı cephesinde 51 mermiydi.³⁶⁴

Bu arada 4 Haziran 1915'te Gelibolu Yarımadası'nın güney ucundaki İngiliz ve Fransızlar, büyük bir saldırıda bulunarak ve bir ara Aşibaba'yı almaya çalıştılar, ancak, gün sonunda eski yerlerine geri çekilmek zorunda kaldılar.³⁶⁵

Hamilton, Kitchener'e gönderdiği 6 Haziran tarihli telgrafında ise onun 3 Haziran tarihli sorusuna cevap olarak, yeni kuvvetlerin Enos'a çıkıp İstanbul'u tehdit etme konusunda etkili olacağını, ancak o bölgede denizaltı tehlikesini unutmamak gerektiğini, bir kolordunun Anzaklara verileceğini, böylece Maydos'a doğru bir ilerleme sağlayabileceğini belirtti.³⁶⁶

Kitchener, 8 Haziran'da, Hamilton'a hükümetin, çekilen güçlüklerin farkında olduğunu ve bu yüzden yeni ordudan üç tümenin daha kendisine yardım amacıyla gönderileceğini bildiren bir telgraf gönderdi.³⁶⁷

³⁶² Churchill, **a.g.e.**, s.401-429.

³⁶³ Hamilton, **a.g.e.**, s.162

³⁶⁴ **A.g.e.**, s.164

³⁶⁵ Erkanıharbiye Umumi Riyaseti Yayını, **a.g.e.**, s.8

³⁶⁶ Hamilton, **a.g.e.**, s.169; Tunçoku-Taşkiran, **a.g.e.**, s.54

³⁶⁷ Hamilton, **a.g.e.**, s.174

3- Yeni İngiliz Savaş Planı

13 Haziran günü Londra'ya yeni bir savaş planı gönderen Hamilton, "öncelikle çözümlenmesi gereken sorun olarak Türk kuvvetlerinin geri ile irtibat yollarının kesilmesini" gösteriyor ve bunu gerçekleştirmenin en iyi yolunun Anzak'tan (Arıburnu'ndan) Güneydoğu'ya doğru ilerlemek olduğunu öneriyordu. Hamilton'a göre "güney-doğu yönünde iki mili biraz aşan (3 km kadar) bir ilerleyiş, kendilerini Bolayır - Kilit-ül Bahr arasında kalan karayoluna egemen kılacak, Türk kuvvetlerini Akbaş limanından faydalanamayacak duruma getirecek ve bunun sonucunda Kilia Limanı ile Maydos, İngiliz kara toplarının ateşi altında bulunacağından, Asya bölgesi ile yarımada arasında gidiş gelişi durdurma işinde kara ordusu ile donanma fiilen işbirliği içinde olabilecekti."³⁶⁸

Son günlerde, en büyük hedefinin çıkarma limanını Türklerin top ateşinden korumak olduğunu ve bu amaçla bütün kuvvetleri Alçitepe'ye toplamak zorunda kaldığını bildiren Hamilton'un asıl planı, Anzak'tan ilerlemektir, ancak, bunun için daha önceden kendisine vaat edilen yardımcı kuvvetin gelmesi gerekiyordu.³⁶⁹ Yardımcı kuvvetler gelmeden Anzakların elde tuttıkları bölgeyi genişletemeyeceğini söylüyor, onlar geldikten sonra, eğer her şey planlandığı şekilde gelişirse, Türklerin hem Bolayır hem de Asya kıyısı ile gidiş gelişini kesebileceğini belirtiyordu. Eğer Marmara'ya giren İngiliz ve Fransız denizaltıları İstanbul ile yarımada arasındaki denizden gidiş gelişini kesebilirlerse sorun çözülmüş olacak ve bundan sonra Türk ordusu sadece Çanakkale Boğazı'nın iki kıyısı arasındaki gidiş gelişle beslenebilecekti.³⁷⁰ Hamilton, ileriye yönelik bu planların kesinlikle gizli kalmasını da istiyor ve taktik planı üç madde ile somutlaştırmayı hedefliyordu. Bunlar:

- (1) Güneyde Helles Burnu'nda saldırıya geçilip Türklerin dikkati bu yana çekilecektir,
- (2) Bunun tesirini arttırmak için gizlice yeni bir tümenle desteklenmiş olan Anzaklar saldırıya geçip önce Kabatepe'ye doğru baskında bulunacak ve oradan sonra Sarıbayır'ın tepelerine saldırıp oraları ele geçireceklerdir,

³⁶⁸ A.g.e., s.178; Bayur, a.g.e., s.331

³⁶⁹ Erkanıharbiye Umumi Riyaseti Yayını, a.g.e., s.8

³⁷⁰ Tunçoku-Taşkiran, a.g.e., s.55

(3) Bu saldırıyı yapan Anzakların kuzey kanatlarını desteklemek üzere Suvla Limanı'na bir kuvvet çıkarılacaktır.³⁷¹

Hamilton, denizden yararlanmayı da hesaba katarak, kendisinin Türklere üç kat daha güçlü olduğuna inanıyordu.³⁷²

Hamilton'un, Çanakkale'de ihtiyaç duyduğu yeni kuvvetler, İngiliz halkını rahatsız ediyordu. 24 Haziran 1915 tarihli Daily News gazetesi "uğranılan kayıplar nedeniyle Çanakkale hareketinin uzun süre devam edemeyeceğini" yazıyordu. 27 Haziran 1915 tarihli Manchester Guardian gazetesi de, aynı şekilde, cephede kötüleşen durum ile ilgili olarak "Hamilton'un raporundan sonra savaşa devam etmenin İngilizler için imkansız olduğunu" belirtiyordu. 10 Temmuz tarihli Times gazetesi ise "Hamilton'un raporunu eleştirmekte, gerekli cephane ve askerin zamanında gönderilmemesinden dolayı kara ve deniz hareketinin aynı zamanda başlayamadığı, bunun da Türklere Gelibolu'yu savunma için zaman kazandırdığı" ifade ediliyordu.³⁷³

4- Yeni Saldırıların Özelliği

13 Temmuz'da Hamilton, Kitchener'e çektiği bir telgrafta kendilerine bol miktarda ve düzenli olarak topçu cephaneleri gönderilmesini talep ediyor ve istenilen cephanelerin, kendi kuvvetlerine bir zafer kazanma imkanı verebilecek olması nedeniyle önemli olduğunu vurguluyordu.³⁷⁴

Hamilton'un telgrafına, iki gün sonra (15 Temmuz) Kitchener tarafından gönderilen bir telgrafta, istenen cephane desteğinin sağlanmasının imkansız olduğu söylendi. Çanakkale'ye cephane sevk edebilmek için Fransa'ya gönderilen cephane miktarı kısılmıştı. Düzenli aralıklarla cephane gönderilmesi için Fransa'da bütün hareketlerin durdurulması gerektiği, böyle bir ihtimalin söz konusu olamayacağı iletiliyordu.

Bu telgrafi alan Hamilton, tuttuğu notlarında bu konudaki düşüncelerini aktarırken "Buraya (Çanakkale'ye), hiç gelmemiş olsaydık..." diyordu.³⁷⁵

³⁷¹ Hamilton, a.g.e., s.203

³⁷² A.g.e., s.242

³⁷³ Yazan, a.g.e., s.124

³⁷⁴ Hamilton, a.g.e., s.246

³⁷⁵ Hamilton, a.g.e., s.248

17 Temmuz 1915 günü Times gazetesi “Gelibolu istihkamatının Cebel-i Tarık istihkamatına denk olduğunu” yazıyor; yine aynı tarihte yayınlanan Daily Telegraph gazetesi ise yayınladığı raporda “Çanakkale’nin müdafaaya son derece müsait fakat saldırıya müsait olmadığını... sonuç olarak Çanakkale hareketinin neticesiz kaldığını ve kalacağını” dile getiriyordu. 18 Temmuz 1915 tarihli Tanin gazetesi de, “İngiliz basınındaki genel eğilimi aktarıyor ve İngiliz gazetelerinin şiddetle hükümeti eleştirdiğini” belirtiyordu.³⁷⁶

Londra ve Çanakkale arasında cephaneye ve yardım işiyle ilgili telgraflar, Hamilton’a bazen ümit verici ve bazen de ümidini kırıcı biçimde sürüp gitti. Ancak 29 Temmuz günü Kitchener, Hamilton’a, ihtiyaç duyduğu şeylerin neler olduğunu sordu ve kendisine gerekli olan her şeyi hükümet olarak sağlayabilmeyi gerçekten istediklerini bildirdi.³⁷⁷ Kitchener, üretilen tüm cephanenin Çanakkale’ye gönderilmesini sağlamak amacıyla Fransa’ya cephaneye sevkiyatına ara verdiklerini ve ellerinden geldiğince Çanakkale’ye cephaneye göndermeye devam edeceklerini de ekledi. Hava şartlarının elverişsiz olmasına dikkat çeken Kitchener, kalan kısa zaman içerisinde Çanakkale’de girişilecek olan hareketlerin çok büyük önem taşıdığını vurguladı.

Bu telgrafa bakılırsa, İngiltere, sonbahar yağmur ve rüzgarlarından önce Çanakkale seferini başarıyla bitirmek istiyordu. Öte yandan Türkler, Anafartalar’da bütün İngiltere fabrikalarının tüm gücüyle üretebildiği cephanenin tamamının bir süre Çanakkale’ye gönderilmesine rağmen üstün gelmişlerdi.³⁷⁸

C. ÇANAKKALE’YE KARA SAVAŞLARINDA İKİNCİ SALDIRI DALGASI (AĞUSTOS 1915)

İngilizler 6 Ağustos günü Türkleri şaşırtmak amacıyla önce Sed-ül Bahr bölgesine çıkarak asıl hedeflerinin Kirte ve Alçıtepe olduğunu göstermek istediler ve bir yandan da tüm güçleriyle güneye saldırdılar. 19 uncu tümenin (Mustafa Kemal) güneyinde yer alan ve 16 ncı tümeni geri püskürterek ele geçirilen Kanlısirt , 19 uncu tümenin hücumuyla tekrar Türklere verildi.

³⁷⁶ Yazan, **a.g.e.**, s.130

³⁷⁷ Hamilton, **a.g.e.**, s.259

³⁷⁸ Tunçoku-Taşkıran, **a.g.e.**, s.55

Bunun üzerine 6-7 Ağustos gecesi 19 uncu tümen üzerine yoğun bir topçu ateşi açıldı ve 7 Ağustos günü de tüm güçleriyle saldırıları sürdürüldü. Ancak büyük kayıplar verilmesine rağmen Conkbayırı ve Kocaçimen Tepeleri'ne ulaşılamadı.³⁷⁹

İngilizler o gece Amiral Fisher tarafından Almanya'ya yapılacak olası bir çıkarma hareketinde kullanılmak üzere yaptırdığı ve yaklaşık 450-500 asker alabilen özel gemilerle Suvla Körfezi'ne çıktılar. Conkbayırı ve Kocaçimen tepelerine karşı yürütülecek operasyonlarda görevlendirmek üzere giden İnci Kolordu, zamanını dinlenmekle geçirdi ve böylece Türklere karşı saldırı için hazırlık fırsatı verildi.

8 Ağustos günü önce Düztepe sonra Conkbayır ele geçirildi. Hamilton bunu büyük bir başarı olarak kaydetti.³⁸⁰ Churchill, Conkbayır'ı alan Albay Cecil Alyson'ın "tüm yarımada'nın anahtarının ellerinde olduğunu" yazdığını belirtti.³⁸¹ Ancak, Conkbayır 9 Ağustos sabahı Türklerin karşı saldırısı ile geri verildi. Hamilton sonucun "hezimet değil başarısızlık olduğunu" söyledi.³⁸² Türklerin iyi komuta edildiklerini General Birdie ve Gudley'in, Conkbayır'ı tekrar elde etme planı üzerine çalıştıklarını belirtirken, hala ümitli olduğunu vurguluyordu.³⁸³

8 Ağustos günü yayımlanan gazeteler, "bu saldırıda, İngilizlerin ilk ateş hattına İrlandalı ve Avustralyalı askerleri sürdürdüğünü, Türklerin bunların hepsini imha ettiğini ve bu hareketin boşuna olduğunu" ifade etmişlerdi.³⁸⁴

Churchill, Kitchener ve diğer devlet adamı ve komutanlar, Rusların yükünü hafifletmek için Çanakkale seferinin süratle bitirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olmaya başlıyorlardı. Hamilton, bu düşünceyle 15/16 Ağustos günlerinde Gelibolu Yarımadasını ikiye bölmek ümidiyle Suvla'nın kuzeyinde Kireçtepe'ye karşı büyük bir saldırıda bulundu, ancak, bir sonuç elde edemedi. Mısır'dan yeni gelen tümen de 21 Ağustos günü İsmailoğlu Tepesi'ne karşı yürütülen saldırılarda umduğu başarıyı elde edemedi ve bir durgunluk dönemine girildi.³⁸⁵

³⁷⁹ Tunçoku-Taşkiran, **a.g.e.**, s.55

³⁸⁰ Hamilton, **a.g.e.**, s.274

³⁸¹ Churchill, **a.g.e.**, s.362

³⁸² Hamilton, **a.g.e.**, s.284

³⁸³ **A.g.e.**, s.296; Bayur, **a.g.e.**, s.358

³⁸⁴ Yazan, **a.g.e.**, s.140

³⁸⁵ Lorey, **a.g.e.**, s.422.

1 - Hamilton'un Londra'dan Yeni Kuvvet Talebi

Hamilton, Kireçtepe başarısızlığından bir gün sonra, 17 Ağustos'ta, Lord Kitchener'e, yapılan saldırı hakkında ayrıntılı bir rapor gönderdi. Hamilton, "Türk kuvvetlerinin, kendi birliklerinin bir bölümü üzerinde manevi bir üstünlük sağladıklarını" belirtiyor, "karşılarında, iyi komuta edilen ve mükemmel savaşan bir Türk ordusu olduğunu, bu orduya karşı koyabilmek ve Çanakkale seferinde çabuk ve başarılı bir sonuca ulaşmak için kendisine büyük çapta yardımcı kuvvetlerin gönderilmesini" istiyordu ve "kış mevsiminde yapılacak bir seferin oldukça güç olacağını belirten Hamilton, mevsimin ilerlemesi dolayısıyla istediği yardımcı kuvvetlerin zaman kaybedilmeden gönderilmesinin önemli" olduğunu söylüyordu.³⁸⁶

Hamilton'un kayıpların yerini doldurmak için istediği yeni kuvvetler şimdilik 45.000 askerde ve sonra ise bu sayı 50.000 asker olacaktı.

Hamilton, 23 Ağustos günü Kitchener'den gelen mesajdan Fransa'da büyük bir saldırı hazırlığı olduğunu, Çanakkale'ye yeni bir kuvvet göndermenin imkansızlığını öğrendi. Ancak Mısır'a gönderilecek bir kuvvetin oradaki komutanın onayıyla bir kısmının tasarruf edilip Hamilton'a verileceği ümidi verildi.

Sıkışan General Hamilton bu gelişme üzerine mevcut şartlar altında Arıburnu veya Suvla-Anafartalar bölgesinden birini bırakmak zorunda kalabileceğini açıkladığında Fransız Amiral de Robeck, seferin kışın da sürmesi ihtimaline karşı Suvla koyunun elde bulundurulmasının önemli olacağını öne sürdü.³⁸⁷

2 - İngiliz Amirallerin Son Çabaları

20 ve 22 Ağustos'ta İngiliz Deniz Bakanlığı, Amiral de Robeck'e, Çanakkale'de orduya yardım amacıyla donanma ile yeni bir boğazı yarma denemesi yapmak istemesi halinde bunun kabul edileceğini bildirdi, ancak, Amiral, General Hamilton'la görüşükten sonra bunun doğru olmayacağını ilettili.³⁸⁸

Bu gelişme İngilizlerin Çanakkale'yi denizden geçme konusunda artık ümitlerini kaybettiklerini gösteriyordu.

³⁸⁶ Hamilton, **a.g.e.**, s.313

³⁸⁷ Keyes, **a.g.e.**, s.292

³⁸⁸ Keyes, **a.g.e.**, s.293; Hamilton, **a.g.e.**, s.317

Yapılan planlara göre 6 Ağustos günü başarı ile yapılan baskın biçimindeki çıkarma ve saldırılar, İngilizlere kesin bir zafer kazandıracaktı. Beklenen başarı elde edilemeyince İngiltere’de sefere yeni saldırılarda bulunarak devam edip etmemek gerektiği konusu üzerindeki tartışmalar yeniden başladığında Churchill, daha önce olduğu gibi yine saldırılara devam konusunda ısrar etti.³⁸⁹

Öteden beri Lord Fisher’i destekleyen Amiral Bacon, Churchill’in saldırılara devam edilmesi yönündeki ısrarını, bir kumarbazın şansını bir kez daha denemesine benzetiyordu. Bir kere daha denemekle, tüm kaybettiklerini geri kazanacağına dair olan tüm inancı, bir kumarbazı her zaman yıkıma götürecekti.

Suvla Koyu’na bir çıkarma yapılmıştı ve mutlak bir başarı elde edilmesi beklenirken insan unsuru işin içine karışmış sonuçta çıkarma başarısız olmuştu. Bacon’a göre, eğer bu çıkarma hiç yapılmamış olsaydı, ileride bu konuyu ele alacak olan tarihçiler, Türklerin böyle bir saldırıya karşı koyacak güçleri olmadığını düşünecekleri için böyle bir çıkarmayı yapmadıkları hususunda dönemin siyasetçilerini ve askerlerini suçlayacaklardı. Bacon, başarı ya da başarısızlığın, söz konusu olan şey eğer savaşa, önceden tahmininin hiç de kolay olmadığını söylüyor ve gelecekte Çanakkale harekatı üzerinde yorumlar yapacak olan tarihçilere, durumları meydana geldikleri zamanı göz önünde bulundurarak değerlendirmelerini tavsiye ediyordu.³⁹⁰

“Gelibolu’nun ele geçirilmesinin ancak çok büyük kuvvetlerle mümkün olacağını, aksi takdirde çarpışmaların mevzi muharebelerine dönüşeceğini” bildiren 29 Ağustos tarihli Daily Chronicle gazetesi ve 2 Eylül günü yayınlanan Times gazetesi de bu görüşleri destekleyerek “son 8 günde 780 subay kaybedildiğinin tahmin edildiği” bilgisini kamuoyuna duyuruyordu.³⁹¹

D. ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARININ SON SAFHASI (EYLÜL 1915 – OCAK 1916)

1915 yılının sonbaharında, Çanakkale Savaşları, Batı cephesi ve Balkanlardaki durum ile ilgili olarak yaygın görüşler şöyleydi:

³⁸⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.193

³⁹⁰ Moorehead, **a.g.e.**, s.275

³⁹¹ Yazan, **a.g.e.**, s.151

- (1) Bazı üst düzey çevrelerde Çanakkale’de Türk ordusunu yenmek kolay olmayacaktı ve boğazı geçmek ümidi bazılarına göre biraz sarsılmış, bazılarına göre ise büyük ölçüde kaybedilmişti;
- (2) Fransız başkomutanlığı sıkışan Ruslara karşı yapılacak olan askeri yardımın ancak Batı cephesinde Almanlara karşı büyük bir saldırı ile sağlanabileceğine inanıyordu ve bu seferi el birliği ile sonuçlandırmak için İngiliz Başkomutanlığına baskı yapmaya başlamışlardı; İngiltere’nin Çanakkale’ye giderek daha fazla ağırlık vermesi iki devlet arasında soğukluk ve fikir ayrılığı yaratıyordu.
- (3) Fransa ise General Saray’ı (Sarrail) Doğu ve Çanakkale Cephesi Komutanlığı’na atamayı önermiş, General kendisine yeni kuvvet verilmezse bu bölgeye gitmeyi ve komutayı almayı kabul etmemişti. Jofr, General Saray’ın isteğine ancak kışa doğru cevap verilebileceğini bildirmişti.
- (4) İngiliz-Fransızların tüm gemi ve askerlerini barındırabileceği bir liman olmadığından dolayı kış aylarında saldırıya geçmek riskli olabilirdi.
- (5) Eylül ayının sonlarında daha önce tarafsız olan Bulgaristan’ın Osmanlı-Alman tarafına geçmesi ihtimali artmış, Sırbistan’a yardım etme kaçınılmaz olmuştu.
- (6) Venizelos, Yunanistan’ı savaşa sokabilmek ümidiyle İngiliz-Fransız birliklerinin Selanik’e çıkmalarını kabul etmiş, ancak, Kral kendisini iktidardan uzaklaştırarak Yunanistan’ı daha uzun bir süre tarafsız tutmayı başaramıştı.³⁹² Kral Konstantin “Yunanistan’ın çıkarları tam bir tarafsızlık politikası yürütmesi gerektirir” diyerek savaşa karşı mesafeli duruyordu.³⁹³
- (7) Fransız Başkomutanlığı Batı cephesine saldırmak düşüncesinden vazgeçmediği ve ancak bu bölgede zafer gerçekleştikten sonra uzak cephelere asker vermeyi kabul ettiği için o sırada Sırbistan’a yardım etme düşüncesiyle Selanik’e gönderilmesi planlanan askerleri yalnızca Çanakkale’den çekmek mümkün olmuştu.
- (8) İngiltere’de Çanakkale seferi konusunda devam etmek isteyenlerle seferden vazgeçilmesini savunanlar arasında uzun tartışmalar oldu ve sonunda geri çekilmeyi isteyenler üstün geldi; bu durum doğuda İngiliz askeri gücünün

³⁹² Kevin Fewster, Vecihi Başarın, Hatice Hürmüz Başarın, **A Turkish View of Gallipoli**, Australia, Globe Press, 1955, s.111

³⁹³ Günesen, **a.g.e.**, s.45

azalması anlamına geliyor ve komutanlar savaşın sonucu ile ilgili tereddüt ve kaygılarını sürdürüyorlardı.

Bu durumu İngiliz kamuoyu ile paylaşan 12 Eylül 1915 tarihli Times gazetesi de Çanakkale’de bulunan askeri muhabiri aracılığıyla “İngiltere’nin hareket için hazırlanmamış olduğunu” belirtiyor ve “bu hareketin öneminin fazla abartıldığını, asıl ağırlığın Fransa bölgesine verilmesi gerektiğini” ileri sürüyordu.³⁹⁴

Sonuç olarak, Selanik konusunda somut bir adım atılmaması nedeniyle Çanakkale bölgesinde başarı tam olarak sağlanamamıştı.³⁹⁵

1 - Selanik’ten Saldırı Düşüncesi

Bulgaristan’ın savaşa katılması dengeleri değiştirmiş ve bunun üzerine İngiltere’de iki farklı düşünce ortaya çıkmıştır:

- (a) Çanakkale Boğazı’nı geçmek için son bir girişimde bulunmak;
- (b) Balkanlara güçlü bir ordu göndermek.

Boğazı zorlamak isteyenler de strateji konusunda ikiye ayrılıyorlardı:

- (1) Denizden yeni bir saldırıda bulunmak;
- (2) Tekrar karadan saldırmak için bölgeye büyük kuvvetler (5-6 tümen) göndermek.³⁹⁶

Denizden saldırının bir süre daha denenmesini isteyenlerin başında Churchill ve Çanakkale’deki donanmanın Kurmay Başkanı Amiral Keys geliyordu. Donanma Komutanı Amiral de Robeck ve Birinci Deniz Lordu olan Amiral Sir Henry Jackson’ın, riskli olacağı düşüncesiyle böyle bir harekate kesin olarak karşı çıkmaları nedeniyle bu plan uygulanamadı.

Churchill ve destekçileri devam eden savaşın çözümünün Çanakkale’de aranması ve boğazın donanma ile zorlanması halinde Bulgaristan üzerinde etkili olunacağını ileri sürmeye devam ettiler.³⁹⁷

İngiliz Bakanlar Kurulu bu konuları görüşmek üzere 5 Ekim günü toplandı, uzun tartışmalar sonunda ordu ve donanmanın düşüncelerinin alınmasına karar verildi. General ve amiraller 9 Ekim’de yaptıkları ortak açıklamada Balkanlara ordu göndermenin hem faydasız hem de tehlikeli, ancak, Çanakkale’de büyük kuvvetlerle

³⁹⁴ Yazan, **a.g.e.**, s.160

³⁹⁵ Bayur, **a.g.e.**, s.376-377

³⁹⁶ Aspinall-Ogalnder, **a.g.e.**, s.382.

³⁹⁷ Churchill, **a.g.e.**, s.395

saldırıda bulunmanın daha doğru olacağını bildirdiler ve yeni kuvvetler konusunda Batı cephesinden altı İngiliz ve iki İngiliz-Hintli tümenin hemen alınıp eğitilmeleri ve uygun biçimde donanmaları için Mısır'a gönderilmelerini gerekli gördüklerini iletiler.³⁹⁸

Bu arada 9 Ekim gecesi İngiltere'de Savaş Komitesi de toplandı, fakat, yapılan görüşmelerde Selanik ve Çanakkale taraftarları arasındaki anlaşmazlık giderilemedi.³⁹⁹ Sonunda Mısır'a gönderilecek kuvvetlerin bölgeye ulaşması birkaç hafta süreceğinden, bu sevkiyata zaman geçirmeden başlanılmasına karar verildi. 11 Ekim günü yapılan toplantıda ise Batı cephesinden alınacak altı tümenin, Mısır'a gönderilmeleri, ancak nerede ve ne şekilde görevlendirilmeleri konusunun ise ileride belirlenmesi kabul edildi.

Kış mevsimi ilerlediğinden ve Çanakkale'ye çok sayıda asker gönderip onları orada barındırmak giderek zorlaştığından dolayı daha güvenilir bir liman olan Selanik'e gitmek mantıklı görüldü, ancak, bu konuda askerleri donatacak olan askeri makamlara hiç bilgi verilmemesi bu projenin gerçekleşmesini engelledi.

O günlerde meydana gelen bir başka önemli gelişme de Kitchener'in, Hamilton'a, Gelibolu'nun boşaltılması halinde geri çekilme sırasındaki kayıplarının ne kadar olacağını sorması, onun da zayıfın yarı kuvvete kadar çıkabileceğini bildirmesi oldu.

İngiliz hükümeti 14 Ekim günü Hamilton'u Londra'ya çağırarak yerine General Monro'yu Akdeniz Bölgesindeki Bütün İngiliz Kuvvetlerinin Başkomutanı olarak atadı. 27 Ekim'de Çanakkale'ye ulaşan Monro, öteden beri bütün kuvvetlerin Batı cephesinde toplanmasını isteyen bir asker olarak biliniyor, onun Çanakkale'ye gönderilmesi, hükümet ve Lord Kitchener'ın kafasındaki yeni düşünceleri yansıtıyordu.⁴⁰⁰

Öte yandan, Fransa ile İngiltere arasında anlaşmazlık konusu olan Çanakkale veya Selanik tercihi üzerindeki önceki tartışmalara devam edildi. Bu iki devletin savaş ve deniz bakanları 5 Ekim günü Calais'de bir araya gelerek konuyu görüştüler. Görüşmeler sırasında Kitchener, ısrarla Yunanlılarla işbirliği sağlanmadıkça, askerlerinin Selanik'ten ileri gitmeyeceklerini belirtiyor, Fransızların Sırbistan'a yardım etmeyi düşünebileceklerini, ancak, kendilerinin niyetinin Yunanistan'ı savaşa

³⁹⁸ Bayur, **a.g.e.**, s.380

³⁹⁹ Fewster-Başarın-Başarın, **a.g.e.**, s.111

⁴⁰⁰ Nevinson, **a.g.e.**, s.333-340.

sürüklemek olduğunu tekrarlıyordu. Toplantıda bulunan Balfour ise “İngiltere’nin Sırbistan’a yardım etmek zorunda olduğunu” savunuyordu.⁴⁰¹

6 Ekim günü toplanan Fransız Bakanlar Kurulu, Başbakan Viviani ile Deniz Bakanı Augagneur’u o akşam Londra’ya göndermeye karar verdi. Fransızlara göre “Sırbistan kendi haline bırakılmamalı, Bulgaristan’ın Batı devletleri ile Rusya arasındaki irtibatını kesmesine tepki gösterilmeli ve Almanların İstanbul’a ulaşmasına engel olunmalıydı.”⁴⁰² Zira, “Doğuda devam eden savaşı, güçlenen Almanya kazanır ve tüm gücüyle Fransa’ya yüklenebilirdi”.⁴⁰³

2 - Gelibolu’da Son Arayışlar

General Monro 31 Ekim günü Londra’ya çektiği telgrafta Çanakkale’de artık başarı ümidi kalmadığını, ileride bölgede asker bulundurmanın askerlik bakımından hatalı ve gereksiz olacağını bildirdi.⁴⁰⁴

Geri çekilmek hususu önemliydi, Çanakkale’den çekilmek Türkler tarafından yenilmiş olmayı kabul etmek demektir; Doğuda beklenmedik olumsuz tepkiler olmasından korkuyorlardı.⁴⁰⁵ Bu raporu yeterli bulmayan Lord Kitchener, 1 Kasım günü General Monro’dan geri çekilme ile ilgili olarak ayrıca kolordu komutanlarının düşüncelerinin de alınmasını istedi. Komutanlardan ikisi Monro ile aynı düşüncede olduklarını, üçüncüsü ise çekilmenin güçlüğü ve bunun Hindistan ve Mısır’da yaratacağı tepkiler nedeniyle karşı olduğunu belirtti.⁴⁰⁶

Arada kalan Kitchener, farklı düşünceler nedeniyle bölgeyi boşaltma konusunda bir türlü kesin karar veremiyordu. O sırada Londra’da bulunan Komodor Keys, Savaş Bakanı ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatıyordu:

Kitchener’in sözlerine göre Hükümet, General Monro’nun raporu üzerine Çanakkale’yi boşaltmasını istemiş, ancak Kitchener, buna şiddetle karşı çıkmıştı; Kitchener, “ertesi gün Çanakkale’ye gideceğini, eğer orayı boşaltmak gerekecekse bu işin başında kendisi bulunacağını ve yarımadadan çıkacak son kişinin kendisi olacağını” belirtti. Kitchener, konuyla ilgili olarak Keys’e düşüncesini sorunca, o da “denizden saldırıp Boğaz tabyaları tahrip edilmese bile, geçebilecek gemilerle

⁴⁰¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.469

⁴⁰² Erkanıharbiye Umumi Riyaseti Yayını, **a.g.e.**, s.8

⁴⁰³ Bayur, **a.g.e.**, s.381

⁴⁰⁴ Moorehead, **a.g.e.**, s.322

⁴⁰⁵ Fewster-Başarın-Başarın, **a.g.e.**, s.111

⁴⁰⁶ Nevinson, **a.g.e.**, s.333-345

Marmara'ya girmek gerektiğini" söyledi. Bunun üzerine Kitchener, "Bolayır'a 40 bin kişi çıkaracağını ve Marmara'ya girmiş olan donanmayı destekleyeceğini" bildirdi. Keys, o bölgeye asker çıkarmanın ve anılan yoldan Marmara'daki donanmayı beslemenin imkansızlığını anlatınca, Kitchener bazı kara kuvvetleri üzerinde durdu ve arkasından Monro'yu Çanakkale'den geri aldığını, bir askerin yüzde 30-40 zayıfatı göze alarak orduyu Çanakkale'den çekmek öğüdünü vermesini kabul edemeyeceğini" ilettili.⁴⁰⁷

İkili görüşmenin, sonunda Kitchener, Komodor Keys'e Birinci Deniz Lordu Amiral Jackson'la görüşüp denizden zorlama işine onu razı etmesini söyledi.

Amiral Jackson ise "ordunun uğradığı yıkıma bir de donanmanın yıkımını ekleyemeyeceği" karşılığını verdi ve Kitchener'in düşüncelerinin hayali olduğunu aktardı ve bununla birlikte eğer ordu son bir gayret sarf ederse, donanmanın da aynı zamanda bir saldırıda bulunabileceğini ekledi ve dört zırhlı ile bir takım savaş gemilerinin Çanakkale'ye gönderilmesini kararlaştırdı. Ancak, orduda yeni kuvvet bulunmadığından, kendisi de, herhangi bir girişimde bulunacak durumda değildi; Öte yandan Amirallik, donanmanın saldırısına izin vermedi ve herhangi bir deniz hareketi yapılamadı.⁴⁰⁸

E - GERİ ÇEKİLME VE KAYIPLAR

1. Bölgenin Keşfi

13 Kasım günü Çanakkale cephesini denetleyen Kitchener, orada gördükleri ve duydukları karşısında başarılı olma ümidini yitirerek, Selanik'e geçti. Oraya davet ettiği Komodor Keys ile yaptığı durum değerlendirmesinde "O yeri gördüm, orası pis bir köşe, ve orayı kesinlikle geçemeyeceksiniz" diyerek umutsuzluğunu ifade etti.⁴⁰⁹ Kitchener'in bu sözleriyle, Çanakkale'de uzun zamandır devam eden savaşın kaderi ile ilgili son karar verilmiş oldu.

⁴⁰⁷ Keyes, **a.g.e.**, s.310

⁴⁰⁸ Fewster-Başarın-Başarın, **a.g.e.**, s.111

⁴⁰⁹ Keyes, **a.g.e.**, s.317

İngiltere, bu çekilme kararını, İstanbul ve Berlin arasındaki ulaşımın başladığı, Türklerde en büyük sorun olan cephane sorununun giderildiği, 24 cm.lik Avusturya obüs bataryasının Anafartalar'a ulaştığı günlerde aldı.⁴¹⁰

General Sir William Robertson'un 6 Kasım 1915'te Başbakan Asquith'e sunduğu raporun 16 ncı maddesi, İngiliz ordusunun Çanakkale'de kalmakla uğrayacağı yıkıma değiniyordu. General Robertson, Tuna yolu ile Avusturya ve Bulgaristan arasında gidiş gelişin şimdiden kurulduğunu ve çok yakın bir zamanda, Niş-Edirne demiryolunun düşmanın eline geçtiği haberini duyacaklarını bildiriyordu. Öte yandan en çok birkaç hafta içerisinde, Almanya'nın Türklere cephane, ağır top ve belki de boğucu gaz verebilecek duruma geleceği bekleniyordu. İklim şartları savaşmayı zorlaştırıyordu. 28 Kasım sabahı uyananlar kar ile karşılaştılar. Çoğu asker, savaş yerine ısınmayı düşünmeye başladı.⁴¹¹

O günlerde Sırp ordusunu yenerek Selanik'ten Sırbistan'a ilerlemiş olan Fransızlar, yeniden Selanik'e çekilmeye başladıkları sırada, İngiliz Hükümeti, hemen orada bulunan dört tümeni Çanakkale'ye göndermeyi düşündü. Boğaz açığındaki donanmanın başına geçmiş olan Amiral Wemyss, Londra'ya ordular karadan saldırdığında kendisi de 18 Mart'ta olduğu gibi denizden saldırmaya hazır olduğunu bildirdi, ancak, 7 Kasımda Londra'dan hükümetin yarımadaı boşaltmaya dair verdiği karar, Çanakkale'deki komutanlara bildirildi ve Amiralin bu konudaki girişimi de sonuçsuz kaldı.

Robertson, Türk savunma tertibatının yarılmasının sebebi olarak, konuşlanmanın derinliğini ve Türklerin bölgeye hızlı bir şekilde yıpranmamış yeni kuvvetler getirerek geride savunma mevzilerini doldurabilme imkanına sahip olmalarını gösteriyordu. Aslında Çanakkale savunma tertibatında derinlik yoktu. Robertson, orada yeterli miktarda topçu kuvvetleriyle ve belki de yeni cinsten boğucu gazlarla desteklenecek bir saldırıya karşı Türklerin direnme ihtimalinin çok zayıf olduğunu dile getiriyordu.⁴¹²

General Robertson Çanakkale'nin bir an önce boşaltılması konusunda bunları yazarken istemeyerek ve belki de farkında olmayarak Türk kahramanlığı lehinde tanıklık yapmaktaydı; çünkü Nisan ayından beri İngilizler, akla gelmeyecek ölçüde deniz ve kara ağır topları ve sınırsız harcanan cephanelerle Türk siperlerini

⁴¹⁰ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.116

⁴¹¹ Fewster-Başarın-Başarın, **a.g.e.**, s.111

⁴¹² Bayur, **a.g.e.**, s.385

dövmelerine rağmen hiçbir başarı elde edememişlerdi. Bir, iki km'lik bir ilerleme dışında yarımada'nın çevreye hakim tepelerini ele geçirememişlerdi.⁴¹³

İngilizler, Çanakkale'yi geçememelerinin nedeni olarak iki hususu göstermişlerdi. Bunlardan bir tanesi, Türk askerlerinin savunma savaşlarındaki yeteneği ve Türk beşinci ordusunun olağanüstü nitelikteki liderliği idi.⁴¹⁴

Kasım sonlarından itibaren Türk ordusunun silahlandığını ve büyük bir saldırıya hazırlandığını öğrenen İngilizler, Türkler tamamen silahlanmadan önce çekilmeyi düşündüler.⁴¹⁵

2. Gelibolu'dan Çekiliş

İngilizler 19/20 Aralık 1915 gecesi, Arıburnu ve Anafartalar bölgelerini, 8/9 Ocak 1916 gecesi de Sed-ül Bahr bölgesini insan ve malzeme bakımından pek az kayıpla boşalttılar.⁴¹⁶ 10-19 Aralık arasında Anzak ve Suvla koylarından 105.000 asker, 300 top ve 5.000 hayvan geri çekilmişti.* Aralık ayının son günleri ve 8-9 Ocak 1916 arasında Helles Koyu'ndan 35.000 asker ve 3.700 top taşınmıştı. General Robertson, muhtemel bir karşı taarruz tehlikesine karşı 6 Kasım'da Başbakan Asquith'e sunduğu raporun 19 uncu maddesinde bu konuya değinmişti. Robertson, Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmanın, doğu yarım küresi ve özellikle Mısır ile Hindistan üzerindeki tesirlerini arttırmasının muhtemel olduğunu söylüyor, ancak, hiçbir şeyin, Çanakkale'de bulunan kendi kuvvetlerinin yok olmasından daha büyük etkisinin olmayacağını belirtiyordu.⁴¹⁷

3. Kayıplar

İngiliz Resmi Tarihi'ne göre Çanakkale Savaşları sırasında meydana gelen kayıplar konusunda iki tarafın açıkladığı rakamlar arasında farklılıklar vardır. Anılan resmi kaynak, bölgeye asker gönderilmeden önce yeteri kadar inceleme ve araştırma yapılmaması nedeniyle zayıatın büyük bir sayıya ulaştığını, bunun önceden tahmin edilemediğini açıklamaktadır. Boşa giden girişimler sonucu yaklaşık yarım milyon

⁴¹³ Nevinson, **a.g.e.**, s.356-374.

⁴¹⁴ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.129

⁴¹⁵ Fewster-Başarın-Başarın, **a.g.e.**, s.111

⁴¹⁶ Wrigley, **a.g.e.**, s.188

* Bazı kaynaklarda bu sayı 83.000 olarak ifade edilmektedir.

⁴¹⁷ Nevinson, **a.g.e.**, s.370-375.

askerin heder olduğunu bu miktar içinde 43.000 İngiliz asker ve subayın esir, kayıp ya da değişik nedenlerle hayatını kaybettiğini belirtir. İngilizlerin toplam zayıatı ise tahliye edilen hastalarla birlikte 205.000'dir. Fransızların kaybı konusunda bu rakam 47.000 olarak ifade edilmektedir. İngiliz Resmi Tarihi Türk tarafının kaybının resmi yayınlarda 251.000 olarak açıklandığını, oysa bazı Türk yayınlarında kayıp sayının 350.000'e çıktığını idda eder.⁴¹⁸

Genelkurmay Ataşe Başkanlığı arşivinde bulunan Harp Ceridelerine göre Türklerin zayıatı 207.696'dır. bu sayının 57.263'ü şehit, 11.178'i kayıp (esir ya da bulunamamış), 97.874'ü yaralı, 7.084'ü hava değişimi, 20.297'si hastalıktan ölmüş, 14.000'i değişik hastanelere sevk edilmişlerdir. 57.263 şehidin, 589'u subay, 56.495'i er ve erbaş, 179'u ise 18 Mart günü şehit olan deniz savaşı şehitleridir.⁴¹⁹

Binbaşı Larcher'a göre İngilizler 469.000 kişiyi savaşa sürmüşler ve 119.700 ölü ve yaralı zayıat vermişlerdir. Fransızlar da ise 80.000 kişi üzerinden 26.800 ölü, yaralı ve kayıp vardır.⁴²⁰ Bu iki ordudan hastalık dolayısıyla hastanelere gidenler de 20.873'ü Fransız olmak üzere 120.000 kişidir.⁴²¹

⁴¹⁸ Taylor, Robert Lewis, **Winston Churchill**, New York, Doubleday & Company, 1952, s.269; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.469

⁴¹⁹ Tunçoku-Taşkıran, **a.g.e.**, s.58

⁴²⁰ **A.g.e.**, s.57

⁴²¹ Erickson, **a.g.e.**, s.129

SONUÇ

İngilizlere göre Çanakkale savaşları, dünya tarihinde seferin başında liderlerin zihinlerinde yer alan ve kazanılması halinde elde edilecek büyük avantajlar ve sonunda yaşanan önemli kayıplar bakımından, önemli klasik facialardan birisi olarak görülmektedir. Kaçırılan fırsatlar ve başarısızlıklarla dolu bu savaştan söz edildiğinde İngilizler, Çanakkale'den acı ve üzüntü kadar gurur da hissetmektedirler.

Rusya'ya yardım etmek, Türkleri savaş dışı bırakmak ve Balkan Devletleri'ni İtilaf Devletleri yanına çekmek amacıyla Boğazın zorlanma düşüncesi, aslında mükemmel sevk ve idare gerektiren önemli bir projedir. 1915 baharında bile böyle bir planı yürürlüğe koymak zordu, ordu ve donanma bu seferin ayrıntılarını önceden planlasalardı, bu seferde baskın şeklinde bir saldırı ile başarılı olabileceği savunulur.

İngilizlere göre, bu büyük hatalara rağmen hem Mart hem de Nisan sonlarına doğru yapılan saldırılarda başarılı olunabilirdi. Donanmanın saldırısı, Türklerin kendisini yenik saydığı anlarda bile ertelenmiş, seferin başında Türklere savunma konusunda zaman kazandırılmış ve başarı şansı azalmıştır.⁴²²

Türk resmi yayımları, İngilizlerin kaçırdığı bu iki fırsatı doğruladığını iddia eden⁴²³ ve “18 Mart günü yapılan saldırının birkaç defa daha tekrarlanması durumunda hedefe erişilecekti” der. “Hamilton'un isteği olan 6 tümen, 4 yerine tam olarak gelseydi Türkler henüz yeterli kuvvet göndermeden, Boğaz'ı zorlayarak geçerler, Bulgar ve Romanya'nın siyasi durumları konusunda etkili olabilirdi” görüşünü savunur.⁴²⁴

Bir kol komutanının çok erken hareket etmesi sonucu 7 Ağustos günü Conkbayırı'nda kilit bir nokta tutulamamış, aynı sabah Suvla'da hareket edilemediği için elverişli bir fırsat kaçırılmış ve sahilde iki gün boşa geçmiştir.

⁴²² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.466.

⁴²³ Erkanharbiye Umumi Riyaseti Yayını, **a.g.e.**, s.6-9

⁴²⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, s.467.

Olaylar hatırlanacak olursa, 7 Ağustos sabahı Suvla'da İngilizlerin 20 taburuna karşılık, karşılarında yalnızca 1500 Türk asker vardır ve kendilerine yardım edebilecek kuvvetler 30 mil (45 km) uzakta bulunmaktadır. Yanlardan saldırmak üzere başarılı bir plan yapılmasına rağmen ileri yürüyüşle boş sırtlar alınamamış ve bu bölgede birleşme sağlanamamıştır. 6 Ağustos akşamı başlayan başarıyı yakalama fırsatı, 9 Ağustos günü yönünü değiştirmişti ve sefer tahliye ile sonuçlanmıştır.

İngiliz Hükümeti, uzun bir zamanını Mayıs ve Haziran ayları boyunca Çanakkale'de kalma ya da kalmama konusunda bir karar almakla geçirmiştir. General Hamilton'un, emrindeki komutanlarla diyalog kuramaması, onun sevk ve idare konusunda deneyimsizliğini ortaya koymuştur.

General Hamilton ile ilgili olarak, emrindeki askerlere, gerçekleştirilmesi imkansız görevler verdiği iddia edilse de, bu yaygın bir görüş değildir. Onun, deneyimsiz bir kuvvet ile bir gece karaya asker çıkarma girişimi ve ertesi gece bilinmeyen bir arazide gece saldırısı düzenlemesi zafer ile de sonuçlanabilirdi. Çanakkale Komisyonu, Hamilton'u bu konuda sorumlu bulmamıştır.⁴²⁵ “Hiç ateş altında bulunmamış askerle, Suvla hareketini gerçekleştirmek tehlikeli bir girişimdi. Fakat taarruzun zorluğu ve askerlerin deneyimsizliği göz önüne alındığında Suvla taarruzu İngiltere'de 7 ve 8 Ağustos'ta Suvla'da yarattığı üzüntü kadar sıkıntı yapmamıştır.”⁴²⁶

17 Ağustos günü Anzak ve Suvla hareketlerinde yardım isteyen Hamilton'a destek verilseydi, başarılı olup olmayacağı ihtimali tartışmalı bir konudur.

Ayrıca unutulmamalıdır ki General Joffre, Çanakkale seferinden vazgeçilmesine hep karşı çıkmıştır.

28 Ekim tarihinde İmroz'da yazılan ve Sir Charles Monro'ya sunulan raporda “Boğaz tahkimatının, 250.000 kişiden az bir ordu ile zaptedilemeyeceği, mevsimin gecikmesi nedeniyle, 1916 baharından önce bir taarruz yapılamayacağı ve yalnız Boğaz'ı açmakla Türklerin teslim olmasının imkansız olduğu, bir taarruz ile İstanbul'u almanın mümkün olmadığı, Türklerin ancak ordusu imha edilirse yenilebileceği” yazılıdır.⁴²⁷

⁴²⁵ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.467.

⁴²⁶ Erkanıharbiye Umumi Riyaseti Yayını, a.g.e., s.8

⁴²⁷ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.467.

Sonunda, mevcut şartlar altında orduyu Çanakkale’de tutmak tehlikeli görülmüş ve bölgeyi tahliye etmek makul bir çözüm olarak kabul edilmiştir.⁴²⁸ Öte yandan donanmanın boğazı geçmesi ordu İstanbul’a ulaşmadığı sürece işe yaramayacaktır.

İngiltere’ye göre hiç kimsenin hayal edemeyeceği başarılı bir tahliyeden sonra devam eden Balkan ve Türk sorunları yine çözülememiştir. Eylül 1915’te İmroz’da yapılan bir hesaba göre Gelibolu’da 400.000 kişiden az bir kuvvetle sefere devam edilmesi zordur. General Monro’nun tahliye önerisi uygulandığı takdirde İngiltere ve Fransa ilave bir özveride bulunmayacak ve Batı cephesinde daha güçlü olunacaktır. Çanakkale’nin tahliyesi sonunda stratejik bir önem kazanan Selanik ve Mısır’a asker gönderilmesi sonucu Doğu Akdeniz’de bulunan asker sayısı 400.000’i geçmektedir.

İngiltere Resmi Tarihi, Gelibolu’ya ayrıntılı hesaplar yapılmadan asker gönderilmesi nedeniyle cezaya çarptırılan General Ian Hamilton’un yaptığı bir günlük (18 Mart 1915) inceleme sonucu ve donanmaya yardımcı olmak üzere 75.000 kişilik bir ordu ile saldırıya başladığını ifade eder. İlk çıkarma hareketinde, eğer Hamilton’a mükemmel bir tümen verilseydi büyük bir olasılıkla zaferi kazanabilecekleri savunulur.

İngiliz Resmi Tarihi şansın hem İngiliz-Fransız tarafına hem de Türk tarafına savaş süresince eşit davrandığını iddia eder. İtilaf Devletleri açısından Nisan ve Mayıs ayları iklim olarak çıkarma hareketi konusunda bir sorun çıkarmayıp tahliyenin yapıldığı günlerde ilk iki gün ve gerçekleştirilen iki sefer çok sakin geçmiştir. (Ancak anılan kaynakta Türklerin şanslı olduğunu bildiren bir kayda rastlanmamıştır.)

Yenilginin sebeplerini araştırırken iki önemli hususu sayar: Bunlardan birisi Türk askerinin savunma konusunda gösterdiği yüksek kabiliyet, diğeri ise beşinci ordunun çok başarılı sevk ve idare edilmesidir. İngilizler, Çanakkale seferi öncesinde vaktiyle Suriye cephesinde edindikleri yanlış izlenim sonucu Türklerin, İngiliz askerlerine karşı içten savaşmayacakları kanısına kapılmışlardır.

İngiliz Resmi Tarihi, savaşan Türk askerlerini savaşmaya teşvik eden iki özellikleri olduğunu, bunlardan birisinin “dinsel taassup”, diğerinin ise “yurdunu yabancı saldırılardan korumak” duygusu olduğunu söyler. Türkler taarruz ederken

⁴²⁸ Fewster-Başarın-Başarın, a.g.e., s.9

göstermedikleri, olağanüstü yeteneklerini, savunmada iken bulunduğu noktayı olağanüstü bir cesaret sergileyerek göstermişler ve bu konuda düşmanlarının bile taktirlerini hakkıyla kazanmışlardır.⁴²⁹

Anılan kitap, Türk askerlerinin şehrli değil köyden geldiklerini bu nedenle savaşta yaşanan basit hayat tarzına yatkınlıklarını, gece ve gündüz yollarını bulmakta zorlanmadıklarını, oysa bu durumun İngilizler için bir dezavantaj olduğunu belirtir.⁴³⁰

Türkler, oldukça zayıf topçu atışı korumasına sahip olmaları nedeniyle şanssız görülür ve savaş malzemesi ve donanım konusunda Liman von Sanders'in tanıklığına başvurur. "Türk askerlerinin kum torbası bulmakta bile zorlandığını, bulabildiği kum torbalarını ise elbiselerine yama olarak kullandığını" aktarır.⁴³¹

İngilizler, Sanders'in Gelibolu savaşlarında büyük bir takdir kazandığını, Türklerin, bu mareşale cesareti ve çabuk karar verme konusundaki duyarlılığı nedeniyle borçlu olduğunu söyler. Nisan sonlarında bir yarda toprağın bile düşmana teslim edilmemesi konusundaki emri, Kirte ve Alçitepe savunmalarında önemli rol oynamıştır. Ayrıca Ağustos ayındaki çarpışmalar sırasında ani bir kararla Bolayır'da bulunan kuvvetlerin aşağıya alınmasını emretmesi, bir Alman kurmay başkanının Sed-ül Bahr bölgesinin boşaltılması talebine muhalefet etmesi ve bir kolordu komutanını değiştirmesi savaşın seyri üzerinde önemli rol oynamış, onun iyi bir komutan olduğunu kanıtlamıştır.

İngiliz Resmi Tarihi, o günlerde bir tümen komutanlığı yapan "Mukadderatın Adamı"ndan da övgüyle söz eder ve "bu komutanın sağladığı kuvvet ve ilhamın paha biçilmez seviyede olduğunu" belirtir.⁴³² 25 Mayıs günü Anzak kolordusunun yaptığı ilk çıkarma hareketinde hedeflediği noktayı ele geçirememesinin birinci sebebinin bu subayın oradaki varlığına ve duruma hakim olmasına bağlar. Benzer bir biçimde, İngiliz 9 uncu kolordusunun ilerlemesi de 9 Ağustos günü Kuzey bölgesi komutanlığına atanan bu Türk komutan sayesinde durdurulmuştur. Conkbayır'da yapılan başarılı bir karşı taarruz sonucu Türkler yine bu anılan komutan sayesinde elde edilmesi imkansız bir noktaya yerleşmişlerdir. Anılan kitap, tarihte nadiren bir tümen komutanının 3 farklı noktada duruma el koyarak savaşın hem seyrini, hem sonucuna ve hem de bir ulusun kaderini etkilediğini nakleder.

⁴²⁹ Erkanharbiye Umumi Riyaseti Yayını, a.g.e., s.8

⁴³⁰ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.468

⁴³¹ Liman von Sanders, a.g.e., s.97-98

⁴³² Aspinall-Oglander, a.g.e., s.469

Özetle, İngiliz Resmi Tarihi, Çanakkale savaşlarını, hedeflenen yerler alınamasa bile bunu bir yenilgi olarak görmemek gerektiği görüşünü savunur ve 1915 yılında Gelibolu'da yapılan işlerin büyük harbin kazanılmasında önemli katkılarının olduğunu söyler.

Ayrıca, boğaza yapılan saldırıların Almanların batı cephesinde yapmak istediği büyük taarruzdan vazgeçtiğini, İtalya'yı savaşa soktuğunu, Yunanistan'ın tarafsızlığını sürdürdüğünü ve Bulgaristan'ı seferin sonucu belli oluncaya kadar tereddüt içinde bıraktığını iddia eder. İstanbul'un tehdit edilmesi suretiyle Suveyş Kanalı'nı koruyabildiklerini, Rusları Kafkasya'da Türk baskısından kurtardıklarını iddia eder. Gelibolu'daki kanlı savaşların, Türk ordusunun, çiçeğini (genç fidanlarını) yiyip tükettiğini ve bunun da ileride Lord Allenby'in Filistin'de başarılı olmasına zemin hazırladığını yazar ve yukarıda sıralanan kazançların hiçbirisinin İstanbul'un ele geçirilmesiyle kıyaslanamayacağını, özetle, Gelibolu'da ölenlerin boş yere ölmediğinin bilinmesini dile getirir.⁴³³

⁴³³ Aspinall-Oglander, a.g.e., s.469

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz: **The Young Turks: Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914.** Oxford University Press, London, 1969
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi.** İstanbul, 1969
- Aspinall-Oglander, Br. General C.F: **Military Operations: Gallipoli vol.I.** Willieam Heineman, London, 1929
- Asquith, H.H.: **Letters to Venetia Stanley.** Oxford University Press, New York,1982
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılabı Tarihi.** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983
- Birch, Anthony: **The British System of Government.** Allen&Unwin, London, 1986
- Callwell, Major General Sir C. E.: **Campaigns and Their Lessons: The Dardanelles.** Houghton Mifflin, Boston, 1919
- Carver, Field Marshall Lord: **The Turkish Front 1914-1918: The Campaigns at Gallipoli, in Mesopotamia and in Palestine.** Sidgwick&Jackson, London, 2003
- Cecil, Lord Edward: **The Leisure of an Egyptian Official.** Hodder & Stoughton, London, 1921
- Cengiz, Halil E.: **Enver Paşanın Anılar.** İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1985
- Churchill, Winston S.: **The World Crisis,1911-1914, vol 4.** Thorton Butterworth, London, 1923-1927
- Clayton, G.D. : **Britain and the Eastern Question: Mislonghi to Gallipoli.** University of London Press, London, 1971
- Cowles, Virginia: **Winston Churchill, The Era and The Man.** USA, 1956
- Çulcu, Murat: **Kanlı Sırt Günlüğü: Mehmed Fasih Bey'in Anıları.** Kaptan Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Danişmend, İsmail Hami: **Osmanlı Tarihi Kronolojisi c.IV.** İstanbul, 1972
- Einstein, Lewis: **Inside Constantinople: A Diplomat's Diary During the Dardanelles Expedition April-September 1915.** E.P. Dutton & Company, New York, 1949

- Erickson, Edward J.: **Ordered To Die: A History of the Ottoman Empire in the First World War.** Greenwood Publishing, West Port, 2001
- Genelkurmay Başkanlığı **Milli Müdafaa Vekaletinin Armağanı.** T.C. Milli Müdafaa Vekaleti Erkanıharbiyei Umumiye Riyaseti Harb Tarihi Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara,1957
- Fewster, Kevin; Başarın, Vecihi & Hatice Hürmüz: **A Turkish View of Gallipoli Çanakkale.** Hodja, Richmond, Austrailia, 1953
- Fisher, John: **Memories.** London, New York, Hodder and Stoughton, 1919
- Frame, Tom: **The Shores of Gallipoli.** Hale & Iremonger, Mayrbrough, 2000
- Fromkin, David: **A Peace to End All Peach.** Avon Books, New York, 1990
- Gencer, Ali İhsan – Özel, Sabahattin: **Türk İnkılabı Tarihi, 8.Baskı.** İstanbul, 2001
- Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı: **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, I. Cilt, Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi.** Ankara, 1970
- Gilbert, Martin: **Winston S. Churchill, vol.3: 1914-1916, The Challenge of War.** Houghton Mifflin, Boston, 1971
- Gilbert, Martin: **Churchill and Gallipoli in Sir Martin Gilbert Ed. The Straits of War: Gallipoli Remembered.** Sutton, Phoenix, 2000
- Goodwin, Jason: **Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire.** Chatto&Windus, London, 1998
- Günesen, Fikret: **Çanakkale Savaşları.** Kastaş Yayınları, İstanbul, 1997
- Hamilton, Sir Ian: **Gallipoli Diary C.I.** Edward Arnold, London, 1920
- Hans Kannengiesser Pasha, trans. Major C. J. P. Ball: **The Campaign in Gallipoli.** Hutchinson&Co, London,1928
- Hough, Richard: **The Great War at Sea: 1914-1918.** Oxford University Press, New York, 1983

- Howard, Harry. N. : **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923.** Howard Fertig, New York, 1966
- Hoyt, Edwin P. : **Disaster at the Dardanelles.** Arthur Baker Limited, London, 1976
- James, Robert Rhodes : **Gallipoli,** Pimilico, London, 1999
- Keyes, Roger John: **The Naval Memoirs of Admiral of the Fleet Sir Roger Keyes : Scapa Flow to the Dover Straits, 1916-1918.** E. P. Dutton, New York, 1935
- Lloyd George, David: **War Memoirs of David Lloyd George.** Odhams Press, London, 1942
- Miller, Geoffrey: **Straits : British policy towards the Ottoman Empire and the origins of the Dardanelles campaign.** University of Hull Press, Hull, 1997
- Moorehead, Alan: **Gallipoli.** Harper&Brothers Publishers, New York, 1956
- Nevinson, Henry W.: **The Dardanelles Campaign.** Nisbet, London, 1918
- Penn, Geoffrey: **Fisher, Churchill and The Dardanelles.** Leo Cooper, Yorkshire, 1999
- Pierre Renouvin,
(Çev.) A. Cemgil : **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), c.I.** İstanbul, 1969
- Robert Lewis Taylor: **Winston Churchill, An Informal Study of Greatness.** New York, 1952
- Liman von Sanders: **Türkiye’de 5 yıl.** Williams & Wilkins Co. for the United States Naval Institute, Baltimore, 1928
- Stanford J.Shaw ve
Ezel Kural Shaw: **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol.2: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975.** Cambridge University Press, London, 1977
- Steel, Nigel: **Battleground Europe: Gallipoli.** Leo Cooper, Bransly, 1999
- Sumner, B.H.: **Russia and the Balkans.** Archon Books, Hamden, 1962
- Swallow, Charles: **The Sick Man of Europe.** Ernest Benn, London, 1973
- Sykes, Christopher: **Two Studies in Virtue.** Collins, London, 1953
- Tsebelis, George: **Nested Games and Rational Choice in Comperative**

- Politics.** University of California Press, Berkeley, 1990
- Tunçoku, Mete;
Taşkiran, Cemalettin: **Çanakkale, Churchill ve Anzaklar.** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000
- Turan, Şerafettin: **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik Mustafa Kemal Atatürk.** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2004
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih, 5.Baskı.** Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000
- Ulrich, Trumpener: **Germany and the Ottoman Empire 1914-1918.** Princeton University Press, Princeton, 1968
- Viscount Grey of
Falloden: **Twenty-Five Years, 1892-1916 Vol.2.** Hodder&Stoughton, London, 1925
- Wrigley, Chris: **Winston Churchill, A Biographical Companion.** USA, 2002
- Yazan, Mehmet Ali: **Birinci Dünya Savaşı Türk Basımında Çanakkale Muharebeleri.** Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996
- Millstone: <http://www.manorhouse.clara.net/book3/links.htm>
<http://www.firstworldwar.com/origins/causes.htm>

EK 1:*

Gazi Hazretleri İçin Böyle Diyor

İngiliz Generali Aspinall-Oglander tarafından yazılan “Çanakkale Harbinin Resmi Tarihi” Daily Telgraf gazetesinde tefrika edilmiş ve bütün Avrupa’da çok büyük bir alaka uyandırmıştı.

General, eserini son günlerde tamamlamıştır. Eserin sonuna vekayiin tahlillerini yaparken diyor ki:

“İngiliz’lerin Çanakkale harbinde muvaffak olmamalarının sebeplerini tetkik ederken bilhassa iki mühim amili ihmal etmesi icap eder. Bunların birincisi Türk askerinin haiz olduğu yüksek, muhteşem askeri meziyetler, ikincisi Çanakkale’de beşinci Türk ordusunun parlak kumandasıdır. Muharebelerin bidayetinde Türk askerlerinin kıymeti layıkıyla nazari dikkate alınmamıştır.

Türkiye’nin bugünkü Cumhur Reisi olan “mukadderata hükmeden adam” bir piyade fırkasının başında olduğu halde harikulade kumanda dehası göstermiştir.

Bu kumandanın 25 Nisan’da vaziyeti derhal kavraması ve hakim olması yüzünden Anzak kıt’aları, karaya çıktıklarının birinci gününde hedeflerine varamadılar. Sonra gene Mustafa Kemal’in Şimal mıntıkası kumandanlığını deruhte ederek 9 Ağustos’ta gösterdiği cenk hareketi sayesinde 9 uncu İngiliz kolordusunun geciken ileri hareketi akame... ve mağlubiyete uğramıştır.

Yirmi dört saat sonra bizzat kendisi tarafından yapılan bir istikşafı müteakip Conk bayırında Gazi tarafından idare olunan parlak mukabil taarruz, Türklere muzafferiyeti vermiştir.

Bir tek fırka kumandanının, üç muhtelif fırsatta, yalnız vakanın cereyanı üzerinde değil, bütün bir harbin cereyanı ve bir imparatorluğun mukadderatı üzerinde bu kadar derin tesir icra etmesi tarihte çok az görülmüştür.”

* Cumhuriyet, 29 Nisan 1932, no: 2864

EK 2:*

İngiltere'nin Gazi'ye Hediyesi

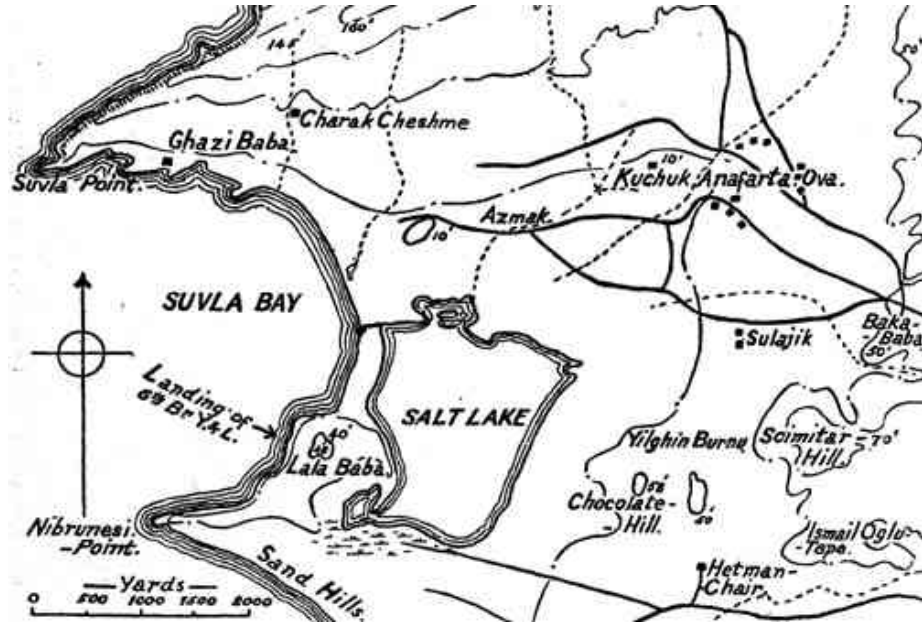
Ankara 22 (A.A.) İngiltere Büyükelçisi Sir George Clark cenapları Reiscumhur Hazretleri tarafından buyurularak İngiltere Harbiye Nezareti tarafından neşrolunan Çanakkale Harbi hakkındaki kitabı hükümeti namına, şu hitabe ile kendilerine takdim etmiştir:

“Büyük bir kumandan, Asil bir düşman, ve alicenap bir dost, Şerefine Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hz.'ne, Haşmetli İngiltere Kralı'nın hükümeti tarafından takdim kılınmıştır.”

* **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1932, no: 2888.

EK 3: Çanakkale Seferine Ait Haritalar

ÇIKARMA YAPILAN BÖLGELER

ÇIKARMA BÖLGELERİ VE ÖNEMLİ MUHAREBELER

